

**T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ (SOSYAL PSİKOLOJİ)
ANABİLİM DALI**

**ALGILANAN ANA-BABA DAVRANIŞLARI
(KÜLTÜRLERARASI BİR KARŞILAŞTIRMA)**

Doktora Tezi

Recep Recepov

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali Dönmez**

T 94716

Ankara – 2000

**T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ (SOSYAL PSİKOLOJİ)
ANABİLİM DALI**

**ALGILANAN ANA-BABA DAVRANIŞLARI
(KÜLTÜRLERARASI BİR KARŞILAŞTIRMA)**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: *Ali Dönmez*

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Ali Dönmez (Dns)
Prof. Dr. Selim Horandoğlu
Doç. Dr. Binnur Yeşilgöçer
Doç. Dr. Zehra Dökmen
Doç. Dr. Selahaddin Ögülmüş

İmzası

[Signature]
[Signature]
Binnur Yeşilgöçer
[Signature]
[Signature]

Tez Sınav Tarihi .....

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇİNDEKİLER	I
ÇİZELGELER LİSTESİ	V
ÖNSÖZ	VIII
B Ö L Ü M I.	
G İ R İ Ş	1
Toplumsallaşma ve ailede çocuk yetiştirme	5
Toplumsallaşmaya ilişkin tutumlar	7
Bilgi toplumu ve ailenin çocuk üzerindeki değişen işlevi	9
Ailenin toplumsallaştırma işlevi	12
Toplumsallaştırma araçları içinde ailenin yeri	13
Ailede toplumsallaştırmanın bireye kazandırdıkları	15
Sosyo-ekonomik düzey ve algılanan anababa davranışları	17
Algılanan anababa davranışları ve çocuk yetiştirme yöntemlerini ölçmede karşılaşılan sorunlar	30
Konu ile ilgili yapılan araştırmalar	36
Konu ile ilgili Türkiye’de yapılan çalışmalar	46
Sosyo-ekonomik düzey ve çocuk yetiştirme ile ilgili Türkiye’de yapılan araştırmalar	56
Araştırmanın amacı	61
Araştırmanın önemi	61

BÖLÜM II.

YÖNTEM	67
Evren ve örneklem	67
Evren	67
Örneklem	67
Kullanılan veri toplama aracı	68
Puanlama	71
Alt ölçekler	72
Aracın Türkiye'deki güvenirlik çalışmaları	73
Aracın Türkiye'deki geçerlilik çalışmaları	74
Aracın Türkmenistan'da geçerlilik çalışmaları	77
Verilerin analizi	78

BÖLÜM III.

BULGULAR	80
I. Anne davranışlarına ilişkin bulgular	80
1.1. Sevgi-şefkat boyutu	80
1.2. İlkeli disiplin boyutu	81
1.3. Araçsal beraberlik boyutu	83
1.4. Beklentilerde tutarlılık boyutu	84
1.5. Özerkliğe özendirme boyutu	85
1.6. Hoşgörü boyutu	86
1.7. Sorumluluk yükleme boyutu	88
1.8. Başarı beklentisi boyutu	89
1.9. Kontrol boyutu	90

1.10. Koruyuculuk boyutu	92
1.11. Duygusal cezalandırma boyutu	93
1.12. Haklardan yoksun bırakma boyutu	94
1.13. Azarlama boyutu	95
1.14. Fiziksel cezalandırma boyutu	96
II. Baba davranışlarına ilişkin bulgular	97
2.1. Sevgi-şefkat boyutu	97
2.2. İlkeli disiplin boyutu	99
2.3. Araçsal beraberlik boyutu	101
2.4. Beklentilerde tutarlılık boyutu	102
2.5. Özerkliğe özendirme boyutu	104
2.6. Hoşgörü boyutu	105
2.7. Sorumluluk yükleme boyutu	107
2.8. Başarı beklentisi boyutu	109
2.9. Kontrol boyutu	110
2.10. Koruyuculuk boyutu	111
2.11. Duygusal cezalandırma boyutu	113
2.12. Haklardan yoksun bırakma boyutu	114
2.13. Azarlama boyutu	116
2.14. Fiziksel cezalandırma boyutu	117
B Ö L Ü M IV.	
TARTIŞMA VE YORUM	121
Milliyet Temel Etkisi	121
Cinsiyet Temel Etkisi	122

Milliyet-cinsiyet	123
B Ö L Ü M V.	
SONUÇ VE ÖNERİLER	125
SONUÇLAR	125
ÖNERİLER	127
KAYNAKLAR	131
EKLER	150
1. Algılanan Anababa Davranışları Ölçeği (Türkçe)	151
2. Algılanan Anababa Davranışları Ölçeği (Türkmençe)	153
3. Boyutları Oluşturan Ölçek Maddeleri	155
4. Algılanan Anababa Davranışları Ölçeğinin Geçerlilik Çalışmaları İçin Uzman Kanısına Başvuru (Türkmençe)	156
5. Araştırmayla İlgili Resmi Yazışmalar	158

ÇİZELGELER LİSTESİ

ÇİZELGE

Sayfa

3.1. Algılanan Anne Davranışları Sevgi-Şefkat Boyutu

Varyans Analizi Sonuçları 81

3.2. Algılanan Anne Davranışları İlkeli Disiplin Boyutu

Varyans Analizi Sonuçları 82

3.3. Algılanan Anne Davranışları Araçsal Beraberlik Boyutu

Varyans Analizi Sonuçları 84

3.4. Algılanan Anne Davranışları Beklentilerde Tutarlılık Boyutu

Varyans Analizi Sonuçları 85

3.5. Algılanan Anne Davranışları Özerkliğe Özendirme Boyutu

Varyans Analizi Sonuçları 86

3.6. Algılanan Anne Davranışları Hoşgörü Boyutu

Varyans Analizi Sonuçları 88

3.7. Algılanan Anne Davranışları Sorumluluk Yükleme Boyutu

Varyans Analizi Sonuçları 89

3.8. Algılanan Anne Davranışları Başarı Beklentisi Boyutu

Varyans Analizi Sonuçları 90

3.9. Algılanan Anne Davranışları Kontrol Boyutu

Varyans Analizi Sonuçları 92

3.10. Algılanan Anne Davranışları Koruyuculuk Boyutu

Varyans Analizi Sonuçları 93

3.11. Algılanan Anne Davranışları Duygusal Cezalandırma	
Boyutu Varyans Analizi Sonuçları	94
3.12. Algılanan Anne Davranışları Haklardan Yoksun Bırakma	
Boyutu Varyans Analizi Sonuçları	95
3.13. Algılanan Anne Davranışları Azarlama Boyutu	
Varyans Analizi Sonuçları	96
3.14. Algılanan Anne Davranışları Fiziksel Cezalandırma Boyutu	
Varyans Analizi Sonuçları	97
3.15. Algılanan Baba Davranışları Sevgi-Şefkat Boyutu	
Varyans Analizi Sonuçları	99
3.16. Algılanan Baba Davranışları İlkeli Disiplin Boyutu	
Varyans Analizi Sonuçları	101
3.17. Algılanan Baba Davranışları Araçsal Beraberlik Boyutu	
Varyans Analizi Sonuçları	102
3.18. Algılanan Baba Davranışları Beklentilerde Tutarlılık Boyutu	
Varyans Analizi Sonuçları	103
3.19. Algılanan Baba Davranışları Özerkliğe Özendirme Boyutu	
Varyans Analizi Sonuçları	105
3.20. Algılanan Baba Davranışları Hoşgörü Boyutu	
Varyans Analizi Sonuçları	107
3.21. Algılanan Baba Davranışları Sorumluluk Yükleme Boyutu	
Varyans Analizi Sonuçları	108
3.22. Algılanan Baba Davranışları Başarı Beklentisi Boyutu	
Varyans Analizi Sonuçları	109

3.23. Algılanan Baba Davranışları Kontrol Boyutu	
Varyans Analizi Sonuçları	111
3.24. Algılanan Baba Davranışları Koruyuculuk Boyutu	
Varyans Analizi Sonuçları	113
3.25. Algılanan Baba Davranışları Duygusal Cezalandırma	
Boyutu Varyans Analizi Sonuçları	114
3.26. Algılanan Baba Davranışları Haklardan Yoksun Bırakma	
Boyutu Varyans Analizi Sonuçları	116
3.27. Algılanan Baba Davranışları Azarlama Boyutu	
Varyans Analizi Sonuçları	117
3.28. Algılanan Baba Davranışları Fiziksel Cezalandırma Boyutu	
Varyans Analizi Sonuçları	118
3.29. Türkmen ve Türk erkek ve kız çocukların anne davranışlarına ilişkin	
boyut ortalamaları	119
3.30. Türkmen ve Türk erkek ve kız çocukların baba davranışlarına ilişkin	
boyut ortalamaları	120

Ö N S Ö Z

Araştırmanın amacı Türkiye ve Türkmenistan’da algılanan anababa davranışlarını (çocuk yetiştirme yöntemleri) karşılaştırılmaktadır.

Araştırma tarama (örneklem surveyi) modelinde olup, Türkmen ve Türk alilerinde çocuk yetiştirme yöntemi ya da tutumlarını karşılaştırma amacı taşımaktadır. Bu karşılaştırma 14 alt davranış kategorisinde yapılacaktır.

Bu araştırmanın evreni Türkiye’nin ve Türkmenistan’ın başkentleri Ankara ve Aşkabat’ta ikamet etmekte olan ailelerden gelen 12-14 yaşlar arasındaki ortaokul çocuklarıdır.

Örneklem grubunu Türkiye’de tesadüf örneklem yöntemi ile seçilen 100 erkek, 100 kız toplam 200, Türkmenistan’dan da aynı şekilde seçilen 100 erkek, 100 kız toplam 200 olmak üzere genel toplamı 400 olan çocuklar oluşturmaktadır.

Araştırma 1995-1996 yılları arasında Aşkabat ve Ankara kentlerinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, araştırmanın bağımlı değişkeni olan anababa davranışlarını ölçmek için çocuklardan “Algılanan Anababa Davranışları Ölçeği” kullanılarak değişkenlerle ilgili bilgileri toplamak için çocuklardan geriye dönük rapor verme yöntemiyle çocukluk dönemlerine ilişkin anababa davranışlarının değerlendirilmesi istenmiştir.

Araştırmada Devxreux ve arkadaşları (1969) tarafından geliştirilen “Algılanan Anababa Davranışları Ölçeği” kullanılmıştır. Bu aracın araştırmanın Türkmenistan kısmında kullanılması için Türkmençe’ye çevirisi, uyarlaması ve geçerlilik çalışması yapılmıştır. Toplanan verilerin analizinde istatistiksel teknik olarak da varyans analizinden yararlanılmıştır. Gözlenen farklar “Tukey” testi ile test edilmiş ve anlamlılık düzeyi olarak .05 kabul edilmiştir.

Araştırma yeni bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerin sıkladığı bir zamanda kültürü biçimlendirici rolü yadsınamaz olan  ocuk yetiştirme tutumlarının (algılanan anababa davranışları) Türkiye ve Türkmenistan’da karşılaştırılmaları hem bilimsel hem de kültürleri tanımak açısından önemlidir. Bu alanda yapılmış olan psikolojik hemen hiçbir araştırmanın bulunmaması da bu çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Recep Recepov

Bölüm I

Giriş

Seyahatler gibi kültürler arası araştırmalar da geliştirici yaşantılardır çünkü başka insanları, başka yöntemleri öğrenirken kendimiz hakkında da bir şey öğreniriz. Ziyaretçiler farklı bir kültürde alternatif çocuk yetiştirme yöntem ve düzenlemeleri ile karşılaşır. Bunlar rastlantısal farklılıklar değil, kuramsallaşmış örüntü ya da kalıplardır. Ayrıca bir ziyaretçi bu kalıpların karşılaştığı bütün çocukların davranışlarına kazındığını görür ya da gördüğüne inanır. Bu yaşantının şaşırtıcı bir etkisi belki ilk kez kendi ülkesinde çocuk yetiştirme için çerçeve işlevi gören, ortaya konmamış tanrı vergisi sayılan değerlerin farkına varmasıdır.

İngiltere'ye giden Amerikalılar sık sık İngiliz ailelerinde ve çocuklarında gördükleri farklılıklar üzerine yorumlar yaparlar. Bir Amerikalı London Observer'de (5 Şubat 1964) "İyi çocuk mu? yoksa Mutlu çocuk mu?" sorusunu sormakta ve İngiliz çocuklarının iyi huylu olmakla birlikte, garip bir biçimde tepkisiz, çocuğa benzemez ve "bastırılmış " olduklarını yazmaktadır. Ona göre Amerikalılar dostça, konuşkan, etkin ve dışadönük çocuklara bayılırlar". İngilizler de çocukları severler fakat yalnızca sessiz, nazik, temiz oldukları ve büyüklerin işine karışmadıkları sürece. Bu kişi hiç değilse üst sosyo-ekonomik düzeylerde ana babaların çocuklarla ilişkilerini biraz gergin, resmi, kendiliğindenlikten ve sıcaklıktan uzak bulmaktadır.

Bir İngiliz ziyaretçi de New York Times'da (14 Kasım 1965) "Amerikan çocukları" diye patlamış ve amerikan çocuklarının disiplinsiz kaka olduklarına, en kötüsü de yerlerini bilmediklerine ilişkin kanıtları sayıp dökmüştür. Yerlerini bilmemekle demek istediği yetişkinlerin yanında sessiz ve saygılı olmamadır (Devereux ve ark. 1969. Akt. Dönmez).

Yukarıdaki sözler herhangi iki kültür için söylenebilir. Son birkaç yılda Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında ilişkiler artmış ve daha da artacak gibi görünmektedir. Buna bağlı olarak bu ülkeler arasında gidip gelmeler de artmıştır.

Büyük bir olasılıkla yukarıda aktarılanlara benzer gözlemler birbirlerini ziyaret eden bu ülke ve kültürlerin insanları arasında da görülmektedir.

Aile, birey ve toplumun en yoğun etkileşimlerle kesiştiği noktanın adıdır. Bu kesişme noktası sanılandan çok daha önemlidir ve ciddiye alınmalıdır. Aile hiç kuşkusuz genel çerçevesi ile evrensel bir kurumdur. Ancak her toplum, bu kuruma farklı işlevler yüklenmektedir. 1960'lı yıllarda, ABD başta olmak üzere sanayileşmiş batı ülkelerinin toplumsal bilimcilerinin endüstri toplumunun doğal bir sonucu olarak sunmaya çalıştıkları “Atomize Çekirdek Aile” modeli, büyük bir başarısızlığa uğramış, 1980'li yıllarda ağır faturalar ödenerek bu hatalı yoldan vazgeçilmiştir. Böylece evrensel bir aile modeli yaratma çabası başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Her kültür kendi kimliğini açığa vuran aile yapılarıyla yeryüzü maceralarını yaşamaya devam etmektedir Türk ve Türkmen aileleri de bu anlamda kendi yollarında yürümektedirler. Ailenin “Ulusallık” niteliği etrafında kuşklar uyandırmaya gerek yoktur. Çünkü aileler, toplumların gelişme amaçlarına göre yapı ve işlev bakımından farklılıklar gösterirler, bu yüzden de, bütün toplumlar için geçerli bir işlevler sıralaması yapılamaz.

Türkler çok hareketli bir kavim olarak, Şamanizm, atalar ruhu, tengricilik, dikotomik ünversalizm, gönül ve kut gibi kendi felsefe ve kültürlerinin gerçek kavramları yanında, Kung Fu'nun, Lao Tze'nin, Brahmanların, Buddha'nın, Zaratustra'nın ve Mani'nin inançlarından da etkilenmişlerdir. Hristiyan ve Yahudi dinlerini tanımışlar, en sonunda da, İslamiyet'i kabul etmişlerdir (Türker-Kuel, 1995).

Anadolu ve Orta Asya Türkleri olarak tanımlanan ve bu günkü coğrafi yerleşim konumları açısından Türkiye'de ve Türkmenistan'da oturmakta olan iki

Türk toplumu da tarihlerine bakarsak aynı boydan gelmektedirler. Fakat, yıllar önce Anavatandan Anadolu'ya göç eden Türkler Orta Asya'dan koparak Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Türkler Anadolu'yu ve Rumeli'yi boş bulmamışlar buralarda kendilerinden farklı din, dil ve kültüre sahip yabancı topluluklarla karşılaşmışlar ve onlarla yüzlerce yıl alışverişte bulunmuşlardır. Bu etkileşim ve alışveriş sonucu milletler birbirinden sözcükler, fikir, adetler ve benzerlerini alırlar. Bin yıllar öncesi Anadolu'ya gelen Türkler de yerli halkların kültüründen yerli halklar ise Türklerin kültüründen etkilenmişlerdir. Eski çağlarda, yani Orta Asya bozkırlarından bugünkü Anadolu'ya göç etmeden önceki Türklerin tarihine bakıldığında hepsi bir dine kültüre sahip olmuşlardır. Fakat göç ederek Anadolu'ya yerleşmiş Türkler yeni çağın sağlamakta olduğu imkanlar ve arkada anavatanda kalan Türkler ile aradaki alışveriş ve gidip gelmeler kesilince Osmanlı döneminde geriye değil ileriye dönük, yani batıya dönük bir siyaset izlemeye başlamışlardır, Batı hayranlığının ortaya çıkması, Osmanlı İmparatorluğunun batılılar tarafından parçalanmaya başlaması ve diğer etkenler, ayrıca Sovyetler Birliğinin kurulması ve demir perde dönemi olara anılmakta olan dönemin başlaması ile bu iki Türk toplumu arasındaki mesafe daha da artmıştır, Cumhuriyetin ilanından hemen sonra Sovyetler birliği ile ilişkiler ilerletilmeye başlatılmış gibi görünse bile daha sonra ilişkiler kesilmiştir ve Türkiye aynen Osmanlı döneminde olduğu gibi tekrar batıya yönelmiştir. Bu yöneliş de karşılaştırmak istediğimiz iki Türk toplumunun birbirinden kopmasına ve kültürlerinde farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur ve hala olmaktadır. Anadolu Türkleri batı ve Amerika etkisi altında kalırken anavatanda kalan Türklerin kültürü de Sovyet kültürünün etkisi altında kalmıştır. Kendi yer, yurt ve idari bölüm birimlerinin yanı sıra kendi diline ve kültürüne sahip olan Orta Asya ve Anadolu

Türkleri ayrı ayrı uluslar olarak kabul edilmektedirler ve her ulus kendi maddi olanakları ve manevi değerleri ile bir kültür bütünü oluştururlar. Bir ulus yaşamakta ise, onun kendine özgü bir kültürü olacaktır. Asya bozkırlarında geliştirilen bu Türk kültürü aşağı yukarı 4.000 yıllık tarihe sahiptir. Kültür öğeleri de zaman ve çevre şartlarına uygun olarak bazı değişikliklere uğramaktadır, fakat ana niteliğini daima korumaktadır. Yedi yıldır Türkiye’de yaptığım gözlemler, karşılaştığım olaylar da bunu göstermektedir. Kültürler öz niteliklerini korumalarına karşın, aralarında farklılıklar da olacaktır. Her kurum gibi aile de belli bir toplum düzeninin parçasıdır. Bir bütün olarak toplum düzeni tarih içinde nasıl köklü değişmelere uğramışsa, aile kurumu da ona bağlı olarak köklü değişiklikler geçirmiştir. Bu nedenle aile, tarihi bir kurumdur, tarih içinde geçirdiği değişiklikler dikkate alınmadan şu anda gelmiş olduğu nokta anlaşılamaz. Gerçekten aile çağlar boyunca değişmelere uğramış bir kurum olduğu için, ailenin değişmesinde de belirleyici etken, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapı ile bir bütün olarak sosyal ilişkilerin niteliğidir. Bunun için de bu iki kültür arasındaki farkı anlayabilmek için önce genel anlamda ”Kültür nedir?”, “Kültür farklarının nedenleri nelerdir?” sorularını yanıtlamak gerekmektedir. Bu nedenlerden biri çocuk yetiştirme biçimidir, Öyleyse ayrıca çocuk yetiştirme biçimleri, Türkmenistan ve Türkiye’de çocuk yetiştirme biçimleri, toplumsallaşma konuları üzerinde durmak yararlı olacaktır.

Bilindiği gibi, toplumsal kurumlar, yurtda ve dünyada, ya alan araştırmaları ile ya da tarihsel araştırma yoluyla, ancak bilimsel olarak, incelenebilmekte ve değişen ve değişmeyen yönleri gösterilebilmektedir. Bir toplumsal kurum olan aile, ailelerin sahip oldukları kültür ve izlemekte oldukları çocuk yetiştirme yöntemleri için de aynı araştırma yöntemleri kullanılabilir.

Toplumsallaşma ve ailede çocuk yetiştirme

Yetişkinlerin yarını, toplumların geleceği, insan soyunun devamı olan çocukların bir “hammadde” oluşturduğu konusunda genel bir anlayış vardır. Acaba bu hammaddeye istenilen şeklin verilebildiği bir balmumuna ya da 18.yy aydınlanmacı düşünürlerinden İngiliz John Locke’a (1632-1704) ait olduğu bilinen bir sözde ifade edildiği gibi başlangıçta “üzerinde hiçbir şey yazılmamış olan düz beyaz bir kağıt” yani “boş bir levhaya (tabularasa)” benzetilebilir mi? (Gökberk, 1974).

Toplumsal etki sonucu meydana gelen gruba uyma davranışı, kişilerin “benzerliğini” ve dolayısıyla toplumsal davranış düzenliliğini yaratır. Toplumsal davranışın düzenli olması sonucu da, bireyler başkalarının davranışını önceden tahmin edebilirler ve kendi davranışlarını ona göre ayarlayabilirler. Bu durum da sosyal etkileşimin genellikle çatışmasız ve uyumlu bir biçimde yürümesini sağlar (Kağıtçıbaşı, 1976).

Toplumsallaşma, insan yavrusunun toplumun bir üyesi haline gelmesidir, yani ailesinin, akraba ve komşuluk düzeninin, şehir ve köyünün, ulusunun bir parçası olduğunu öğrenmesidir. Büyümekte olan çocuk, etrafındakilerle etkileşim sonucu, onlarınkilere benzer davranışlar geliştirecektir. Böylece tek tek kişiler yerine toplumun parçaları olan, birbirinden farklılıkları olduğu gibi, birbirleriyle büyük benzerlikler de gösteren toplumsal bireyler olur (Kağıtçıbaşı, 1976).

İnsanın toplumsallaşması çok karmaşık bir süreçtir. İnsan, etrafında bulunanların, her gün karşılaştığı sayısız olayların ve kişilerin, içinde bulunduğu sosyo-ekonomik-kültürel koşulların, gelenek, töre ve kanunların, fiziksel çevrenin ve sayılmakla bitmeyen daha pek çok etkenin etkisi altındadır. Bu etkenlerin

oluşturduğu karmaşık bütün hiçbir zaman iki ayrı insan için tıpatıp aynı olmayacağından, hiç kimse bir diğerrinin tıpatıp aynısı değildir (Kağıtçıbaşı, 1976).

Toplumsallaşma; hem bireyin toplum içinde ahenkli yaşama koşullarını kavraması, benimsemesi ve bunları yerine getirmesi, hem de üyesi olduğu toplumu devam ettirmesi ve geliştirmesidir. Bu ikili eylem sürecinde pasif uyumdan çok, ahenk söz konusudur. Uyum, bir kişinin topluma yada toplumun bir kişiye boyun eğmesi anlamına da gelebildiği halde, ahenk tarafların her ikisinin de özbenliklerinden yitirmeksizin bir denge içinde yaşaması demektir (Erinç, 1987).

Aile, toplumsallaşma süresince, bireyin kişilik özelliklerini, tutum ve davranışlarını biçimlendiren, onu toplum içinde, gelecek yıllardaki rolüne hazırlayan önemli bir toplumsal kurumdur (Hetherington ve Parke, 1986. Çev. Karadayı).

Çocuğun toplumsal gelişmesi sürecinde geliştirdiği kişilik en yakın çevresi, yani ana-baba, kardeşler ve evde yaşayan diğer aile üyeleriyle yakından ilişkilidir. Bu çevrenin çocuğa olumlu ve olumsuz tepkileri, çocuğun gelişmesinde önemli rol oynar (Navaro, 1988).

Aile üyeleriyle olan ilişkileri çocuğun diğer bireylere, nesnelere ve tüm yaşama olan tutumlarının temelini oluşturur. Aile aynı zamanda çocuğa, ailenin bir üyesi olduğunun bilincini aşılır ve toplumsallaşmanın temelini atar. Aile çocuğun ilk toplumsal deneyimlerini edindiği yerdir. Çocuğa yöneltilen davranış ve ona karşı takınılan tavır bu ilk yaşantıların örölmesinde büyük önem taşır (Yavuzer, 1982).

Çocuk ana-babasından örnek alarak cinsel kimliğini kazanır. Aile içinde benimsediği davranışlar, toplum içinde onu yönlendirir. Toplum kurallarını, iyi-kötü, doğru-yanlış kavramlarını benimsedikçe toplum içinde kendini yönetmeyi başarır (Yörükoğlu, 1989).

En genel anlamda aile toplum ile kişi arasındaki bağı birinci planda sağlama görevini yerine getiren ve toplumun devamını sağlayan bir sosyal kurumdur ve ailenin başlıca işlevleri arasında ekonomik, üreme-çoğalma ve çocuğun bakımı, eğitimi ve toplumsallaştırma görevleri gelmektedir. Bunların yanı sıra, prestij, koruyuculuk, psikolojik görevler gibi başka bazı işlevlerden de söz edilebilir.

Toplumsallaşmaya ilişkin tutumlar

Bireyin toplumsal ilişkilere ve üretime katılmasını olanaklı kılan sosyal bir kişilik kazanması doğumundan itibaren başlayan toplumsallaşma süreciyle gerçekleşmektedir. Bir başka deyişle, bireyin bilişsel ve duygusal gelişimi, biyolojik büyüme ve olgunlaşmanın yanı sıra toplumdaki normlara, kültürel değerlere ve davranışlara ilişkin beklentilere bağlı olarak biçimlenmektedir. Geleceğin yetişkinleri olarak çocukların toplumsallaşması, kültürel değerlerin devam etmesi veya değişmesi açısından da önemli olmaktadır.

Çocuk doğar doğmaz anne ile bebek arasındaki etkileşimle başlayan toplumsallaşma, çocuğun gelişimi boyunca okulda, arkadaş gruplarında, daha ileri yaşlarda ise işyerinde ve diğer toplumsal kurumlarda devam etmektedir.

Bazı araştırmacılar, toplumsallaşmanın işlevsel yönüne ağırlık vermekte ve toplumsallaşmayı toplumsal sistemin korunmasında veya değişmesinde etkin olan süreç olarak tanımlamaktadırlar. Bu tanıma göre toplumsal roller ve kültürel birikim, bireye, aile, arkadaş grupları, mesleki örgütler ve benzeri toplumsal kurumlardaki ilişkiler aracılığıyla aktarılmakta, onu biçimlendirmektedir. Ancak, toplumsallaşma sürecinin, sosyal etkilerle kontrol edilen pasif birey anlayışına dayandırılması son zamanlarda eleştirilmektedir. Yeni görüşler çocuğun toplumsallaşma sürecinde aktif

olduğunu ve toplumsallaşmasını kontrol eden önemli kişileri etkilediğini savunmaktadır. Böylece toplumsallaşma yalnızca toplumsal etkilerin belirleyiciliğiyle sınırlanmamakta, bireyin gelişimini ve toplumsal katkılarını da içeren bir tanıma kavuşmaktadır.

Toplumsallaşma sürecine yönelen yaklaşımlara bakıldığında, bazı araştırmacıların toplumsallaşma, toplumsal normların ebeveyn kontrolündeki ödül ve ceza ile kazanılmasına bağladıkları görülmektedir. Bazıları “model alma” (model taking), “rol oynama” (role playing) yoluyla çocukların ana-babalarının çeşitli alışkanlıklarını, konuşmalarını, davranışlarını taklit ettiklerini, böylece toplumsallaşmanın “özdeşleşme” (identification) ve yetişkin davranışlarının “içselleştirilmesi” (internalization) yoluyla gerçekleştiğini kabul etmektedir. İşlevsel yaklaşımı benimseyen araştırmacılar tarafından toplumsallaşma, toplumsal normların ve beklentilerin tanımladığı toplumsal rollerin içselleşmesi olarak açıklanmaktadır (Barbu, 1971; Akt. Acar 1981). Önceleri aile, okul gibi toplumsal kurumlarda ana, baba, öğretmen otoritesiyle kurallara uyum sağlayan çocuk, bir süre sonra “çocuk” rolleriyle diğer toplumsal rolleri benimsemekte, bunlara kendi isteği ile uyum sağlamaktadır.

Gerek ödül-ceza, gerek taklit ve özdeşleşme, gerek toplumsal rolleri içselleştirerek kendi isteği ile uyum sağlama ve gerekse bu mekanizmalarla karşılıklı etkileşim içinde gelişme anlamında ele alınmış olsun, yaklaşımların hepsinde toplumsallaşma sürecinin öğrenmeye dayandığı ve ailede başladığı kabul edilmektedir. Çocuğun ilerideki güven duygusunu veya kaygılarını etkilemede annenin tutumu, yaşamın ilk yıllarında büyük önem taşımaktadır. Çocuk ana-babasının istekleri doğrultusunda davrandığında onların ilgi ve beğenisiyle

pekiştirilmekte, istenmeyen şekilde davrandığında ise cezalandırılmakta, ilgiden yoksun bırakılmaktadırlar. Ayrıca ana-babalar, yalnız “annelik”, “babalık” yönünden değil, mesleki, politik ve diğer toplumsal roller yönünden de çocuklarına örnek olmaktadır. Oyunlarda taklit edilen bu roller, yaş ilerledikçe toplumsal pekiştirmenin yanı sıra, çocuğun ana-babasıyla özdeşleşmesi sonucu kişiliğinin parçası haline gelmekte ve çocuk artık bu rollere kendi isteği ile uymaktadır. Böylece anne-baba çocuk ilişkilerinde ana-babanın çocuk yetiştirme tutumları, arkadaşlık ve disiplin anlayışları, çocuğun onlarla olan ilişkilerini etkilemektedir (Acar, 1981).

Toplumsallaşma kavramıyla ifade edilen toplum-birey etkileşimine öncülük eden ailenin ne tür bir toplumda ve toplumun hangi sosyo-ekonomik kesiminde yer aldığı, toplumsal değer ve beklentilerin farklı olması yönünden önem taşımaktadır.

Topluma özgü kültürün çocuğa aktarılmasında önemli rol oynayan ana-babanın çocuklar üzerindeki etkisi çocuğun büyüme süresince aynı yoğunlukta devam etmektedir. Arkadaşlar, meslek örgütleri, sanatsal faaliyetler, radyo, televizyon, gazete gibi kitle iletişim araçlarının etkileri, çocukluktan yetişkinliğe giderek artmaktadır.

Bilgi toplumu ve ailenin çocuk üzerindeki değişen işlevi

Genellikle anne-babaların “benim çocuğum her şeyi öğreniyor ama nerede nasıl davranacağını bilmiyor” şeklinde şikayetleri çocuklar konusundaki şikayetlerin özünü meydana getirmektedir.

Kendilerine her şeyin öğretildiği çocukların bu geniş bilgilenme sürecine paralel olarak nasıl davranacaklarını bilmemeleri büyükleri üzmektedir. Gerçekte anne-babaların bu konuda ortaya çıkan endişelerinin gerekçesi toplumsaldır. Çünkü

çocuk bir ailenin olduğu kadar bir toplumun üyesidir ve sonuç olarak aile aracılığıyla topluma hazırlanmaktadır.

Bu bakımdan, eğitimin toplumsal yaşama hazırlama süreci olarak tanımlandığı dikkate alındığında; çocuğu toplumsal yaşama hazırlama görevini üstlenen ailenin önemli bir eğitim hizmetini yerine getirdiği söylenebilir.

Çocuk topluma, yani henüz çok iyi bilmediği bir dünyaya hazırlanmaktadır. Çocuklar toplum adı verilen bu karmaşık dünyanın eşiğinden içeriye ailede başlayan bir toplumsallaşma ile ilk adımlarını atmaktadırlar. Ailede başlayan bu toplumsallaşmanın niteliği çocukların toplumsal yaşama başarılı, mutlu ya da bunun tam tersine mutsuz ve başarısız olmalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla çocuk ve gençlerin günümüzde karşılaştığı sorunların kaynağı yanlış ve yetersiz sosyalleşme (toplumsallaşma) ve bunun yol açtığı bunalımdır denebilir (M.E.G.S.B., 1986).

O halde, Türkiye’de (Türkiye İstatistik Cep Yıllığı, 1986) ve Türkmenistan’da nüfusun yarısının çocuklar ve gençlerden oluştuğu göz önünde bulundurulursa böylesine geniş bir yaş grubunun sorunlarına neden olarak gösterilen toplumsallaşma üzerinde durmakta yarar vardır.

Toplumsallaşma: bir kişinin bir toplumun ya da toplumsal grubun (ev, okul, sokak, iş yeri vs.) değerlerini benimsemesi, buna uygun davranış biçimlerini göstermesi ve toplumla bütünleşmesi sürecidir. Çocukların beslenme, uyku, tuvalet, çalışma, boş zamanlarını değerlendirme, büyüklere saygı, küçüklere sevgi gösterme biçimindeki ahlaksal davranış ve alışkanlıkları onların içinde yetiştikleri sosyo-kültürel ortamın toplumsallaştırma biçimine göre ortaya çıkar ve gelişir. Çocuk adı verilen insan yavrusu doğarken muhtaç olduğu bazı şeyleri beraberinde getirir ve bir çok yeteneklerle donanmış olarak doğar. Bu yüzden insana özgü günlük

alışkanlıklardan ve insani değerlerden habersiz olarak, fakat onları elde etme potansiyeli ile topluma katılır.

Bir çocuk için aile, okul ve oyun çevresi; yetişkin bir kişi için bunların dışında iş ve etkileşim çevreleri toplumsallaşmanın gerçekleştiği alanlardır. Ek olarak birey gerçekte ait olduğu toplumun bir üyesi olarak genel anlamda zorunlu bir toplumsallaşma süreci içindedir. Her ülkeye özgü ulusal karakterin ortaya çıkışı toplumsallaşmanın bu boyutu ile ilgilidir.

Çocukların aile içinde anne-babalarıyla olan karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı ilişkilerinden tuvalet alışkanlıklarına kadar bir dizi davranış çeşidi ile, okulda öğretmenleri ve yönetime karşı davranışları, toplumsallaşmanın bir sonucudur. Evde, okulda, arkadaş çevresinde, sokakta sorunların olması, çocuğun buralardan evine sorunlar taşıması toplumsallaşma adına bir şeylerin eksik, yanlış ve yetersiz geliştiğinin göstergesidir. Bu bizzat çocuğun kendisinden kaynaklanabileceği gibi (psikolojik, bedensel, zihinsel vs.) onu toplumsallaştırıcı araçların yetersizliğinden de kaynaklanabilir.

Karşılaştığı ilk toplumsal kurum olan ailede çocuk, iyi, kötü, güzel, çirkin gibi ahlaki göreneklerin ilk bilgisini alır. Bireyi toplumsal yaşama alıştırmaya ve hazırlamanın eğitimin temel hedeflerinden biri olduğu göz önüne alındığında, ailenin çocuğun toplumsallaşmasındaki yerinin ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Yetişkin bir kişiyi o kişi yapan özelliklerden pek çoğunun temelleri çocuklukta atılır. Bu bakımdan doğumdan on iki yaşına kadar olan çağ insan hayatının en önemli dönemidir. “Sapıklıkların, davranışsal bozuklukların çimlenip, yeşerdiği devir, bu devirdir” (Baltacıoğlu, 1963). Öte yandan her türlü iyi alışkanlıklarla ikinin benimsenip seçilmesi , kötünün itilip ondan nefret edilmesi işte bu çocukluk

döneminde oluşur ve pekişir. Unutulmamalıdır ki, bütün bunlar çocuk henüz akıl yürütme ve her şeyin nedenini anlama yaşına gelmeden gerçekleşmektedir. İşte böyle bir çağın en etkileyici ve kalıcı eğitimi ailenin sorumluluğu altındadır. O nedenle çocuk toplumsallaşmasının yönü büyük ölçüde aile tarafından belirlenmektedir.

Çocukların kendilerine güvenli, girişken, çabaları ile sonuçları arasında bağlantı bilincine sahip, sorumluluk almayı bilen, aktif bir kişilik yapısında ya da tam tersine kendine ve diğer insanlara güvenmeyen, kaygılı, pasif ve bağımlı, başına gelen olayların sorumluluğunu dış etkenlere bağlayan bir kişilik yapısı geliştirmesi, ailenin toplumsallaştırıcı rolüne daha çok anababalara bağlıdır. O nedenle aile aşırı koruyucu olmaktan, fiziksel ya da duygusal ceza yöntemlerini kullanmaktan, başarılı olması için çocuğa baskı yapmaktan kaçınmalıdır (Yeşilyaprak, 1990).

Ailenin toplumsallaştırma işlevi

Toplumsallaştırma, çocuğu dolaysız olarak etkileyen bir süreçtir. Özellikle kültür aktarma yönünden toplumsallaşmanın önemi büyüktür. Çocuğun kişiliğinin gelişmesi ailede başlar. Toplumsal normlar orada öğrenilir. İlk beş yılda aile, bilinçli ya da bilinçsiz bir şeyler öğretir. Bu dönem çocuğun ilk toplumsallaşma dönemidir.

Çocuğun din eğitiminin önemli bir kısmı da aile kurumunda yerine getirilir. Dinsel törenler ve diğer dinsel uygulamalar yine genellikle aile içinde öğrenilir. Ayrıca çocuk ya da ergenin antisosyal davranışlarının ailece denetlenmesi de toplumsallaşmanın alanı içindedir.

İlk beş yıldan sonra ailenin eğitim görevlerini okul üzerine alır. Çok az öğretmen, çocukta ana-babası gibi derin iz bırakır.

Çocuk, değerleri, duyguları ve statü beklentilerini ailenin her üyesiyle olan

deneyimleri yoluyla öğrenir.

Çocuğun ilk ödüllendirilme ve cezalandırılması, kendisi hakkındaki ilk araştırma ve ilk davranış örnekleri aile içinde deneyim durumuna gelir ve bütün bunlar temel kişiliğin gelişmesine yardım eder.

Ailede toplumsallaşma, öğretim, rehberlik, çocuğun eylemlerine cevap verme ve kendi eylemlerine çocuğu katmak yoluyla olur. Çocuk da uygun örnekleri ve değerleri seçer. Bu seçimi, gözlem, başkalarına katılma, rol oynama ve kendi düşünce ve davranışını yargılama yollarıyla gerçekleştirir.

Toplumsallaştırma araçları içinde ailenin yeri.

Çoğu öğretim kurumlarında öğretmenler kanalıyla verilen eğitim değişik özelliklere sahip aile çocuklarının arkadaşlık ve oyun gruplarıyla temaslar sonucu öğrenilenler kitle iletişim araçları; radyo, televizyon, okul kitapları, dergiler, gazeteler, filimler vb. kanallarla verilen haberler, röportajlar, köşe yazıları, hikaye, roman vb. türünden yazılar; kısacası kitle iletişim araçlarında yer alan mesajlar; önemli sosyal olaylar; savaşlar, âfetler, sosyal patlamalar, yokluklar, kıtlıklar vb. bireyin psikolojik yapısında değişmelere; yani kişilik, duygu, düşünce, motivasyon, değer, tutum ve davranışların şekillenmesine neden olurlar.

Fakat, bireyin psikolojik yapısını etkileyen önemli toplumsallaşma faktörü ailedir. Çünkü aile, sosyal ve kültürel, okul, iş gibi ikincil gruplar, kitle iletişim araçları ve olağanüstü durumlar (savaş, yıkım, afet vb.) gibi faktörlerin etkilerine göğüs germede, onlara karşı koymada ya da onlara adapte olmada birey için bir rehber, bir sığınma yeri ya da toplumsal destek kaynağıdır. Olağan koşullarda birey üyesi olduğu aile ile birlikte davranmakta, onu etkilemekte ve ondan etkilenmektedir.

Bu etkileşimi önce bireyin çocukluk döneminde ona rehberlik eden çocuk-anababa ilişkileri ve etkileşimlerine bakarak ele alabiliriz.

Çocuk-anababa ilişkileri değişik kültürlerde, değişik biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Sanayi toplumlarında ana-baba ilişkileri çoğu ana-babaların çalışması nedeniyle dakik, sıcak ve duyarlı olamamaktadır. Ana-babaların, çocuğun ihtiyaçlarına karşı yeterince dakik, sıcak ve duyarlı olması zorlaşmaktadır. Çocuğun ihtiyaçları daha çok kreşlerde, ana okullarında bakıcılar ve öğretmenler tarafından karşılanmaya çalışılmaktadır. Çocuğun ihtiyaçlarını, onunla, sıcak bir ortamda, duyarlılık içinde çocuğa hissettirecek şekilde karşılayacak zamanı olmayan, günde 8-10 saat çalışan ana-babaların bu durumlarda çocuğun kendisine ve çevresindekilere karşı bir güvensizlik duygusu geliştirmesine ve istenmeyen bazı özellikleri kazanmasına neden olabilmektedir (Mussen, 1977; Coraini, 1977, Akt. Küçükkurt).

Özellikle 18-24 aylık çocuklarda, annenin çocuk ihtiyaçlarına (yiyecek, içecek, altının değiştirilmesi, sıcaktan-soğuktan koruması, barınma, rahat ettirme) anında ya da yeterince cevap vermemesi, duygusal soğukluk sergilemesi, çocuğun kişiliği üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Daha sonraki yaşlarda insanlara güven duymama, başkalarına bağlanmama, başkalarıyla fiziksel temastan çekinme, mimik, jest ve diğer yüz işaretlerinden kaçınarak renk vermeme vb. psikolojik bozukluklara neden olduğu ileri sürülmektedir. Bu konularda yani, çocuğun ihtiyaçlarına anında ya da yeterince cevap verme olanaklarının asgari düzeyde olduğu, ihtiyaçlarını gideren güvenilir, bağlanılabilir anne ya da bakıcı rolleri üstlenecek kimseleri olmayan öksüzler-yetimler yurtlarında yetişmiş çocuklar üzerinde yapılmış araştırmalar da bu sonuçları doğrulanmaktadır. Demek ki, ailede çocuk-anababa ilişkilerinin doyurucu düzeyde olmaması çocuğun başkalarıyla olan

ilişkilerinde problemlere neden olabilmektedir. Güven ve bağlanma dışında başka kavramları öğrenme hızı, saldırganlık, çabuk ikna olma, kelime hazinesi, soyut düşünme, problem çözme, sebep sonuç ilişkileri kurma, olgunluk, bağımsızlık, kendi kendini kontrol, hoşgörü gibi konularda da; güven ortamında yetişmiş bireylere oranla performans düşüklüğü göstermektedirler (Mussen, 1977. Akt. Küçük Kurt).

Daha sonraki yaşlarda (2 yaşından 14 yaşına kadar) çocuk-anababa ilişkilerindeki tutumlar (demokratik veya kontrolcü), bireyin gençlik ve olgunluk dönemindeki sevmeye, işbirliğine istek, kendi kendini ifade özgürlüğü, şüphecilik, utanma gibi psikolojik tutum ve kişilik özelliklerini belirlemektedir.

Anababaların çocuğu serbest yetiştirmesi veya davranışlarını kısıtlayıcı veya onu koruyucu bir tutum içinde olması, çocuğun daha sonraki dönemlerde kendine güveni ve bağımsızca iş becerebilme duygusunu etkilemektedir. Kısıtlayıcı ya da fazla koruyucu bir tutum sergileyen ailelerin çocukları bazı şeyleri deneyerek öğrenme ve keşfetme imkanı bulamadıkları için çabuk boyun eğen, çekingen, utangaç, kendi başına iş başlatma veya yapmaktan korkan, şikayetçi-yakıncı, yeni şeylere merak- ilgi duymayan bireyler haline gelmektedir. Suç işleyen çocukların aileleri üzerine yapılan araştırmalar böyle ailelerde anababaların çocuklarıyla mesafeli ilişkiler kurma, istenmeyen durumlarda çocuklarına ve başkalarına karşı düşmanca ve reddedici bir tavır sergileme, katı bir disiplin uygulama eğiliminde oldukları ortaya çıkmıştır (Mussen, 1977. Akt. Küçük Kurt).

Ailede toplumsallaştırmanın bireye kazandırdıkları.

Çocuğun, kişilik yapısı başta olmak üzere psikolojik ve toplumsal özellikleri, toplumsal deneyimlerle biyolojik ve zihinsel faktörlerin etkisi altında şekillenir,

biçimlenir. Ailenin birey için ilk toplumsal deneyimlerin edinildiği, biyolojik ve genetik kodların ve zihinsel yeteneklerin geliştirildiği bir kurum olduğu düşünülürse, onun birey ve toplum için ne kadar önemli olduğu kolayca anlaşılır.

Diğer taraftan toplumsal bir ortam oluşur ailede bireyler ilk toplumsal ilişkilerini anababalar ile kurmaktadır. Abababaların değişik konularda çocuklarına karşı tutumları onların kişilik ve psikolojik özelliklerinin biçimlenmesinde etkili olmaktadır. Bazı aileler enerjik, hareketli, yaramaz çocuklara karşı sabırlı ve toleranslı olurken, bazı aileler çocuklarının daha sakin, sesiz, uslu olmasını tercih etmekte; sevgi, anlayış, güven gibi ödül mekanizmalarını kullanarak çocuklarının davranışlarını kontrol altına alma yoluna gitmektedirler. Sonuçta, sabırlı ve çocuklarına karşı daha toleranslı ailelerin çocukları eğer enerjik ve hareketli bir mizaç yanında biyolojik ve genetik yapıya da sahiplerse, daha çok sayıda ve çeşitte yeni şeylerle ilgilenme ve deneyerek öğrenme olanağı elde edebilmektedirler. Bu da çocuğun daha girişken, daha bağımsız, daha atılgan vb. kişilik ve psikolojik özellikler geliştirmesine yardımcı olmaktadır.

Ailenin uyguladığı toplumsallaştırma yöntemi, taktik ve gelenekleri çocuğun kişilik ve psikolojik yapısını şekillendirmektedir. Küçük yaşlardan itibaren bireyin toplumsallaşmasında önemli rol oynayan, aile, böylece yalnız kişilik özelliklerinin oluşmasında değil, ayrıca güdüler, değerler, tutumlar, inançlar, düşünüş, duyuş, algılayış, yaklaşım ve davranış biçimleri kazandırmaktadır.

Ailenin toplumsallaştırma konusundaki önemini anlayabilmek için “toplumsallaşma” kavramına daha geniş bir açıdan bakmamız gerekir. Toplumsallaşma ve ya sosyalleşme bireyi toplumsal sistemin bir üyesi haline getiren süreçtir. Bireyin toplumsal bir çevrede yaşayabilmesini mümkün kılan davranışlar

edinmesi bu süreçle gerçekleşir. Kısaca toplumsallaşma bir tür çevreye uyum sürecidir. Birey bu süreci ailesi ile yaşamaya başlar. Örneğin, yetişkin kişilerin toplumsal tutum ve davranışları, kendilerine güven duyma ya da duymamaları, kaygıları, umutları, yaratıcılık yeteneği kazanmış olma ya da olmamaları, çevre ile ilişki ve iletişim kurma biçimleri genellikle çocuklukta anababaları ile kurdukları ilişki ve iletişim sonucu şekillenir. Çocukta doğal olarak var olan doğal nefret, kin, kıskançlık, saldırganlık gibi eğilimler aile içinde anababa ya da aile üyeleriyle kurulan ilişki ve iletişimle bir mecra ve nitelik kazanır. Bu da çocuğun tüm yaşam boyunca kişiliğinde derin izler bırakırlar. Ayrıca çocuk özdeşleşme dönemini de ailesi ile yaşar. Belirli norm ve değerler edinir. Kısacası, bireyin toplumsal bir varlık olmasını sağlayacak biçimde onu disipline eden ilk kurum ailedir.

Sosyo – ekonomik düzey ve algılanan anababa davranışları.

Zaman zaman “gecekondu çocuğu,” “köylü çocuğu,” “sosyete çocuğu” “kent çocuğu,” ve benzeri sözler işitiriz yada bu tür sözleri kendimiz söyleriz. Bunlarla vurgulamak istediğimiz herhalde toplumsal çevrenin insan davranışı üzerindeki etkisidir. Toplumsal çevrenin bu etkisi sayısız araştırma ve çalışma ile de gösterilmiştir. Toplumsal çevre dendiğinde anlaşılan da genellikle kişinin içinde yetiştiği aile çevresi, akran çevresi, alt kültür grubu vb. akla gelmektedir. Bunlar içinde en önemlisinin de aile olduğu açıktır. Aile içinde de çocuğun davranışını biçimlendirmede en etkili olanlar kuşkusuz anne ve babadır. Burada bir soru akla gelmektedir. Gerçekten değişik toplumsal düzeylerden ya da çevrelerden ailelerde anababalar çocuklarını yetiştirirken onlara karşı farklı davranış örüntüleri benimsemekte ve uygulamakta mıdır? Örneğin, alt, üst ve orta sosyoekonomik

düzeylerden anababalar arasında çocuklarına gösterdikleri sevgi ve şefkat derecesi, onlarla aralarında bıraktıkları mesafe, onlara karşı gösterdikleri karşılık vericilik düzeyleri ve onlar üzerinde uyguladıkları kontrolün derecesi bakımından farklar var mıdır?

Araştırmalar anababalar arasında bu bakımlardan bazı farklılıkların olduğunu göstermektedir. Farklılıklar özellikle iki ana boyutta gözlenmektedir. Bunlardan biri çocuğa gösterilen sevgi ve şefkatle karşılık vericiliğin düzeyi diğeri ise çocuklar üzerinde uygulanan kontrolün derecesidir. Bir uқта bazı anababalar çocuklarına karşı çok sevecen öbür uқта ise oldukça mesafeli, hatta düşmanca davranabilmektedirler. Böyle anababaların çocukları kaygılı, öz kontrolleri ve saygıları düşük kişiler olmak eğilimindedirler (Rothbaum ve Weisz, 1994. Akt. Dönmez).

Örneğin, kimi anneler çocuğunun üzerine titrer ve onun hayatının her anını (kuşkusuz çocuğunun iyiliği için) kendi istekleri doğrultusunda düzenler. Kimi anneler çocuğun, iyiyi kötüyü yeterince ayırt edemediğini düşünerek, onunla ilgili her kararı kendisi alır. Kimilerine göre, çocuk birçok işi yapamayacak kadar küçüktür, bu annelerin çocukları hiçbir zaman büyümmez. Kimileri ise çocuğun her karşı çıkışını mutlaka bir olumlu gelişme işareti olarak görür ve bu konuda herhangi bir sınır tanımayı kişilik gelişiminin zedelenmesi biçiminde yorumlar. Kimi kendisinin yapmadığı her şeyi çocuğunun yapmasını ister ve bunu sağlamak için her şeyi yapar. Kimi ana-baba için, çocuğun hata yapma hakkı yoktur, o ana-babanın çocuğu mutlaka başarılı olmak zorundadır. Kimi anne-babalara göre, kendisine her söyleneni yapan, hiç karşılık vermeyen, her şeyi uysalca kabul eden çocuk, son derece “iyi” bir çocuktur.

Anne-baba-çocuk ilişkisinin, hayatın her anında alabileceği bu biçimlere ilişkin örnekleri daha da arttırmak mümkündür. Anne-babalar, çocuklarına karşı, yaşanan anın her türlü koşullarına bağlı olarak, kimi zaman şöyle kimi zaman da böyle davranırlar. Kuşkusuz insan hayatının her anında tam anlamıyla tutarlı olamaz. Çocuğuyla paylaşımcı, katılımcı, esnek bir ilişki kurmaya çalışan anne-babalar bile, kimi anlarda çok katı kurallar koyabilirler. Ancak davranışlar zaman zaman değişse de, genel olarak hakim olan bir kişilik ve davranış örüntüsü vardır. Kişi çoğunlukla belli bir biçimde davranır. Anne-baba ilişkisini de belirleyici olan budur.

Anababanın çocukları üzerinde uyguladığı kontrolün derecesi bakımından da bir uçta bazı anababalar çocukları üzerinde aşırı kontrolcü ve kısıtlayıcı davranır, çocuklarının yaşamlarını yönetir görünürlerken öteki uçta bazı anababalar çocuklarından çok az şey istemekte ve onlar üzerinde çok az kontrolcü ve kısıtlayıcı davranmaktadırlar. Böyle ailelerde çocuklar anababalarından ceza korkusu olmaksızın, hemen her şeyi yapmakta özgürdürler. Çocuk yetiştirmede bu tür kontrolsüz anababalık örüntüsü başarılı olmamaktadır, çünkü kültürlerinin onlar için geliştirdiği standartlar çocuklara gösterilip öğretilmemektedir. Fazla ya da aşırı kontrol da doyurucu sonuçlar vermemektedir, çünkü çocukların davranışsal standartlarla kendi başlarına karşılaşmalarına ya da yüzleşmelerine fırsat tanımamaktadır. Bu fırsatı tanımaksa, toplumsallaşmanın en temel amacıdır.

Anababalar çocuğun yaşına uygun standartlar koyarak işe başlamalı, çocuğa onları nasıl karşılayacağını göstermeli ve en sonunda da standardı her yerine getirdiğinde onu ödüllendirmelidirler (Maccoby, 1980). Bir annenin okul öncesi çocuğunun yatma zamanı geldiğinde oyuncağını yerine koymasını istediğini varsayalım. Bu anlaşılabilir bir istektir; çocuk oyuncağını taşıyabilir ve nereye

konulacağını bilmektedir. Anne çocuğa ne yapacağını göstermeli, bunu her yaptığında da onu övmeli ya da herhangi bir biçimde ödüllendirilmelidir.

Standartlar bir kez konduktan sonra, sürekli olarak gözetilmeli ve onlara uyum sağlanmalıdır. Araştırmalar tutarlı olarak anababaları kurallara uyumu denetleyen çocuk ve ergenlerin kurallara daha iyi uyduklarını göstermektedir. Anne her gece çocuğunun oyuncasını yerine koymasında ısrarlı olmalıdır yalnızca bir gece değil, yoksa çocuk kuralların isteğe bağlı olduğunu öğrenecek ve onlara ancak canı istediğinde uyacaktır (Lyton, 1980. Akt. Dönmez).

Çoğu anababa çocuklarını kontrol aracı olarak cezaya güvenir. Ceza itici bir uyarıcının uygulanmasını ya da çekici bir uyarıcıdan yoksun bırakmayı gerektirir. Örneğin, sizin ceza listenizde çocuğun kıcına tokat atma ya da onun hakkında eleştirici yorumlar yapma bulunabilir. “Yatağını düzeltmemen senden beklenmeyen bir şey değil, yardım ederim diye korkuyorsun” gibi. Bunlar güce dayalı ceza yöntemleridirler, anababanın daha güçlü olduğu gerçeğine dayanırlar. Güce dayalı cezalar fiziksel cezaları, tehditleri, utandırma ve küçük düşürmeleri içerirler. Ancak, kısa dönemde, güce dayalı cezalar sınırlı da olsa işe yararlar; çocuk istenen davranışı yerine getirir ya da istenmeyen davranıştan kaçınır. Uzun dönemde ise bu tür cezalar etkisizdirler çünkü (1) çocuk anababasından korkar hale gelir, (2) toplumsal kuralları içselleştirmesi olasılığı azalır ve (3) toplumsal öğrenme kuramının da işaret ettiği gibi, çocuk anababasının saldırgan davranışını taklit eder. (Hoffman, 1970; Parke ve Slaby, 1983. Akt. Dönmez)

Başka ceza yöntemleri çok daha etkilidir. Çocuk istenmeyen davranışta bulunduğu sessiz, uyarıcı olmayan bir ortamda yalnız başına bekletilebilir. Bu bir çeşit cezadır çünkü çocuğun devam edegelen etkinliğini keser ve onu öteki aile

üyelerinden, kitaplardan, oyuncaklarından ve her türlü ödüllendirici uyarılmadan yoksun bırakır ve yalıtır. Bu süre anababanın yöntemi tutarlı olarak uygulanmasına izin verecek kadar da kısadır. Bu süre içinde anababa ve çocuk sakinleşirler. Sürenin bitiminde anababa çocukla konuşur, cezalandırılan davranışın niçin istenmediğini ve çocuğun o davranış yerine ne yapması gerektiğini anlatır. Böyle “mantık yürütme” anababanın niçin cezalandırdığını ve gelecekte cezadan nasıl kaçınabileceğini vurguladığı için yararlıdır. Anababanın uygun kontrol düzeyi ve uygun sevgi-şefkat düzeyine ilişkin görüşleri onların kültürel miraslarını yansıtır. Avrupalı Amerikalıklar çocuklarının mutlu ve kendine yeten bireyler olarak yetişmelerini isterler ve bu amaca anababanın sevgisi ve orta derecede bir kontrolle ulaşılabilceğine inanırlar (Goodnow, 1992; Sepence, 1985. Akt. Dönmez). Tersine Asya ve Latin Amerika ülkelerinde bireysellik, işbirliği ve birliktelikten daha az önemlidir (Okagaki ve Sternberg, 1993. Akt. Dönmez). Örneğin, Çin’de konfiçyusçu ilkeler temelinde, Çinli anababaların Kuzey Amerikalı anababalardan daha az sevgi ve şefkat gösterisinde bulunmalarını fakat daha fazla kontrol uygulamalarını bekleyebiliriz. Lin ve Fu (1990) tam olarak bu örüntüyü ortaya çıkarmışlardır. Taiwan’lı anababalar A.B.D.’lilerden daha az sevgi göstermek ama daha fazla kontrol uygulamak eğiliminde idiler.

Baumrind 1960’ların ilk yarısında California’da 100 orta sınıf okul öncesi çocuk üzerinde çalışmaya başlamıştır (Baumrind, 1967-1970. Akt. Dönmez). Bu çalışmalarda bir çok davranış ölçüsü kullanılmıştır; bunlardan bazıları doğal gözlemi içermektedir. İlk olarak, çocuklar anaokullarındaki etkinlikleri sırasında gözlenmiş ve davranışları temelinde öz kontrolleri, bağımsız davranabilme yetenekleri, kendilerine güvenleri ve benzerleri değerlendirilmiştir. Sonra, her çocuğun anne ve

babası ile görüşülmüş, anababa davranışının çocuk ve okulda çocuk davranışı ile bir ilişkisinin olup olmadığına bakmak için çocuk-anababa etkileşimi evde ve laboratuarda olmak üzere iki ortamda gözlenmiştir.

Baumrind gözlemlerinin sonuçlarına dayanarak üç temel anababalık örüntüsü belirlemiştir. Yetkeci-mesafeli, hoşgörülü ve yetkeci-sevecen. Bu örüntüler çocuğa karşı gösterilen sevgi ve ona uygulanan kontrolün değişik bileşimlerini oluşturmaktadır.

Yetkeci-mesafeli anababalık örüntüsü: Sıkı kontrol az sevgi.

Çocuk yetiştirmede bu tutumu benimseyen anababalar kuralları koymak ve onlara tartışmasız uyulmasını beklemek eğilimindedirler. Çok çalışma, saygı ve itaat yetkeci anababaların çocuklarında görmek istedikleri temel davranışsal özelliklerdir. Anababa çocuğa karşı açık sevgi ve sevecenlik gösterilerinden kaçınmak, çocukla aralarında mesafe bırakmak eğilimindedirler. Çocuklarından istek ve beklentileri ile çocukların gereksinimleri arasında bir denge gözetmezler. Bu gruba giren anababalar çocukla çok az sözel etkileşime girerler. “Tartışma istemem sana söylendiği gibi yapacaksın” anlayışına sahiptirler. Çocuklarını sık sık başka çocuklarla karşılaştırırlar. Etkinlileri başlatmada başarısızdırlar ve iletişim becerileri zayıftır.

Hoşgörülü anababalık örüntüsü: Çok az kontrol, biraz sevgi.

Bu tutumdaki anababalar çocuklarını çok seyrek cezalandırmak, onlara çok az yol göstermek, rehberlik etmek, çok seyrek kontrol etmek ya da kısıtlayıcı davranmak fakat yeterince şefkatli ve iyi bakıcı olmak eğilimindedirler. Çocukları ile iyi iletişim kurarlar. Çocuktan çok fazla şey istemez, ona karşı kızgınlıklarını

gizlerler. Ondan çok az olgunluk beklerler çünkü anababa kendilerini çocuğa yardım edebilecek durumda ve buna hazır olarak görürler ancak onun ileriki davranışlarını biçimlendirme sorumluluğu almazlar. Disiplin tam anlamı ile gevşektir.

Yetkeci-sevecen anababalık örüntüsü; sıkı kontrol, çok sevgi.

Bu gruba giren anababalar çocukları için kurallar koymak ve çocukların bunlara uymalarının sağlamak için gerekli önlemleri almak eğilimindedirler, bu bakımdan biraz yetkeci-mesafeli anababalara benzerler ancak onlardan daha sevecendirler ve sevgi gösterilerinden kaçınmazlar. Çocukları ile aralarında çok az mesafe bırakırlar, onları dinlemeye, isteklerini dikkate almaya sorunlarını yanıtlamaya eğilimlidirler. Aile ortamı diktatörce olmaktan çok demokratiktir. Anababa çocukları ile iyi iletişim kurar ve onlar için iyi bakıcılardır. Çocuklarının fikirlerini dinlemeye ve gerektiğinde uzlaşmaya isteklidirler. “Bunu yapmaman gerektiğini biliyorsun, şimdi bir dahaki sefere böyle bir durumla nasıl daha iyi başa çıkabileceğin konusunda biraz konuşalım” anlayışı geçerlidir ve bu anlayış çocuk için rahatlatıcıdır. Bu tutumdaki anababaların çocukları toplumsal olarak anababaları ile etkileşebilirler. Aralarındaki fark, yetkeci anababaların karşılık olarak çocuğun konuşmasına izin vermemeleri ve bir saygısızlık gösterisine karşı fiziksel cezaya başvurmak eğiliminde olmalarıdır. Yetkeci-sevecen anababalarsa, azardan sonra çocuğun sözcüklerine, jestlerine ve beden diline de dikkat ederek karşılık olarak söyleyeceklerini dinleyebilirler.

Baumrind ve diğerleri daha önce değinilen çalışmayı genişleterek sürdürmüşlerdir. Bunu yaparken, ilk çalışmadaki çocukları yetişkinliğe doğru yol alırken boylamsal olarak gözlemişler ve değişik yaş ve kökenlerden yüzlerce başka

çocuk üzerinde çalışmışlardır (Baumrind, 1989,1991; Clark, 1983, Lamborn ve ark., 1991; Steinberg ve ark., 1989. Akt. Dönmez). Bu çalışmalar ilk çalışmaların temel sonuçlarını desteklemiştir; anababası sıkı kuralcı ve mesafeli olan çocuklar itaatkar olmak eğiliminde fakat mutsuzdurlar, anababaları oldukça yumuşak ve hoşgörülü olan çocuklarsa daha da mutsuz ve öz kontrolünden yoksun olmak eğilimindeydiler; hem sevgi gösteren ve hem de davranışa sınırlar koyan, kurallara uyumu tutarlı bir biçimde gözetleyen anababaların çocukları ise akademik olarak daha başarılı, kendileriyle daha barışık daha mutlu ve başkalarına karşı daha cömert olmak eğilimindeydiler (Darling, 1993; Maccoby, 1992. Akt. Dönmez) Ek olarak, izleme araştırmaları yetkeci-sevecen yaklaşımın başlangıçtaki avantajlarının zamanla daha da güçlendiğini göstermiştir (Steinberg, 1994. Akt. Dönmez) Örneğin, yetkeci-sevecen anababalar ergenlerini uyuşturucu kullanımından korumada ve onlara yeterlik duygusu aşılama da belirgin bir biçimde daha başarılı olmaktadır.

Daha sonraki araştırmalar, başlangıçta betimlenen yalnızca bu üç anababalık örüntüsünün çok sınırlı olduğunu göstermiştir. Değişik çalışmalar bir çok yeni örüntü önermekle birlikte, bunlardan üçü üzerinde durulmaya değerdir.

Özellikle, hoşgörülü örüntü iki belirgin biçim alabilmektedir. Bunların her ikisi de oldukça yumuşak ya da gevşek kontrol uygularken (anababa çok seyrek sınır koyar, kontrol eder, cezalandırır ya da sağlık ya da güvenlik kaygıları gerektirmedikçe bunları hiç yapmaz) bazı hoşgörülü anababalar oldukça sıcak (sevecen) ve karşılık verici olabilmektedirler. Bu grup anababalara verilebilecek en uygun ad **hoşgörülü-ilişkili** olabilir. Bu tutumu benimsemiş anababalar çocuklarının her istediklerini yapmalarına izin verirler. Bu nedenle çocuklar kendi davranışlarını kontrol edebilmeyi hiç bir zaman öğrenemezler ve istediklerini istedikleri anda elde

etmek isterler. Bazı hoşgörölü-İlgili anababalar çocuklarını bilinçli olarak böyle yetiştirirler çünkü sıcak ilgi ve çok az kısıtlama bileşiminin yaratıcı ve kendine güvenen bireyler yetiştireceğine inanırlar. Diğer hoşgörölü anababalar oldukça soğuk ve mesafelidirler dolayısıyla **hoşgörölü-İlgisiz** bir anababalık örüntüsü benimseyebilmektedirler. Yasal anlamda istismarı niteleyen türden aşırı ihmal olmamakla birlikte, hoşgörölü-İlgisiz anababalar çocuğun hemen her şeyi yapmasına izin verirler ve görece mesafeli ve uzak, hatta çocuğun yaptıklarını bütünüyle gözardı eder görünürler. Çocuğun yaşamı ile İlgisizdirler. Bu tutumları ile toplumsal olarak yetersiz, kendi kendini kontrol edemeyen çocuklar yetiştirmek eğilimindedirler. “Saat akşamın 10’u çocuğunuzun nerede olduğunu biliyor musunuz.” sorusunu yanıtlayamazlar. Çocuklar anababaların yaşamlarının başka yönlerinin kendilerinden daha önemli olduğu duygusunu geliştirirler. Anababa çocuklarının temel fiziksel ve duygusal gereksinimlerini karşılar o kadar. Daha fazlası için rahatsız olmazlar. Çocukları ile harcadıkları zaman ve çabayı en aza indirmeye çalışırlar ve onlarda duygusal kaynaşmadan kaçınırlar (Baumrind, 1991; Lamborn ve ark.,1991: Maccoby ve Martin,1983. Akt. Dönmez).

Bu iki tür hoşgörölü anababalık örüntüsü arasındaki farka bir örnek şu olabilir; iki tür de 5 yaşındaki çocuklarının mutfakta un, şeker, su, kabartma tozu ve kimyonu karıştırarak “pasta” yapmasına izin verirlerken hoşgörölü-İlgili anababa hamurun tadına bakabilir, çok lezzetli olduğunu söyleyebilir ve onu akşam yemeği için gerçekten fırında pişirebilirken hoşgörölü-İlgisiz anababa hamur yığını alıp çöpe atabilir. Kuşkusuz, her iki tepki de hoşgörüsüz anababalarından farklıdır.

Yetkeci-mesafeli anababa bu kadar küçük bir çocuğun herhangi bir biçimde yiyecek hazırlama işine girmesine izin vermeyebilirken, yetkeci-sevecen anababa

onu özendirerek ona yol göstererek ve önerilerde bulunarak çocuğun hemen yanında olmak eğilimindedir.

Baumrind anababalık görüntülerine ilişkin daha fazla bilgi topladıkça geleneksel dediği belirgin bir başka anababalık örüntüsü ortaya çıkarmıştır (Baumrind, 1989. Akt. Dönmez). Bu gruba giren anababalar biraz geleneksel erkek ve kadın rollerini benimser görünmektedirler. Anne oldukça hoşgörülü ve iyi bir bakıcı iken baba daha yetkecidir. Örneğin “pasta yapma” örneğinde, anne çocuğa “yaratıcı pişirme” için izin verebilir, hatta onu özendirebilir (özellikle bir kız çocuğu ise) fakat baba eve gelmeden ortalığın temizlenmesini isteyebilir. Boylamsal araştırmalar geleneksel ve hoşgörülü-İlgili örüntülerin başarılı anababalık ölçeğinde ortalara düştüklerine işaret etmektedir. Tutarlı olarak yetkeci-sevecen örüntüden daha az başarılıdır (Baumrind, 1989. Akt. Dönmez).

Bazı anababaların yetkeci-mesafeli, bazılarının yetkeci-sevecen, bazılarının da geleneksel olması nasıl açıklanabilir? Hangi anababalık tutumunun benimseneceğini bir çok etmen belirler görünmektedir. Anababalık örüntüsü, bir bölümü ile, anababanın çocuk doğasına, anababa rolüne ve en iyi çocuk yetiştirme yöntemine ilişkin inançlarının olduğu kadar, onların özgül çocuk yetiştirme amaçlarının da bir sonucu olarak gelişir (Goodnow ve Collins, 1990. Akt. Dönmez)

Kendileri kültüre, dine etnik gruba ve cinsiyete ilişkin etmenlerce biçimlendirilen bu etkiler bileşimi bazı anababaların itaat eden, kendi kendini kontrol edebilen, amaçlarını kendileri gerçekleştirebilen çocuklar yetiştirmek için sıkı kontrol uygulamalarına neden olurken, diğer bazılarının da çocuklarına içinden seçim yapabilecekleri bir dizi fırsat ve deneyim sunan yumuşak, yönetici olmayan bir örüntüyü benimsemesine katkıda bulunmaktadır. Bunlardan biri, anababanın kendi

yetiştiriliş biçimlerine ilişkin anımsadıklarıdır (Ainsworth ve Eivhberg 1991; Main ve Hesse, 1990. Akt. Dönmez). Bazen yetişkinler kendi anababalarının çocuk yetiştirme tutumlarının kendi çocukları ile etkileşimlerini ne kadar etkilediğinin farkına varıp şaşırırlar. Böyle bir miras, çoğu kez, anababaya doğal olarak gelmiş görünen özel uyarıcı deyimler, sevecen jestler ya da disiplin yöntemlerinin ansızın çocukken anababanın kendi yaşadıklarının hemen hemen aynısı olduğu görülmekle de kendini gösterir. Anababalık örüntüsü üzerinde bir başka etki de ailenin ekonomik durumudur. Örneğin yoksulluk ve ilişkili başka sorunların stresi ile başa çıkmaya çalışan anababalar yetkeci-sevecen anababalık örüntüsü benimseyip uygulayabilmek için yeterli psikolojik enerjiden yoksun olabilir ve bunun yerine itaat isteyebilir, kontrolü sürdürmek için fiziksel cezaya başvurulabilir ve daha az sevgi gösterip daha az sevecen davranabilir (Carter ve Lidlemis, 1992; McLoyd ve Flanagan, 1990. Akt. Dönmez). Son olarak anababanın kişiliği, çabuk kızma eğilimi, çocukları ile empati kurma yeteneği, iyimserlik eğilimi ve benzerleri de izlenecek anababalık örüntüsünü belirlemede etkilidir (Dix, 1991. Akt. Dönmez).

Baumrind (1991a) ve Maccoby'nin (1983) çalışmalarından şu sonuçlar da çıkarılabilmektedir; (1) yetkeci-mesafeli anababaların çocukları okulda daha düşük notlar almak, kendilerine saygıları düşük olmak ve toplumsal becerilerde zayıf olmak eğilimindedirler; (2) yetkeci-sevecen anababaların çocukları okulda daha yüksek notlar almak, genelde sorumlu kendi yaşları ile kavrulabilen ve arkadaş canlısı bireyler olarak yetişmek eğilimindedirler; (3) hoşgörülü-İlgili anababaların çocukları okulda düşük notlar almak, içtepsel olmak, kendilerini kolayca engellenmiş hissetmek eğilimindedirler ve (4) hoşgörülü-İlgisiz anababaların çocukları

kendilerine saygıları düşük, içtepesel, saldırgan ve huysuz bireyler olarak büyümek eğilimindedirler.

Amerika’da ve Batı kültürlerinde çocuk yetiştirmede sosyal sınıf farklılıkları da ortaya çıkarılmıştır. İşçi sınıfı ve düşük gelir grubundan anababalar genellikle itaat, düzenlilik gibi dışsal özelliklere değer verirken orta sınıf aileler öz kontrolü, doyumun gecikmesine hoşgörü gibi içsel özelliklere değer vermektedirler. Yalnızca çocuk yetiştirme değerlerinde değil, anababalık davranışlarında da farklılıklar görülmektedir. Orta sınıftan anababalar bir şeyi açıklamaya, sözlü övgü ve pekiştirmeye, disiplinle ilgili kararlarını mantıksal olarak açıklamaya daha eğilimli görünmektedirler. Tersine, işçi sınıfı ve düşük gelirli ailelerde anababa çocuklarını fiziksel ceza ile disipline etmeye ve onları eleştirmeye daha eğilimlidirler (Heath, 1983; Kohn, 1977. Akt. Dönmez).

Bazı araştırmacılara göre ülkemizde demokratik çocuk yetiştirme tutumlarından çok geleneksel çocuk yetiştirme tutumları ağır basmaktadır. Bu tutumlar çocuktan koşulsuz itaat bekleme, sıkı anababa kontrolü, koruyuculuk, çocukla ilgilenme, onun için her türlü özveride bulunma ile belirginlik kazanır. Kısaca bu çocuk yetiştirme örüntüsünde sıkı kontrol ve yoğun sevgi bir arada bulunur (İmamoğlu, 1987, 1991; Kağıtçıbaşı, 1970). İmamoğlu ve İmamoğlu (1981) bu geleneksel tutumların alt sosyal ekonomik düzeyde en güçlü olduğunu ve üst sosyal ekonomik düzeye doğru zayıfladıklarını belirtmektedirler.

Ana babanın çocuğa ilişkin davranışları dikkate alındığında, alt SED’ de ağırlıklı olan disiplin ve kontrole yönelik davranışların sıklığının üst SED’e doğru azaldığı, destekleyici davranışlar çerçevesinde üst SED’ de özellikle bağımsız

düşünmenin ve davranışın teşvik edilmesi, nedenlerin açıklanması, tutarlı davranılması yönünde görece artışlar saptanmıştır (İmamoğlu, 1991).

Özetle bu ve daha başka çalışmalar (Kağıtçıbaşı, 1972; Mutlu, 1991) SED yükseldikçe anababa tutumlarının ve dolayısıyla içinde yaşanan aile ortamının az yada çok demokratikleştiğini göstermektedir.

Yukarıda değinilen anababa çocuk ilişkileri üzerine yapılan çalışmalarda kullanılan yöntemler incelendiği zaman metodolojik yönden yetersizlikler olduğu görülmektedir. Yarrow ve arkadaşları bir incelemelerinde (1968), çocuk yetiştirme yöntemleri üzerinde yapılan araştırmaların metodolojik açıdan en eksik kalan yanlarından birisinin önceller ve sonuçlarla ilgili süreçler olduğunu ifade etmektedirler. Bu araştırmacıların kendi sözleriyle çocuk yetiştirmeye ilişkin kuram, anababanın çocukla ilgili fonksiyonlarının öncel, çocuğun davranışlarını sonuç olarak ifade etmesine rağmen elde edilen son ölçmeler bu sayıltının akla yakınlığına gölge düşürmekte olduğunu belirtmektedirler (Yarrow ve ark, 1968. Akt. Kuzgun).

Görüldüğü gibi anababa çocuk ilişkileri iki yönlü olarak ele alınmadığı için yukarıda değinilen çalışmalarda da bu ilişkiler tek taraflı olarak incelenmiştir. Yani sadece anababa çocuğun etkilememektedir. Anababa ve çocuk birbirlerini karşılıklı, iki yönlü bir şekilde etkilerler. Anababanın çocuk yetiştirme tutumlarını çocuğun anababa davranışlarına karşı tepkisi de etkilemektedir. Bugüne kadar bu konu ile ilgili olan kaynaklarda da görüldüğü gibi bu ilişkileri iki yönlü olarak inceleyebilecek araştırma planı ve teknikleri henüz kesin ve açık bir şekilde ortaya konulmuş değildir. Yapacağım araştırmada Türkmen ve Türk anababaların davranışlarını en doğru bir biçimde belirleyebilmem için bundan önce yapılan benzer araştırmalarda

kullanılan yöntemleri gözden geçirerek uzmanlar tarafından bu yöntemlerden en uygun olarak belirlenenini seçmem gerekmektedir.

Algılanan anababa davranışları ve çocuk yetiştirme yöntemlerini

ölçmede karşılaşılan sorunlar

Türkiye’de anababalık örüntüsünü ölçmek için çeşitli ölçekler ya geliştirilmiş (örneğin, Kuzgun, 1972) ya da batı literatüründeki ölçeklerin Türk kültürüne uyarlama çalışmaları yapılmıştır (örneğin, LeCompte, LeCompte ve Özer, 1978). Kuzgun (1972) tarafından geliştirilmiş olan “Anababa Tutum Envanteri” gençlerin algıladıkları otoriter, demokratik ve ilgisiz (izin verici) anababa tutumunu ölçmektedir. Kuzgun (1972), üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmasında, demokratik anababa tutumlarının, bireyin kendini gerçekleştirme için elverişli ortam olduğunu; otoriter anababa tutumlarının ise kendini gerçekleştirme engellediğini ortaya koymuştur. Kuzgun tarafından geliştirilen ölçekten çeşitli araştırmalarda yararlanılmıştır (örneğin, Güven, 1994; Bilal, 1984). Türkiye’de yapılan bir başka çalışma da

Kuzgun (1972) tarafından geliştirilmiş olan “Anababa Tutum Envanteri” kullanılarak, farklı öğretim programı izleyen öğrencilerde algılanan anababa ve öğretmen tutumları ile benlik kavramı arasındaki ilişki incelenmiştir (Güven, 1996). Bu araştırmada gençlerin çoğunun anababalarını demokratik olarak algıladıkları ve benlik kavramının algılanan demokratik tutum ile olumlu yönde, otoriter tutum ile olumsuz yönde ilişkili olduğu bulunmuştur.

Ana-baba-çocuk ilişkileri üzerine yapılan çalışmalar gözden geçirildiği zaman en çok kullanılan araştırma yöntemlerinin betimsel oldukları görülmektedir. Bilindiği

gibi korelasyon çalışmaları, faktör analizi, boylamsal ve kesitsel gibi gelişim çalışmaları, betimsel çalışmalar içine dahil edilmektedir. Araştırmaların ele aldığı süje (denek) sayısı ise, en başta araştırma amaçlarına uygun olarak, 10 ila 379 arasında değişmektedir (Rheingold 10 bebek üzerinde ana bakımını ölçmüş, Sears ve arkadaşlarının çocuk yetiştirme örüntüleri adını taşıyan araştırmasında 379 anne ile görüşülmüştür, Kuzgun, 1978).

Bu çalışmalarda anababa davranışlarını ölçmede kullanılan tekniklerin de çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. En çok kullanılan teknikler gözlem, mülakat ve ankettir. Bunların yanında önemli ölçüde ölçeklerde kullanılmaktadır (Smith, 1967. Akt. Kuzgun, 1973). Aslında anababa çocuk ilişkileri üzerinde yapılan çalışmalarda en belli başlı metodolojik sorun, gözlemin mi, yoksa mülakatın mı, davranışları saptamada ve ölçmede en uygun yöntem olduğu hususudur. Bu konu ile ilgili tartışmalara araştırmacılar tarafından büyük ağırlık verildiği görülmektedir.

Ana-baba-çocuk ilişkileri araştırmalarında gözlem, daha çok kontrollü olarak, gözlem odalarında yürütülen ve ana ile çocuğu arasındaki davranış etkileşimini saptamak ve sınıflandırmak amacı ile kullanılan bir yöntem olmaktadır.

Mülakat ise anne ile, bazı durumlarda babalardan çocuk yetiştirmeye ilişkin alanlarda, daha önce hazırlanan sorular çerçevesinde, görüşme ile bilgi alma yoludur. Bu gün bu alanda en çok kullanılan yöntem olarak görülen mülakatın bazı sakıncalarının da olduğu bir gerçektir. Bu sakıncalar aynı zamanda mülakatın gözleme göre yetersizliğini de ortaya koymaktadır. Araştırmacıların mülakatın yetersizlikleri hakkındaki görüşleri şunlardır:

Her şeyden önce anababalara geçmişle ilgili (retrospektif) konular yöneltildiği takdirde onların bazı bilgileri hatırlamaları ve tam olarak vermeleri

gerekmektedir. Ancak anababanın en başta zamanın geçmesi nedeni ile doğru ve güvenilir bilgi verme olasılığı azalmaktadır. Gerçektende bir araştırmadan elde edilen bulgular (Yarrow, 1967. Akt. Kuzgun, 1973), gerek geçmişteki çocuk bakımı uygulamaları, gerekse çocuklarının geçmişteki belli bir davranış özelliği konusunda annelerin genellikle yanıtladıklarını göstermektedir. Örneğin, annelerin çocukları ana okuldayken, çocuğun sağlığı ve uyuma alışkanlıkları üzerine verdikleri bilgilerde daha sonra hatırladıkları arasındaki tutarlılık ilk husus için $r = 0.39$ ikinci için $r = 0.26$ 'dır (Danziger, 1971; Jersild, 1972. Çev. Çünçe) buna benzer sonuçlara diğer araştırmalar da varmaktadır. Hoffman ve Lippitt (1930) annelerin sözlü raporlarındaki, gerçeklerin değiştirilmesi nedenleri üzerinde durmuşlardır. Bu araştırmacılara göre anneler, zamanın geçmesi nedeniyle gerçek bilgileri unuttukları gibi; kasıtlı olarak bilgi vermekte ya da yanıltıcı bilgi verebilmektedirler. Ayrıca baskı ve seçici hatırlamaya bağlı olarak bilinçsiz bir şekilde bilgiyi değiştirmekte ya da tamamen yok etme durumunda da olmaktadır.

Yarrow, Hoffman ve Lippitt tarafından açıklanan bu nedenlere bazı katkıda bulunarak mülakat yöntemini eleştirirken şu noktalara dikkat çekmiştir: Annelerin mülakatlarda verdiği cevaplar, aşırı derecede benlikleri ile ilintili (ego-involment) dir. Bu nedenle bu bilgiler annenin kendi ihtiyaçları ve savunması tarafından büyük ölçüde saptırılabilir. Ayrıca bu mülakatlarda annelerden çok güç ayrımlar (diskriminasyonlar) ve sentezler yapması istenir. Bir ya da iki saat içinde anne ile çocuğun arasındaki ilişki ve bunun etkilerinin esas öğrenilmeye çalışılır. Bu amaca varmaya çalışılırken, annelerden yetiştirme uygulamalarını yöneten prensipleri formüle etmesi istenir. Halbuki anne daha önce bunların üzerinde hiç düşünmemiş olabilir. Mülakatta bir diğer önemli nokta, annelerin çocukların davranışları ile ilgili

bilgi verirken, kendi değer, duygu ve uygulamalarından büyük ölçüde etkilenmelerinin söz konusu olacağıdır. Örneğin, itaatkarlığa önem veren ve sert cezalandırma uygulayan bir anne, daha çok serbest bırakan ve düşkün bir anneye göre çocuğunun saldırgan davranışlarını farklı bir açıdan görecektir, kavramlaştıracak ve bunu cevabında yansıtabilecektir. Şayet, çocuğun davranışları hakkında başka kaynaklardan bilgi elde edilemezse, bu önemli bir hataya yol açabilecek cevap olacaktır (Kuzgun, 1978).

Gözlem yöntemi mülakatın daha önce ifade edilen yetersizliklerine sahip olmadığından daha üstün bir teknik olarak görülmektedir. Ancak gözlemcinin de gözlenen davranışını yorumlarken tamamen tarafsız olmaması önyargı ile davranabilmesi gözlemle elde edilen bilgilerin güvenilirliğini zedeleyebilir (Medinnus, 1967. Akt. Kuzgun, 1973)

Danziger (1971) gözlemin sakıncalarını iki açıdan ele almakta ve bunları cevaplamaktadır. Danziger'e göre gözlem odalarında gözlenen davranış ile evde doğal ortamda gözlenen davranış arasında bir fark olacaktır. Anne ve çocuk, her ikisi de bir gözlemcinin karşısında muhtemelen en iyi davranışları gösterme eğiliminde olacaktır. Fakat gözlem süresi uzadıkça bireylerin davranışlarını kontrolde güçlük çektikleri de bir gerçektir. Halbuki mülakatta kişilerin olduklarından daha başka türlü davranışlarına ilişkin sakınca her zaman mevcuttur (Kuzgun, 1978).

Gözlemle ilgili ikinci husus moral sakıncadır. Gözlem yöntemi kullanılarak yapılan bir çalışma, bir dereceye kadar bireylerin (özel) hayatlarına müdahalede bulunmak olmaktadır ki, bu da moral yönünden sakıncalı görülebilir. Ancak burada

gerçeği elde etmek pahasına moral sakıncanın üzerinde fazlasıyla durulmayabilir (Danziger, 1971. Akt. Kuzgun, 1973).

Gözlemle mülakat arasındaki görünürdeki bazı farklara ve gözlem yönteminin ilk bakıştaki üstünlüklerine rağmen, Smith tarafından yapılan bir araştırmada ne gözlemin ve ne de mülakatın birbirine tamamıyla üstün olmadığı ortaya çıkmıştır. Ancak mülakatın, gözlem yöntemiyle elde edilebileceğinden daha kısa bir süre içinde, daha geniş bir davranış dizisini incelemeye elverişli olduğu da Smith tarafından ifade edilmiştir. Gözlem yönteminin bir üstünlüğü savunmaya eğilimli annelerin davranışlarındaki değişkenlik daha kolay görülebildiğinden daha rahatlıkla teşhis edilebilmesinde ortaya çıkmaktadır (Smith, 1967. Akt. Kuzgun, 1973).

Anababa-çocuk ilişkilerini konu edinen araştırmalarda, mülakat ve anketlerde, geliştirilen ölçü araçlarında, ölçeklere büyük ağırlık verilmektedir. Ölçek doğrudan doğruya bilgileri elde etmek için kullanıldığı gibi (örneğin, anket ya da anketlerde kullanılan tutum ölçekleri veya derecelendirme ölçeği) elde edilmiş olan verinin analizinde de kullanılır. İkinci duruma en iyi örnek Sears, Maccoby ve Levin'in yapmış olduğu araştırmadır. Burada mülakat yolu ile elde edilen bilgiler daha sonra derecelendirme ölçekleriyle analize tabi tutulmuştur. Kağıtçıbaşı'nın da belirttiği gibi, ölçeklerin avantajları ölçmeye, sayısal işlemeye ve istatistik analize uygun olmalarıdır. İç tutarlılık testine tabi tutulmuş bir ölçek konu ile ilgili herhangi bir tek sorundan daha çok temsil edici güce sahip olacaktır (Kağıtçıbaşı, 1970). Bu yolla elde edilen bilgi de daha güvenilir olacaktır. Ancak ölçeklerin düzenlenmesinde önemli bir nokta, sorunun niteliğini göz önüne almadan hep aynı yönde, aynı tip cevap verme eğilimini (responce set) güçlendirecek bir şekilde düzenlemeye meydan

vermek hususunda dikkat etmek olacaktır. Bu araştırmaya göre, özellikle otoriteriyen bir kültürde sorulara hep “evet” deme eğilimi yüksek olmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1972). Şüphesiz bu verilen cevapların doğruluğunu zedeleyen bir faktör olacaktır. Aslında hep aynı yönde cevap verme eğilimi yapısalştırılmıştır (structured), bu durum mülakat ve anketlerde de söz konusudur.

Anababa davranışlarının ölçülmesi ile ilgili olarak üzerinde durulacak olan son husus, çocukların anababa davranışını algılama yoluyla elde edilen bilgilerin güvenilirliği üzerine olacaktır. Uyumsuz bir çocuk, uyumsuzluğundan dolayı anababa davranışlarını tamamen yanlış algılayabilir ve bunu vereceği cevaplarda yansıtabilir. Küçük bir çocuk ise, sırf ifade etme yetersizliğinden dolayı güvenilir bir bilgi verici olmayabilir. Küçük çocukların düşünce alanı çok kısıtlıdır. Düşüncelerinde soyut unsurlar çok seyrek yer alır (Johnsin ve Medinnus. Akt. Kuzgun, 1973). Buna rağmen, bir grup araştırmacı (Bronson, Kalten, Levison) çocuğun anababasını algılaması ile profesyonel mülakatçıların anababa davranışlarını ölçmesi arasında oldukça yüksek bir korelasyon bulmuşlardır (Johnson ve Medinnus, 1969. Akt. Kuzgun, 1973). Son yıllarda bir diğer araştırmacı (Cox, 1970. Akt. Kuzgun, 1973) çocuğun verdiği bilgilerin anababaların verdiklerinden daha güvenilir olduğunu ifade etmiştir. Çocukların anababalarını algılamaları üzerine yapılan çalışmalarda kullanılan teknikler, mülakat, anket, çeşitli ölçekler, projektif teknikler ve sinema tekniğidir.

Konu ile ilgili yapılan araştırmalar

Anababa ilişkileri son elli yıldan beri davranış bilimlerindeki hemen tüm disiplinlerin ilgilendiği ve önemle üzerinde durduğu bir araştırma alanı olmuştur. Kùltür ve kişilik ilişkileri çerçevesinde sosyal antropologlar çeşitli kùltürlerde çocuk yetiştirme uygulamalarını incelemişler ve her bir kùltürün kullandığı kendine özgü çocuk yetiştirme yöntemlerinin farklı kişilik yapıları oluşturacağı sonucuna varmışlardır (Whiting, 1953; Minturn ve ark., 1964. Akt. Uluğtekin, 1976). Sosyologlar anababaların çocuklarına gösterdikleri davranışlar açasından toplumsal sınıflar arasında büyük farklar görmüşler ve bu farkların nedenleri konusunda araştırma yapma gereği duymuşlar. Psikolojide ise anababa çocuk ilişkileri ilk zamanlar kuramsal bir temele dayanmayan, sadece anababalara eğitim vermek için üzerinde durulan bir araştırma alanı olmuştur. Bugün anababa çocuk ilişkilerinin psikolojide çeşitli aılardan ele alındığı ve üzerinde devamlı araştırmaların yapıldığı alanların biri olduğu görùlmektedir.

Anababa çocuk arasındaki ilişkilere giderek artan bu ilginin nedenleri nelerdir? Bu konuya gösterilen ilgi birbiri ile ilgili olan dört ana nedene dayanmaktadır.

Bunlardan ilki, psikanalitik kuramın bebeklik ve çocukluk dönemdeki ilk deneyimlere verdiği ağırlık olmuştur. Çocuğun ilk yıllarda özellikle anababasıyla olan ilişkilerinin onun sonraki davranışlarını ve kişiliğini büyük ölçüde etkilediği görüşü bu planda araştırmaların yapılmasına neden olmuştur.

Bu alandaki araştırmaların yapılmasına hız veren ikinci neden davranışçı psikologların öğrenme kuramının ilkelerini temel olarak çocuk yetiştirme yöntemlerinin sonuçlarına dikkatlerini çevirmeleridir.

Çocukla ilgili araştırmaların tarihi gelişimine bakıldığı zaman zeka ve fiziksel gelişim gibi konular ilk zamanlarda araştırmacıların daha çok ilgisini çekmiştir. Ancak 1930'lerden sonra çocuk gelişimi ile ilgili çalışmaları yapan araştırmacılar, aslında iyi bilinen, ancak sistematik bir şekilde araştırmaların yapılmadığı anababa çocuk ilişkileri konusuyla ilgilenmeye başlamışlar. Araştırmaların bu eğilimi, gelişen teknoloji aracılığıyla

büyük ölçüde desteklenmiştir. Gerçekten anababa çocuk ilişkilerini konu edinen araştırmalar 1950'lerden sonra nitelik ve nicelik açısından daha çok geliştiği izlenilmektedir. Çünkü bu yıllarda bilgisayarların gelişmesi, daha geniş örneklemeler üzerinde durulması ve çocuk etkilerini yeterli bir şekilde ölçebilmek için daha karmaşık istatistiksel tekniklerin kullanılmasına imkan sağlamaktadır. Bu durumda alandaki araştırmaların gelişmesine ve genişlemesinde önemli neden olmuştur.

Dördüncü neden, uygulama ile ilgilidir. Akıl sağlığı ile ilgili yapılan araştırmalar akıl hastalıklarının önlenmesi üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Çalışmaların yönü yetişkin kişilerin ve uyumun öncelleri (antecedents) nedir, diğer bir deyişle anababa çocuk ilişkilerine çevrilmiştir. Davranış bozuklukları gösteren çocuk ve yetişkinlerin özgeçmişleri üzerindeki klinik incelemeler, anababa çocuk ilişkileri bu bozuklukları oluşturmada etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu konuda ilk sistematik bilgiler suçluluk ile ilgili çalışmalarda elde edilmiştir. Sonuçlar suçlu çocukların anababalarının çocuklarına karşı reddedici ve gevşek tutum içinde olduklarını, genellikle fiziksel olarak cezalandırdıklarını ve cezalandırmada tutarsız davrandıklarını göstermiştir (Becker, 1964; Berelson ve Steiner, 1964. Akt. Uluğtekin, 1976). Buna karşılık aşırı sindirilmiş ve nörotik çocukların anababalarıyla olan ilişkilerinin daha değişik nitelikleri taşıdığı ve bu anababaların çocuklarına reddedici tutum içinde aşırı baskılı ve kontrollü davrandıkları gözlenmiştir (Becker, 1964. Akt. Uluğtekin, 1976).

Bu nedenle dünyanın gelişmiş sayılmakta olan ülkelerinde, sağlıklı anababalık çocuk ilişkilerini doğmasını tanımlamaya yönelik çok sayıda araştırmalar ve incelemeler yapılmıştır. Bu çalışmalarda anababa çocuk ilişkileri değişik sorun alanları açısından ele alınmıştır. Araştırmacıların son zamanlarda en çok ağırlık verdikleri sorun alanlarından biri de anababa çocuk ilişkileri ve çocuk yetiştirme yöntemleridir.

Anababaların çocuk yetiştirme yöntemleri ile çok yakından ilgili olan kavramların biri de disiplin teknikleridir. Disiplin teknikleri cezalandırma ve ödüllendirme olarak iki ana grupta toplanmaktadır.

Birincisi, çocuk tarafından gösterilen ve standarda uygun olmayan, toplum tarafından onaylanmayan (antisosyal) davranışı engellemek ve bir daha görülmemesini sağlamayı amaçlayan cezalandırma tekniğidir.

İkincisi, çocuğun yukarıda bahsi edilen davranışların tam zıttı olan ve toplum tarafından onaylanan (prososyal) davranışlar gösterdiği zaman bu davranışların pekiştirilmesini amaçlayan ödüllendirme tekniğidir.

Cezalandırma ve ödüllendirmede kullanılan yöntemler çeşitlidir. Başlıca cezalandırma yöntemleri olarak aşağıdakileri sayabiliriz: Bedensel ya da fiziksel ceza (elle ya da çeşitli araçlarla dayak atmak); haklardan yoksun bırakmak (sokakta oynamasına, dışarıya çıkmasına, oyuncaklarını oynamasına izin vermeme, harçlığını kesme, yemekten alıkoyma, radyo ve televizyondan yararlanma vs.); sözlü ceza (azarlama, bağırma, korkutarak tehdit etme, karşılaştırma yapma, alay etme, küçük düşürme, utandırma); soyutlama ve sevgiden yoksun bırakma ya da şartlı sevgi gösterme (çocukla bir süre görüşmeme, ilgiyi azaltma, küsme).

Ödüllendirme yöntemleri, övme (sözlü onay) ve maddi olarak ödüllendirme. Maddi ödül çocuğun hoşlanacağı bazı eşya ve yiyecekleri ona vermek olarak tanımlanabilir.

Sears ve arkadaşları ceza ve ödül yöntemlerinden iki tür disiplin sisteminin ortaya çıkabileceğini belirtmektedirler. Birincisi, sevgiye dayalı (love-oriented) disiplindir. Bu disiplin türünde anababa ödül olarak sevgi ve onayının devam ettiğini gösterir; ceza olarak geçici bir süre çocuğu sevgiden yoksun bırakır. İkincisi, nesneye dayalı (objekt-oriented) disiplindir. Bu tür disiplinde genel olarak herhangi bir nesne ödüllendirme ya da cezalandırma aracı olarak kullanılabilir (Sears, Maccoby, Levin, 1957. Akt. Uluğtekin, 1976).

Sears ve arkadaşları tarafından sevgiye ve nesneye dayalı olarak tanımladıkları ceza ve ödül sistemleri diğer araştırmacılar tarafından farklı terimler ile ifade edilmiştir. Örneğin, sevgiye dayalı ve zora başvuran (Becker, 1964. Akt. Uluğtekin, 1976), cezaya duyarlaştıran ve akıl yürütmeye bağlı olan (sensitization, induction) (Aronfreed ve Danziger, 1971. Akt.

Uluğtekin, 1976), psikolojik (duygusal) ve fiziksel (Kağıtçıbaşı, 1972), dolaylı ve dolaysız (Trasler, 1961. Akt. Uluğtekin, 1976), psikolojik ve dolaysız, zora başvuran ve zora başvurmayan (Hoffman, 1967. Akt. Uluğtekin, 1976) disiplin teknikleri gibi.

Psikolojik (sevgiye dayalı) disiplin tekniklerini genelde ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan övgü ve uslamlama olumlu disiplin tekniği olarak kabul edilirken; utandırma, suçlandırma, hayal kırıklığı gösterme, soyutlama, sevgiden yoksun bırakma, olumsuz disiplin teknikleri olarak tanımlanmaktadır (Becker, 1964. Akt. Uluğtekin, 1976).

Araştırmacıların zora başvuran disiplin teknikleri olarak genelde kabul ettikleri şunlardır: Fiziksel ceza, haklardan yoksun bırakma, soyutlama (evden kovma, herhangi bir yere kilitleme, odada yalnız kalmasını isteme, eve almama vs.); sözlü (soyutlamaya ilişkin ya da diğer türden tehditler, alay etme, küçük düşürme, başkalarıyla karşılaştırma yapma, utandırma, çocuğun hatası üzerinde devamlı durma, aşırı eleştirme, gelecekte verilecek cezalar ile çocuğu korkutma, bağırma ve azarlama) (Becker, 1964. Akt. Uluğtekin, 1976).

Toplumsal ve kültürel faktörlere bağlı olarak, anababaların genel olarak kız ve erkek çocuklarına farklı davranmakta oldukları ileri sürülmektedir.

Sears, Maccoby, Levin, kız ve erkek çocukların yetiştirilmesinde annelerin en kesin olarak ayrımı saldırganlık alanında yaptıkları saptamışlardır (Sears, Maccoby, Levin, 1957. Akt. Uluğtekin, 1976). Erkek çocuklara saldırganlık ifadesinde büyük özgürlük tanınmaktadır. Bu bakımdan erkek çocuklara diğer çocuklar ile olan ilişkilerinde saldırgan olmalarına izin verilmektedir. Kızlara ise bu hak fazla tanınmamaktadır. Tam tersine kızlar iyi davranırlarsa daha çok ödüllendirilmektedirler. Kötü davranırlarsa da daha çok yoksun bırakılma cezasına çarptırılmaktadırlar. Araştırmaların sonuçları kızlarda sözlü ya da prososyal, yani toplumsal açıdan onaylanabilecek saldırganlık daha çok görülmektedir. Erkeklerde ise antisosyal saldırganlık daha fazla görülmektedir ve bu türden saldırganlıkları ödüllendirilmektedir.

Kız çocuklarını saldırganlık açısından kısıtlamada olmalarının tersine bağımlılık konusunda erkek çocuklara nazaran daha fazla bir serbestlik tanınmaktadır. Kız çocukların

bu tür davranışı genel olarak kısıtlanmamaktadır, buna karşılık erkek çocukların daha bağımsız davranışları beklenmektedir.

Sears, Rau ve Alpert tarafından yapılan bir araştırmanın bulgu ve sonuçları yukarıdaki bilgileri desteklemektedir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, genel olarak anne ya da babanın veya her ikisinin birden kısıtlayıcı bir tutuma sahip olması veya çocuğun saldırganlığını katı bir şekilde kontrol edip fiziksel ceza kullanması, çocuğun cinsiyetine bakmaksızın onda kadına özgü davranışların en belli başlısı olan bağımlılık özelliklerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Sears, Rau ve Alpert, 1965. Akt. Uluğtekin, 1976). Bu araştırma sonuçlarına benzer sonuçlar başka araştırmacılar tarafından da desteklenmektedir. Bu araştırmalardan çıkarılacak olan sonuç: Red-kabul ve serbestlik tanıma-kısıtlama gibi anababa davranışları gerek kız, gerek erkek çocuklarda birbirine benzer sonuçlar doğurabilir.

Gelişmekte olan ülkelerde çocukların aile içindeki eğitiminde değişik yöntemler benimsenmekte, Türkiye’de ise sadece koruma, yaşatma ve geliştirme yaygın olarak uygulanmaktadır (Üçcan, 1990).

Symonds çocuk yetiştirme ve anababa davranış örüntüleri ile ilgili bir çalışmasında başat ve uysal anababa davranış örüntülerinden söz etmektedir. Başatlık-uysallık boyutu az çok kısıtlama-serbestlik tanıma ya da kontrol-otonomi boyutlarına benzetmektedir. Symonds çalışmasında başat anababa davranışlarını şöyle tanımlamaktadır: Çocuktan her zaman itaat bekleme; onu sıkı gözetim altında tutma; önemsiz şeyler üzerinde gereğinden fazla durma; eleştirme. Uysal anababalarsa yukarıdaki davranışların tersine çocuğu kendi haline bırakırlar. Bunlar gevşek, tutarsız bir disiplin uygularlar ve çocuğun aile yaşamının kurallarını hiçe saymasına göz yumarlar (Symonds, 1939. Akt. Uluğtekin, 1976).

Batı ülkelerinde, değişik sosyo-ekonomik düzeylerdeki ailelerin hangi çocuk yetiştirme yöntemlerini kullandığı ve bunların çocuk üzerindeki sonuçları da araştırılmıştır. Bu araştırmalarda irdelenen konu, ana-baba ve çocuklar arasındaki ilişkidir. Bu konularla ilgili çalışmalarda, yaygın olarak 3 (üç) tip çocuk yetiştirme yöntemi üzerinde durulmuştur (“otoriter”, “demokratik” ve “kendi haline bırakan”). Otoriter yöntemde, çocukta istenilen

davranışın geliştirilmesi katı kural ve düzenlemelerle sağlanmaktadır. Demokratik modelde anababanın, çocuklardan bekledikleri davranışların nedenlerinin çocuk tarafından anlaşılması, çeşitli açıklamalar yapılarak sağlanmaktadır. Kendi haline bırakılan çocuk yetiştirme modelinde ise ailenin çocuğu tamamen başı boş bıraktığı ve çocuğun sadece deneme ve yanılma yöntemleriyle bir şeyler öğrenebildiği gözlenmiştir (Hurlok, 1974. Alındığı yer: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu: Ailede Çocuk Yetiştirme, 1995).

Schaefer (1957) ailede çocuk eğitiminde gözlenen tutumları sıcak/dostane tutuma karşı reddedici ya da düşmanca tutum ve kısıtlayıcı denetime karşı teşvik edici özerklik biçiminde sınıflandırmıştır. Baumrind ise, daha sonraki (1974, 1980 yıllarında) çalışmalarında çocuk yetiştirme biçimlerini yetkeci (authoritarian), yetkin (authoritative) ve serbest (permissive) biçiminde sınıflandırmıştır (T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu: Ailede Çocuk Yetiştirme, 1995).

Baumrind'in ilk çalışmaları 1960'lara uzanmaktadır. O sıralarda, yetkeci (baskılı) ve demokratik (özerklik sağlayıcı, serbest) disiplin tarzları birbirinin zıddı olarak düşünülüp, ikincisi önerilmekteydi. Ayrıca, birincide anne-babanın çocuğa gösterdiği sevginin de eksik olduğu ileri sürülüyordu. Özellikle 1960'lardaki bu ele alışı, 1950'lerde yayınlanan Adorno, Frenckel-Brunswik, Sanford ve diğerlerinin Yetkeci Kişilik (Authoritarian Personality) kitabından etkilenmişlerdir. Baumrind daha 1960'larda başlayan çalışmalarında iki değil üç disiplin tarzının bulunduğunu öne sürmüştür: yetkeci, yetkin ve serbest. Üstelik, serbest değil yetkin tarzın, çocuğun gelişimi için en uygun tarz olduğunu göstermiştir. Yetkin tarzda hem sevgi, hem kontrol bir arada bulunmaktadır.

Baumrind çocuk eğitimi üzerinde devam eden çalışmalarına 1959'da, okul öncesi, ilkokul çağı ve ilk ergenlik çağı çocuklarını ve ailelerini inceleyerek başlamış. Çalışmalarında hem doğal ortamda ve hem de laboratuvar ortamında yapılan gözlemlerden, hem yapılandırılmış bir soru formu çerçevesinde gerçekleştirilen yoğun görüşmelerden, hem de standartlaştırılmış ve amaca yönelik psikolojik testlerden yararlanmıştır. Amacı, çocukluk ve ergenlikte genel başarının aile içindeki optimum öncüllerini belirlemektir. Birbirini

izleyen birçok çalışmanın sonunda, ailede çocuk yetiştirmede 3 temel tarz ve bu tarzların ürettiği 3 farklı çocuk tipi ortaya çıkarmıştır. Kendisine en fazla güvenen, kendisini en çok denetleyebilen, en çok sorgulayan, araştırmacı ve kendisiyle en barışık çocukların anne-babaları, çocuklarını hem denetler, hem de ondan bazı şeyler isterken, bir yandan da çocuğa karşı şefkâtlı, sıcak ama aynı zamanda akılcı davranmakta ve çocukla iletişime her zaman hazır, istekli, teşvik edici bir ortam sağlamaktadır. Yakın denetim ile çocuktaki özerkleşme ve bağımsızlaşma yönündeki çabalarını olumlu yönde özendirilmesi bu özgün bileşimi çocukta optimal başarının belirlenmesini sağlıyordu; Baumrind bu yöntemi “yetkin” çocuk yetiştirme yöntemi olarak adlandırmıştır.

Baumrind’e göre diğer çocuklara oranla kendinden daha az hoşnut, kendi içine kapalı, hırçın ve öfkeli çocukların ana-babaları da denetimi elden bırakmayan ama ilişkilerinde daha az sıcak ve daha uzak kişilerdi. Diğer çocuklarla yakın ilişki kuramayan bu çocukların anne-babaları, çocuklarını “Yetkeci” bir tarzla eğiten kişilerdi.

Baumrind kendine en az güvenen, en az sorgulayan ve kendini en az kontrol edebilen çocukların anne-babaları ise çocuğa karşı sıcak ve yakın olmakla birlikte, çocuğu kontrol etmeyen ve onun için hiçbir kural koymayan bu çocukların ana-babalarını “Serbest” tarzda çocuk yetiştiren kişiler olarak tanımlamıştır (T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu: Ailede Çocuk Yetiştirme,1995).

“Yetkeci” anne-babalar, çocuklarının davranışlarını, dinsel ya da din dışı bir otorite tarafından konulmuş katı bir kurallar bütünü çerçevesinde değerlendirir, denetler ve biçimlendirmeye çalışırlar. Bu tip anne-babalar için itaat bir erdemdir; çocuğun hareketleri ya da inançları “Dokunulmazlığı” olan kurallar bütünü ile çeliştiğinde, çocuğu caydırmak için zor kullanmanın gerekli olduğunu düşünürler; görev duygusu, otoriteye itaat, düzenin ve geleneksel yapının korunması onlar için kutsal değerlerdir. Çocuğun anne-babasının ağzından çıkan her şeyi doğru kabul etmesi gerektiğine inandıklarından, sözlü iletişime özendirmezler.

Baumrind, bu tür aile ortamlarından gelen erkek çocukların, “Yetkin” tarzın egemen olduğu ortamlardan gelen erkek çocuklara kıyasla daha düşmanca ve sert, kız çocukların ise daha az bağımsız ve daha edilgen bir kişilik yapısına sahip olduklarını ortaya koymuştur.

“Yetkin” anne-babalar, yukarıdaki grupla karşılaştırıldığında, çocuğun çaba ve etkinliklerini akılcı ve soruna yönelik bir anlayışla yönlendirmeye çalışırlar. Ayrıca sözlü iletişimi teşvik ettikleri gibi, davranışlarının arkasında yatan mantığı da çocuklarıyla paylaşırlar. Hem ifade edici ve araçsal atıflara, hem özerk istem gücüne ve hem de denetlenen itaate değer verirler. Bu nedenle çocukla çatıştıklarında ciddi bir denetim uygular ama çocuğu kısıtlamalara boğmazlar. Yetkin anne-babalar, çocuğa ciddi ve tutarlı bir biçimde rehberlik eder, çocuğun aile içinde bazı sorumlulukları yüklenmesini isterler. Bu anne-babalar çocuklarına düşkün, onlara karşı müşfik ve destekleyici olmaları yanında, çocuğa zengin bir uyaran ortamı da sağlarlar. Birer yetişkin olarak kendi haklarını korur, ama çocuğun özel ilgi alanlarına ve tarzlarına da saygı gösterirler. Kararlarını toplumun onayına ya da çocuğun isteklerine göre belirlemekle birlikte, kendilerini asla yanılgya düşmeyen, “İlahi” varlıklar olarak görmezler.

Baumrind’e göre bu tür aile ortamlarından gelen çocuklar, diğer çocuklara göre, çok daha başarılıdır. Bu aile yapısı kız çocuklarda başarıya yönelik, başat ve amacı olan, erkek çocuklarda ise dostça ve paylaşmaya yatkın davranış örüntüleri ortaya çıkarmaktadır.

“Serbest” anne-babalar, özerkliği ödüllendirirler, yakın, sıcak kişilikleri olmakla birlikte, çocuk üzerindeki denetimleri zayıftır. Çocuklarının güdülerini, isteklerini ve davranışlarını her zaman kabullenir ve onaylar biçimlerde davranırlar. Çocuktan ev içinde sorumluluk yüklenmesini, yok denecek kadar az beklerler. Kendilerini, çocuğun istediği ölçüde ve biçimde kullanabileceği birer kaynak olarak görüyor, çocuğun gelecekteki yapısını ve davranışlarını biçimlendirecek etkin birer kişi olmaktan kaçınıyorlar. Olabildiğince çocuğun kendi kararlarını kendisinin almasını özendirirler, denetimden kaçınır ve çocuğun uyması gereken bazı kurallar olduğu gerçeğinden habersiz görünürler. Yine bu tip anne-babalar, istediklerini yaptırmak için kaba kuvvete hiçbir zaman başvurmamaktadırlar.

Bu tür aile ortamlarından gelen çocuklar, yetkin ortamlardan gelen çocuklara oranla kendilerini daha az ifade edebilmektedirler ve başarı güdöleri daha düşük olmak eğilimindedir (T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu: Ailede Çocuk Yetiştirme, 1995).

Benzer bulgulara Türkiye’de Kağıtçıbaşı da (1970) ulaşmış ve Türkiye ve Amerikalı aileleri karşılaştırdığı bir çalışmada, her iki grupta da sevgi düzeninin farklı olmadığını, buna karşılık Türk ailelerinde kontrol düzeyinin daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Baumrind’in katkısının önemi, disiplin tarzlarıyla çocuğun psiko-sosyal gelişimi ve başarısı arasında bir ilişki kurmuş ve araştırmalarıyla bunu desteklemiş olmasından gelmektedir.. Nitekim daha sonra başkaları tarafından yapılan araştırmalar da (örneğin Dornbusch) aynı sonuçları vermiş ve yetkin anne-baba disiplininin sadece çocuğun genel başarısı ile değil, ilerideki okul başarılarıyla da ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Kağıtçıbaşı, 1970).

Batı ülkelerinde, sınıflandırılan çocuk eğitimi modellerinin işlevselliği üzerinde birçok çalışma yapılmıştır. Mc Arthur 1955 yılında yaptığı bir çalışmada, değişik SED’lerden gelen ailelerin kullandıkları çocuk yetiştirme yöntemlerini karşılaştırmıştır. Yüksek SED’den gelen ailelerin, aile statüsü ve geçmiş başarılarla önem verdiği ve çocuklarında kendine güven ve yeterlilik duygularının gelişmesini sağlayıcı “Serbest” çocuk yetiştirme yöntemini sıklıkla kullandıkları görülmüştür. Oysa orta sınıf ailelerin, diğer sınıf ailelere göre daha otoriter oldukları ve çocukları üzerinde daha sıkı kontrol kullandıkları ve daha az hoşgörölü saptanmıştır. Aynı zamanda bu sınıftan ailelerin, başarıya ya da sosyal kabul ve beklentilere çok önem verdikleri de ortaya çıkarılmıştır (Mc Artur, 1955. Alındığı yer: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu: Ailede Çocuk Yetiştirme, 1995).

Buna benzer bir çalışma da (Lipsitz, 1965. Alındığı yer: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu: Ailede Çocuk Yetiştirme, 1995), düşük SED’ deki ailelerin, çocuk yetiştirme konusunda tutarsız tutumlar içinde olduklarını belirtmektedir. Çocuklarına karşı tutumlarında kimi durumlarda “otoriter” davranan böyle ailelerin, kimi durumlarda da “serbest” davrandıkları bulunmuştur. Zussman tarafından yapılan bir başka çalışmada ise değişik SED’lerden ailelerin, kız ve erkek çocukları için değişik yetiştirme yöntemleri

uyguladıkları gözlenmiştir. Şöyle ki, düşük SED'den ailelerin, erkek çocuklarına, yüksek SED'den ailelerle karşılaştırıldığında “uyumsuz bir girişimcilik” tutumunu benimsedikleri, oysa her iki gruptan ailelerin bu tutumunda, kız çocukları açısından bir farkın bulunmadığı görülmüştür (Maccoby, 1982. Alındığı yer: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu: Ailede Çocuk Yetiştirme, 1995).

Kohn (1969) ana-babaların değerleri ve çocuk yetiştirme eğilimleri üzerine yaptığı klasik sosyal sınıf çözümlemesinde, sosyal sınıf farklılıklarının, ana-babaların algıları ve çocuklarını yetiştirme biçimleriyle ilişkisi saptanmıştır (Kohn, 1969. Alındığı yer: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu: Ailede Çocuk Yetiştirme, 1995).

Havigurst (1953) daha önceleri yaptığı bir çalışmada, çocukların sosyal ve kültürel değerleri benimsemesinin sağlanması konusunda, sınıflar arasında farklılıkların olduğunu göstermiştir. Orta SED'den aileler fiziksel ceza kullanma yerine, çocukta utanma ve suçluluk duygusunun gelişmesini sağlamakta ve çocuğu istediği şeylerden mahrum bırakmakta, oysa düşük SED' deki aileler sıklıkla fiziksel cezayı kullanmaktadırlar (Havigurst, 1953. Alındığı yer: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu: Ailede Çocuk Yetiştirme, 1995).

Daha yakın zamanlarda ABD'de yapılan bazı çalışmalar, en yararlı olduğu varsayılan “Serbest” çocuk yetiştirme yönteminin, aslında çocuğa gereksinim duyduğu düzeni ve davranış örüntülerini yeterince vermediğini; “Yetkin” çocuk yetiştirme yönteminin çocuğun gelişmesi, çevreye uyumu ve başarısı için en uygunu olduğunu göstermiştir (Lamborn ve diğerleri, 1991; Dornbush ve diğerleri, 1987. Alındığı yer: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu: Ailede Çocuk Eğitimi, 1995).

Yurt dışında yapılan çeşitli araştırmalar üzerinde yakın zamanlarda gerçekleştirilen değerlendirmeler, ana-babaların çocuk yetiştirme tarz ve davranışlarının, çocuğun gelişmesi üzerindeki önemli etkilerini tekrar vurgulamıştır. Özellikle ana-babaların duygu, düşünce ve davranışlarının, erken yaşlarda çocuğun en önemli deneyimlerini etkilediği, bu nedenle de çocuk gelişimi modellerine entegre edilmeleri gerektiği üzerinde durulmuştur (Mac Donald,

1986; Goodnow, 1988. Alındığı yer: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu: Ailede Çocuk Eğitimi, 1995).

Yukarıda sunulan, ABD’de yapılmış çeşitli araştırmaların bulguları, Kohn’ın kavramlaştırmasıyla açıklanabilir. Şöyle ki, düşük SED’den ana-babalar, kendi iş deneyimlerine dayanarak çocuklarını benzer biçimde düşük düzeyli işlerin gereklerine uygun olarak yetiştirmektedirler. Bu gereklere uygun özellikler de uyucu, bağımlı, boyun eğici olma özellikleri. Orta-üst SED’den anne-babaların yönetici iş deneyimleri ise, bu tür yüksek düzey işlerde bağımsız ve kendi kendine karar verebilen kişilik özelliklerinin gereğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle bu anababalar çocuk yetiştirmede, bu özellikleri geliştirmeye çalışırlar.

Türkiye’de çocuk yetiştirme yaklaşımlarını anlayabilmek için de farklı iş ve çalışma gereklerinin dikkate alınmasında yarar vardır. Ancak, iş dünyasından öte, genel yaşam tarzının ve yaygın kültürün özellikleri de önem taşımaktadır.

Konu ile ilgili Türkiye’de yapılan çalışmalar.

Batı literatüründe çocuk yetiştirme tutumlarına ilişkin son 30 yılda çok sayıda araştırma yapılmasına karşın, Türkiye’de bu konuya ilişkin kuramsal ve görgül yaklaşımların çok sınırlı düzeyde olduğu görülmektedir. Sunulan yazıda Türkiye’de anılan konuyla ilgili ulaşılabilen çalışmalara yer verilmiştir. Bu çalışmalarda genel olarak anababa stili yerine “anababalık örüntüsü” kavramı ifade edildiği için, çalışmalar özetlenirken de bu kavram kullanılmıştır.

Son yıllarda Kağıtçıbaşı (1996, 1998) yaptığı çalışmalarda insan gelişimi, benlik ve aile konularına kültürel bağlamda ve kültürler arası karşılaştırmalı bir yaklaşımla eğilmiştir. Ç. Kağıtçıbaşı, yürüttüğü karşılaştırmalı çalışmalarından birinde Türk ve Amerikalı gençlere, yetişme çağlarında ailelerinin onları ne kadar denetlediklerini ve onlara ne kadar şefkat gösterdiklerini sormuştur (Kağıtçıbaşı, 1970). Sonuçta, algılanan şefkat düzeyinde herhangi bir kültürler arası fark olmadığı halde, Türk gençlerinin Amerikalı gençlere göre daha fazla

aile denetimi algıladıkları bulunmuştur. Kağıtçıbaşı'ya (1998) göre bu çalışma çocuk yetiştirmede aile şefkati ve denetim boyutlarının birbirinden bağımsız olduğunu kanıtlamıştır ve aile şefkati olmasa da, aile denetiminin sosyal-normatif ve kültürel yapısına işaret etmiştir. Dolayısıyla aile sevgisinin, türlerin devamını sağlamak için çocukların bakım ve korunmasını içeren biyolojik/evrimsel kökeniyle psikolojik evrenselliğe aday olabileceği; toplumsallaşmada aile denetiminin ise, kültürler arasında ve zaman içinde değişiklikler gösteren toplumsallaşma değerlerine ve amaçlarına bağlı olduğu belirtilmektedir (Kağıtçıbaşı, 1998).

Konu “çocuk yetiştirme yöntemleri ve SED”den daha geniş bir çerçeve içinde ele alındığında, Türkiye’de de yapılmış bir dizi çalışma göze çarpmaktadır. Genelde, ülkemizde bu konudaki yayınların çoğunun çocuk yetiştirme yöntemlerini ya da aile-içi ilişkileri bağımsız değişken olarak ele alıp bunların çocuğun karakter ve kişilik gelişmesi üzerindeki etkilerini incelemeye yönelik, klinik yaklaşımlı çalışmalar olduğu görülmektedir. Bunlardan bazıları, çoğunlukla anket ya da görüşme yolu ile toplanmış verilere dayanan araştırmalardır (Öztürk, 1965; Savaşır, 1970; Cebiroğlu, Yurtbay ve Bakan, 1974), bazıları da ruh sağlığı kliniklerine getirilen çocuklar ve aileleri ile ilgili yaşam öykülerine dayanmakta (Cebiroğlu ve Yurtbay, 1970; Kalaycıoğlu, 1978), bazıları da görgül araştırmalara dayanmadan yazarının görüşlerini yansıtmaktadır (Çiftçi, 1970; Arsan, 1970).

Bu tür klinik yaklaşımlı ve çoğu psikiyatrlar tarafından yapılmış olan çalışmaların dışında, ana-baba tutumları ile ilgili çalışmalardan biri Kuzgun’a (1973) aittir. Kuzgun, bir anababa tutumları ölçeği uygulayarak örneklemindeki üniversite öğrencilerinin ailelerini demokratik, ilgisiz ve otoriter olarak üçe ayırmakta, ailedeki bu değişik atmosferlerin gencin kendini gerçekleştirmesine (self-acktualization) ne derecede olanak tanıdığını saptamayı amaçlamaktadır. Kestirilebileceği gibi, Kuzgun, sevgiyi istendik davranışların gelişmesi için kullanan, çocuğa karar verme yetkisi tanımayan ve onu sıkı kontrol altında tutan otoriter ailelerde kendini gerçekleştirmenin olanaksız olduğunu; ihmal, sevgi noksanlığı ve az kontrol gibi özellikler gösteren ilgisiz ailelerin kendini gerçekleştirme olumsuz yönde

etkilediğini ama kontrol azlığı nedeniyle tümünden olanaksızlaştırmadığını; çocuğa değer veren, ona iyi rehber olan, onun ilgi ve gereksinimlerine duyarlı olan demokratik ailelerin ise kendini gerçekleştirmeye olanak sağladığını bulmuştur.

Rustow (1962), aile içi yaşam ve çocuk yetiştirme yöntemlerini küçük bir örneklem üzerinde ve her anneye üç uzun mülakat yaparak incelemiştir. Bu araştırma, örnekleminin kendine özgü özellikleri nedeniyle (en az lise mezunu anneler, üst SED özellikleri, İngilizce bilme koşulu vs.) genelleştirilemeyecek bulgular içermekle beraber konuyu derinlemesine ele alan bir mülakat uygulandığı için zengin veriler ortaya koymuştur. Araştırmanın bir başka özelliği de, araştırmacının Amerikalı olması, dolayısıyla yorumlarına bir yabancınn değişik bir kültürü algılayışını, bakış açısını getirmiş olmasıdır. Rustow (1962) annelerin çocuklarının edilgen ve sessiz bir biçimde oyun oynamalarını istediklerini, yetişkinlerin çocuklarla oynamaktan zevk aldıklarını ama bu oyunlarda da çocuğa edilgen rol verdiklerini, iyi bir çocuğun görülen ama duyulmayan çocuk olduğunu, “aferin” alan davranışın “usluluk” olduğunu, kızgınlığı ortaya koymanın anne babalarca onaylanmadığını, çocukların kendilerini ortaya koyma ve girişimden çok uyum ve kurallara bağlılığa yönelttiklerini, kardeşler arası rekabet ve kıskançlığın olağan karşılanmayıp tersine anneler tarafından yadsındığını ve bastırıldığını, çocuk istenmedik bir davranışta bulununca çoğunlukla onun kendisini suçlu hissetmesine çalışıldığını (anneler “yalancıkdan” ağlıyor), çocukların polis, bekçi ya da iğneciye verilmekle korkutulduklarını, çocuğa “anneni mi babanı mı daha çok seviyorsun?” türünden kaygı yaratıcı soruların sıklıkla sorulduğunu, dayağa seyrek olarak başvurulduğunu ve çocuğun yüzüne vurmaktan kaçınıldığını, aile içindeki tüm yetişkinlerin kendilerinde çocuğa ceza verme yetkisi bulduklarını öne sürmüştür.

Tuncer ve Demirel (1974) de, İzmir’de sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyleri farklı kesimlerde, ailelerin çocuklarından bekledikleri kişilik özellikleri” üzerine anket uygulaması yoluyla yaptıkları bir araştırmada daha çok, cinsiyete uygun davranış üzerinde durmuşlardır. Sonuçlar, her üç kesimdeki ailelerin de kızlarda temizlik, iyi huy, beceriklilik, erkeklerde de sorumluluk, güvenilirlik özellikleri aradıklarını, çalışkanlık ve namusun özellikle alt

düzeylerde benimsenen nitelikler olduğunu göstermiştir. Bu araştırmanın ilginç bir bulgusu alt düzeyde yalnızca erkek çocuklarda görülmek istenen bir özellik olan bağımsızlığın daha üst düzeylere çıkıldıkça kızlarda da aranan bir özellik olduğunu göstermesidir.

Başaran (1974) ve Yavuzer (1979) ilkökul çağı çocuklarında psiko-sosyal gelişim konusunu ele aldıkları çalışmalarında verilerini cinsel roller açısından çözümlemişlerdir. Psiko-sosyal gelişimde cinsler arası farkların yaşla birlikte arttığı, “kendi kendini yönetme” bakımından evle ilgili davranışlarda kızların ev dışı davranışlarda erkeklerden daha fazla gelişmiş olduğu Başaran’ın (1974) bulguları arasındadır. Cinsiyet rollerinin sosyalleşmesi ile aile dinamiği arasındaki ilişkiyi kuşaklar arası bir karşılaştırma ile inceleyen Kağıtçıbaşı ve Kansu (1977), alt ve orta SED’den olan ve 14-22 yaşlarında çocuğu olan 29 ailenin tüm bireyleri ile görüşmeler yapmışlardır. Cinsiyet rolleri ile ilgili önemli farklılıkların annelerle kızlar arasında değil, anne ve babalarla oğullar arasında ortaya çıktığı bu araştırmada, oğulların bu açıdan anne ve babalarından daha az geleneksel ve daha hoşgörülü oldukları, kızların erkek çocuklardan daha geleneksel oldukları vurgulanmaktadır.

Kuzgun’un üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı “Anababa Tutumlarının Bireyin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi” adlı araştırmasında da anababa tutumlarını belirleyen iki değişken olarak sevgi ve kontrol ele alınmıştır. Bu değişkenlere uygun olarak üç tip anababa tutumu söz konusu edilmektedir. Bunlar demokratik, otoriter ve ilgisiz anababa tutumlarıdır. Demokratik anababa çocuğa gerçek sevgi duyar ve onun gereksinimlerine karşı her zaman duyarlıdır. Davranışlarını ilgi ve anlayışla izler. Özerk benlik ve sağlıklı uyum esas olduğundan, çocuğu yaşına göre kendisi ile ilgili kararlar almaya özendirir. Çocuğun görüşlerine değer verir. Çocukla anababa arasında yeterli bir sözlü alışveriş vardır. Otoriter anababa, eğer çocuğunu seviyorsa, sevgisini çocuk istenildiği şekilde davrandığı zaman gösterir. Çocuktan mutlak itaat, istek ve emirlerin tartışmasız yerine getirilmesi beklenir. Aksi halde ceza söz konusudur. Kararların verilmesinde çocuğa herhangi bir hak tanınmaz. Sözlü alışveriş yetersizdir. İlgisiz anababa ise çocuğu psikolojik olarak reddeder. İhmalkar olup, çocuğun ilgi ve gereksinimlerinden habersizdir. Bunlar,

çocuklarına en az sevgi gösteren ve onlar üzerinde en az kontrol uygulayan anababalar olarak görülmektedir. (Kuzgun, 1972).

Uluğtekin (1976) tarafından yapılan “Çocuk Yetiştirme Yöntemleri Açısından Anababa Çocuk İlişkileri” araştırmasında temel amaç olarak Türkiye’de belli bir kuramsal yaklaşım içinde, farklı sosyo-ekonomik düzeylere mensup ileri çocukluk dönemindeki kız ve erkek çocukların saldırganlık ve bağımlılık davranışlarıyla anababalarının çocuk yetiştirme yöntemleri açısından davranışları arasındaki ilişkileri ortaya koymaktır.

Araştırmada çocuk yetiştirme yöntemleri açısından anababa davranışları, Schaefer’in sevgi ve kontrol değişkenlerini esas alan modeline göre tanımlanmıştır. Bağımlılık ve saldırganlık kuramları olarak sosyal öğrenme ve engellenme saldırganlık kuramları benimsenmiştir. Bu kuramsal çerçeve içinde, anababanın sevgi ve kontrol davranış değişkenleriyle çocuklardaki saldırganlık ve bağımlılık değişkenleri arasındaki ilişkiler hakkında denenceler değiştirilmiştir.

Bulgular anababaların sevgi ve kontrol davranışları arasında bir korelasyonun bulunmadığına ilişkin denenceyi desteklememiştir. İki anababa davranış değişkeni boyutu arasında yüksek ve olumsuz bir ilişki bulunmuştur.

Bulgulara göre, kabul eden anababalar aynı zamanda serbestlik tanımaya, reddedenler ise kısıtlamaya eğilimlidirler.

Araştırmanın sonuçları sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe, anababanın daha kabul edici ve serbestlik tanıyıcı olduklarını, buna karşılık, SED düştükçe anababaların hem daha reddedici, hem de daha kısıtlayıcı, Öyleyse üst SED gruplarındaki anababalar, çocuklarına karşı kabul edici ve serbestlik tanıyıcı bir yaklaşım içindeyken, alt SED gruplarındaki anababalar daha reddedici ve kısıtlayıcı olmaktadır.

Cinsiyet ayrımının oldukça belirgin olduğu Türk toplumunda, anne ve babaların kız çocuklarını erkek çocuklara göre daha çok kısıtlayacağı yolundaki beklenti bulgular tarafından desteklenmemiştir. Anne ve babaların sevgi ve kontrol davranışları açısından kız ve erkek çocuklarına farklı davrandıkları görülmüştür.

Bulgulardan elde edilen bir diğ er önemli sonuç da, annelerin kız çocuklara karşı babalardan daha kısıtlayıcı olmalarıdır.

Reddedici ve kısıtlayıcı anababa davranışlarıyla çocuklarda saldırganlık arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Başka bir deyişle, anababa ne kadar reddedici ve kısıtlayıcı iseler  ocuk o kadar saldırgan bir kişilik gelişmektedir.

Bulgulara göre sosyo-ekonomik düzey de i kenleriyle anababa davranışları arasında da anlamlı ilişkiler vardır. Başka bir deyişle, sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe, anababa çocuğunu daha çok kabul etmekte ve ona serbestlik tanımakta, sosyo-ekonomik düzey düştükçe ise, daha reddedici ve kısıtlayıcı davranmaktadır.

Çocuğun saldırganlık ve bağımlılık eğilimi açısından, anne  ocuk ilişkisinin baba  ocuk ilişkisinden daha etkili olduğu ortaya konmuştur (Ulu tekin, 1976).

Türkiye’de LeCompte ve arkadaşları (1978) tarafından aile Tutum  l e i’nin (Parent Attitude Research Instrument-PARI) geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılmıştır. Bu araştırmada yukarıda özetlenen çalışmalardan farklı bir yöntem kullanılmış ve ölçekler gençlere değil bizzat annelere uygulanmıştır. Yapılan faktör analizi sonucu ölçeğin aşırı annelik, demokratik tutum ve eşitlik tanıma, ev kadınlı ını reddetme, geçimsizlik ve genel bir baskı örüntüsü gibi boyutlardan olduğu ortaya çıkmıştır. Anılan çalışmada ölçek alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki evli ve  ocuk sahibi kadınlara verilmiş ve değişik sosyo-ekonomik düzeyler ile  ocuk yetiştirme tutumu arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Üç farklı sosyo-ekonomik düzeyden gelmiş annelerin gösterdikleri tutumlar ölçeğin boyutları açısından incelendiğinde, alt sosyo-ekonomik düzeydeki annelerin aşırı kontrolü desteklerken, çocuğu ile arkada lı ı desteklemediği; üst sosyo-ekonomik düzeydeki annelerin ise ev kadınlı ı rolünü, baskı ve kontrolü benimsemezken, evlilikte ge imsizli in  ocuk yetiştirmeyi etkilediği fikrini destekledikleri görülmüştür. Orta sosyo-ekonomik düzeyden gelen annelerin tutumları ise bu iki grubun tutumları arasında ortada bir yerde kalmıştır (LeCompte ve ark., 1978).

Bilal (1984), yaptığı doktora çalışmasında demokratik ve otoriter anababa tutumunu ölçmek için Kuzgun tarafından geliştirilmiş olan ölçekteki maddelerden yararlanarak “Anababa Tutum Ölçeği”ni geliştirmiş ve otoriter ve demokratik olarak algılanan anababa tutumlarının lise öğrencilerinin uyum düzeylerine olan etkisini incelemiştir. Sonuçta anne-babalarını demokratik olarak algılayan çocukların uyum düzeylerinin otoriter olarak algılayanlara göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bilal tarafından geliştirilen ölçek de çeşitli araştırmalarda kullanılmıştır (Topaloğlu, 1989; Öztürk, 1990; Tuzgöl, 1998). Topaloğlu (1989) tarafından yapılan araştırmada, anababa tutumlarının lise son sınıf öğrencilerinin atılganlık düzeyine etkisi incelenmiştir. Bulgular, anababalarını demokratik olarak algılayan öğrencilerin atılganlık düzeylerinin, otoriter olarak algılayanlardan daha yüksek olduğunu göstermiştir. Öztürk (1990) ise, çalışmasında anababasını demokratik olarak algılayan üniversite öğrencilerinin bağımsızlık, duyguları anlama, yakınlık, başatlık düzeylerinin anababalarını otoriter olarak algılayanlardan daha yüksek, buna karşın kendini suçlama ve saldırganlık düzeylerinin düşük olduğunu bulmuştur. Son olarak Tuzgöl (1998) tarafından yapılan çalışmada, diğer çalışmalardan farklı olarak, anababalarını demokratik ve otoriter olarak algılayan lise öğrencileri arasında saldırganlık düzeyleri açısından anlamlı farklar elde edilmiştir.

Merttürk (1985) 11 – 15 yaş grubu çocukların anne ve babalarını nasıl algıladıklarını araştırmış ve aşağıdaki üç değişik soruya cevap aramıştır.

- 1 – Anababayı algılama arasında farklı SED’lerden öğrenciler arasında belirli farklılıklar var mıdır?
- 2 – Ana-babayı algılama bakımından kız ve erkek çocuklar arasında belirli farklılıklar var mıdır?
- 3 – Anababayı algılama açısından ortaokul I. sınıf ile III. sınıf öğrencileri arasında belirli farklılıklar var mıdır?

Çalışmada 11 – 15 yaş grubundaki çocukların anne ve babalarını algılamalarıyla ilgili bilgi edinme amacı ile üç kavram (annem, babam, annem ve babam) ele alınmış ve

çocukların anne ve babayı algılamalarında SED, yaş ve cinsiyet farklarının etkili olup olmadığı saptanmaya çalışılmıştır.

Annem kavramına ilişkin olarak SED'e, ve cinsiyete göre anlamlı farklılıklar bulunmamıştır.

Annem kavramını algılama açısından, Cebeci ve Çankaya okulları kız ve erkek çocukları, 11 yaş grubu öğrencileri arasında da anlamlı farklılıklar bulunmamıştır.

Babam, annem ve babam kavramları ile ilgili olarak da aynı sonuçlar elde edilmiştir. Yapılan analiz sonucu anneyi ve babayı algılamada yaş, cinsiyet ve SED değişkenlerinin etkili olmadığı sonucuna varmıştır (Merttürk, 1985).

Yeşilyaprak "Lise Öğrencilerinin İçsel ya da Dışsal Denetimli Oluşlarını Etkileyen Etmenler" konulu doktora tezinde İçsel ve Dışsal Denetimi ele alırken aynı zamanda toplumsal etmenlerin kişilik üzerindeki etkilerine de değinmiştir. Başka bir deyişle bunu ifade etmek istersek kişiliğin biçimlenmesinde en önemli olan çevresel etken ailedir. Bu etken çocuk üzerinde ilk ve en yoğun biçimde aile içinde, anababa ile çocuk arasındaki ilişkinin özünü oluşturan "Çocuk yetiştirme yöntemleri" bu etkiyi belirler. Çocuk yetiştirme yöntemleri, anababa ile çocuklar arasındaki tüm etkileşimleri kapsamaktadır fikrinden hareket ederek Ankara İl Merkezinden farklı sosyo-ekonomik düzeylerden seçkisiz (random) yolla 665 genç üzerinde araştırma yapmıştır. Bir kişilik özelliği olarak içsel ya da dışsal denetimliliği ölçmek için "Nowicki-Strickland Denetim Ölçeği" kullanılmıştır. Anababa tutumları ile ilgili bilgilerin toplanması için ise gençlerin algılamalarına dayanarak, geriye dönük rapor alma yöntemiyle (retrospective reporting), çocukluk dönemini yansıtacak bir şekilde saptanmıştır. Bu amaçla da "Algılanan Anababa Davranışları Envanteri (AAD)" bir derecelendirme ölçeği niteliğinde olup, gencin çocukluk dönemini düşünerek anababasının kendisine nasıl davrandığını değerlendirmesini sağlayan bir ölçektir. Bu ölçekle anababa tutumları ayrı ayrı olmak üzere (1) İlgi-şefkat; (2) Amaçlarına Ulaşmada Yardımcı Olma; (3) Tutarlı Disiplin; (4) Koruyuculuk; (5) Fiziksel Cezalandırma; (6) Başarı İçin Baskı; (7) Duygusal Cezalandırma gibi 7 alt davranış boyutunda saptanmaktadır.

Sonuç olarak, incelenen anababa tutumlarında çocuğa ilgi-şefkat gösterme, onun amaçlarına ulaşmasında yardımcı olma, tutarlı bir disiplin uygulamanın kişiliği olumlu etkileyerek gencin içsel denetimli olmasına yol açarken; tersine, koruyuculuğun, fiziksel ve duygusal ceza yöntemleri uygulamanın ve başarı için baskı yapmanın olumsuz etkileyerek gencin dışsal olmasına neden olduğu saptanmıştır (Yeşilyaprak, 1989).

Son yıllarda Karadayı (1994) ise Türk üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı bir çalışmada, üniversite öğrencilerinin algılanan anababa tutumları, anababayla ilişkileri ve bunların bazı kişilik özellikleri ile olan ilişkisini incelemiştir. Bu çalışmada araştırmacı tarafından anababa tutumu disiplin, şımartma, ilgi ve demokratiklik gibi boyutları kapsayan çeşitli sorularla ölçülmüştür. Anababa ilişkileri ise 12 yaştan önce ve sonraki dönemde en yakın olan ve önemli ve günlük sorunlarda danıştığı kişilerle olan ilişkilerini yansıtan sorularla ölçülmüştür. Sonuçta anne-babayla iyi ve yakın ilişkiler ile iyimserlik, neşelilik, mücadelecilik, rahatlık, kendine güven, özsaygı ve ana-babaya bağımlılık arasında olumlu yönde ilişki bulunmuştur. Katı anne-baba disiplinin ise kötümserlik, utangaçlık ve arkadaşla bağımlılık ile ilişkili olduğu saptanmıştır (Karadayı, 1994).

Sümer ve Güngör (1999) tarafından yürütülen çalışmada gençlerin algıladıkları anababalık boyut ve tutumları (örüntü) ile bağlanma tutumları ve bazı temel benlik değişkenleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu çalışmada Maccoby ve Martin'in (1983) iki boyutlu bakış açısı modelindeki boyutlar ve anababalık örüntüleri ele alınmış ve kültürler arası farklılıklara değinilmiştir. Sonuçta araştırmaya katılan deneklerin genel olarak anne ve babalarına daha çok ilgi gösteren ve kabul eden ve daha az sınırlayan anababalar olarak algıladıkları ortaya çıkmıştır. Araştırmada ele alınan bağlanma, benlik saygısı, benlik kavramı belirginliği, onaylanmamama kaygısı, ayrılık kaygısı, başkalarını memnun etme, kişisel başarı, özgürlük ve yalnızlıktan hoşlanma gibi hemen hemen bütün sonuç değişkenlerinde tutarlı olarak kabul/ilgi boyutu olumlu sonuçlarla, sıkı denetim/kontrol de olumsuz sonuçlarla ilişkili bulunmuştur. Bu çalışmalarda Türk kültüründe gençlerin sıkı denetim ve kontrolü olumsuz algıladıkları görülmektedir. Ayrıca sonuçlar, Türk kültüründe en yaygın olarak uygulanan

anababalık örüntülerinin (tutum) birbirlerine karşıt iki örüntü olan otoriter ve izin verici/hosgörülü örüntüler (tutum) olduğunu göstermektedir (Maccoby ve Martin, 1983).

Çocuk yetiştirme tutumlarına ilişkin çalışmalarda bazen kültür içindeki farklılıkların kültürler arası farklılıklar kadar büyük olabileceği ve içinde bulunulan kültürel bağlamın çok dikkatli incelenmesi gerektiği belirtilmiştir (Dornbush ve ark., 1987; Steinberg ve ark., 1991). Türkiye’de de yapılan bazı araştırmalarda kültür içindeki farklılıklar gösterilmiştir. (İmamoğlu ve Yasak-Gültekin, 1987; LeCompte ve ark., 1978). Örneğin, İmamoğlu ve Yasak-Gültekin tarafından yapılan çalışmada Türkiye’deki kentli yüksek sosyo-ekonomik düzeydeki annelerin, çocukta bağımsızlığa ve kendine yeterliğe önem verdikleri, orta ve düşük sosyo-ekonomik düzeydeki annelerin ise itaat ve sadakati ön plana çıkardıkları belirtilmiştir.

Ayrıca, farklı kültürlerde anababa tutumlarına ilişkin anne ya da babanın kız ve erkekler üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların sonuçları da kültürel farklılığı göstermek açısından dikkat çekicidir (Hortaçsu, Oral ve Gültekin, 1991; Jaubert, 1991; Shek , 1995). Genel olarak batı literatüründe yapılan çalışmalarda anne-çocuk ilişkisi ile baba-çocuk ilişkisinin sevecenlik ve ilgi açısından birbirinden çok farklı olduğu bulunmuştur (Akt. Shek, 1995). Türk kültürü gibi daha geleneksel kültürlerde ise anne ile olan ilişkiler daha ön plana çıkmakta ve annenin önemi vurgulanmaktadır. Örneğin, Çinli ergenlerin anababa tutumuna ilişkin algılarını incelemek üzere yapılan bir çalışmada, genel olarak algılanan anne tutumunun algılanan baba tutumundan daha olumlu olduğu bulunmuştur (Shek, 1995).

Türkiye’de yapılan bir çalışmada da Türk gençlerinde anneyle olan ilişkinin önemi vurgulanmış ve annelerin her iki cinsle de ilişkilerinin yüksek olduğu belirtilirken, babaların erkek çocuklarıyla kız çocuklarına göre daha yakın ilişki kurdukları görülmüştür (Hortaçsu ve ark., 1991).

Yine Türkiye’de Sümer ve Güngör (1991) tarafından yapılan araştırmalarda anneden ve babadan algılanan kabul/ilgi ve sıkı denetim/kontrol boyutları karşılaştırılmış,

öğrencilerin annelerini babalarından hem daha kabul edici, ilgi gösterici hem de daha fazla denetleyici ve kontrol edici olarak algıladıkları bulunmuştur.

Sosyo-ekonomik düzey ve çocuk yetiştirme yöntemleri ile ilgili

Türkiye’de yapılan araştırmalar.

Sosyo-ekonomik düzeyle çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkiye bakan ilk çalışmalardan biri Kağıtçıbaşı’nın İzmir Lise Öğrencileri üzerine yaptığı araştırmadır. Bu araştırmada A.B.D. ile bir sosyal değişim çerçevesi içinde sosyal psikolojik değişkenlerin etkileşimi bir gençlik grubu üzerinde çalışılmaktadır. Araştırmada aile değişkenleri olarak kontrol ve sevgi değişkenleri alınmış ve bunların birbirinden bağımsız oldukları denencesi kurulmuştur. Bu değişkenler iki ayrı ölçek aracılığıyla ölçülmüş ve bulgular bu denenceyi desteklemediği görülmüştür. Bulgulara göre, ailenin SED’i yükseldikçe ailedeki kontrol azalmakta, buna karşılık ailedeki sevgi (kabul etme) artmaktadır. (Kağıtçıbaşı, 1972).

Türkiye’de çocuğun aile içindeki yeri ve çocuğa yüklenen değerler, SED ve oturulan bölgenin gelişmişliğine göre değişmektedir. Nitekim Kağıtçıbaşı’nın Çocuğun Değeri (ÇD) Araştırması (1980), kırsal kesimlerde ve az gelişmiş bölgelerde çocuğun maddi değeri önem kazanırken, kentte ve gelişmiş bölgelerde psikolojik değerinin arttığını göstermiştir. Çocuğa maddi değerler yükleyen evli yetişkin oranı az gelişmiş bölgelerde %100 varırken, orta derecede gelişmiş bölgelerdekilerin %73’ü, gelişmiş bölgelerdekilerin %61’i ve metropoliten bölgelerinde oturanların %40’ı çocuğa bu tür değerler yüklememektedir. Bu araştırma bulgularından da görüldüğü gibi, artan kentleşme ve sosyo-ekonomik gelişme ile maddi bağımlılıklarda azalma olmaktadır.

Yine Çocuğun Değeri Araştırmasında, düşük SED’de, özellikle kırsal kesimde çocuktan, en fazla ana-babaya bağımlı olması, itaat etmesi beklenmekte, en az ise bağımsız ve kendine güvenir olması istenmektedir. Bir başka deyişle, Türkiye’de çocuğa atfedilen özellikler, çocuktan beklentiler ve çocuk yetiştirme yöntemlerinin, farklı sosyo-ekonomik düzeye göre değiştiği görülmektedir (Kağıtçıbaşı ve arkadaşları, 1981, 1982, 1984).

Bu çerçevede Kağıtçıbaşı'nın (1990) "ailede değişim modelinde" 3 farklı kalıptan bahsedilmektedir. **X kalıbında (karşılıklı bağımlılık)**, kırsal/tarımsal ve düşük SED'den ana-babalarda, çocuktan maddi beklentiler, çocuğun ekonomik değerleri, aile, grup değerleri ve gruba bağlılık, erkek çocuk tercihi ve çocuk yetiştirmede yetkeci yaklaşım görülmektedir. **Y kalıbında (duygusal bağımlılık)**, bağlılık kültürünün yaygın olduğu Batıdaki, kentsel/sanayileşmiş bölgelerdeki ailelerde, bireysel değerlere önem verme, çocuğun psikolojik değeri, düşük erkek çocuk tercihi ve serbest çocuk yetiştirme yaklaşımları dikkat çekmektedir. Kağıtçıbaşı'nın değişim modelinde, genelde X kalıbından Y kalıbına bir geçişin olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu model, Kağıtçıbaşı, Bekman, Sunar (1988) Erken Destek Projesinin sonuçları ile de desteklenmiştir. Bu çalışmada düşük SED' deki annelere çocuk yetiştirme üzerine eğitim verilmiştir. Sonuçta çocuk yetiştirme yönteminde, X kalıbından Y kalıbına bir geçiş gözlenmiştir. Yani, önce söz dinleyen, itaat eden bir çocuk istenirken ve yetkeci çocuk yetiştirme biçimi egemenken, bu eğitimden sonra annelerde çocuklarının özerk ve bağımsız olmaları da, iyi bir çocuk özelliği olarak benimsenmiştir. Bağımsızlık, özgür ve kendine yeter olma özellikleri, düşük SED' deki annelere, çocukta iyi bir özellik olarak kazandırılmıştır.

Daha önce yapılan araştırmalarda, Öztürk (1969) ve Köksal (1970) Türkiye'de çocuk eğitimi, çocuğun zihinsel ve psikolojik durumu arasındaki ilişkiyi incelemişler ve "geleneksel", "tutucu" ve "engelleyici" aile özelliklerinin, çocukta bağımsızlık duygusunun gelişimini engellediği sonucuna varılmıştır.

Bu konuda Türkiye'de sınıflar arası farklılıkların belirlenmesine yönelik çalışmalarda, düşük SED'den gelen annelerin aşırı koruyucu ve daha az demokratik oldukları (Le Compte ve Le Compte, 1978); yoğun fiziksel ceza uyguladıkları ve aynı zamanda da aşırı koruyucu davrandıkları gözlenmiştir (Gürkaynak, 1979). Benzer biçimde, Erer (1978), ailenin eğitim düzeyi ile çocuklardaki bağımlılık duygusu arasında olumsuz bir ilişki bulmuştur. Aynı bulgulara Korkmazlar, Rickel ve arkadaşlarının (1989) çalışmalarında da rastlanmaktadır. Bununla beraber sınıflar arası farklılıklara bakılmaksızın genel olarak

kısıtlayıcı ve tutucu bir yaklaşımla itaatkar ve bağımlı çocuklar yetiştirme, geleneksel Türk aile yapısının özellikleri olarak görülmüştür (Öztürk, 1969; Geçtan, 1973 ve Kağıtçıbaşı, 1977).

Gürkaynak'ın "Sosyo-Ekonomik Düzey ve Çocuk" adlı çalışmasında çocuk yetiştirme yöntemleri, değişik sosyo-ekonomik düzeylerden çocukların davranışlarını incelemiştir. Araştırmanın episod süresi ve sayısı ile ilgili bulgular birlikte ele alındığında görünüm şudur: Alt SED çocukları, daha az sayıda ve daha uzun süreli birimleri yani daha az bölünme gösteren yaşamları ile "büyük çocuk gibi" davranmakta, buna karşın, yaşça ve aile büyüklüğü açısından bu çocuklarla aynı düzeyde olan ama üst SED'den gelen diğer gruptaki çocuklar, kısa ve çok sayıda birim içeren yani daha çok bölünme gösteren yaşamları ile "küçük çocuk gibi" davranmaktadırlar. Gözlemler sırasında, örneklemdeki alt SED çocukları, yaşlıları olan üst SED çocuklarına görece çocuktan çocuğa tutarlılık gösterir bir biçimde, daha "olgun", daha "az çocuksu" bir görünüm ve davranış örüntüsü ortaya koymuşlardır.

Ayrıca, üst SED' de yetişkinlerin dikkatlerini çocuğa daha fazla yönelttikleri, böylece sosyal davranış nesneleri olarak daha fazla işlev gördükleri sonucuna varmışlardır. (Gürkaynak, 1979).

SED'ler arası çocuk yetiştirme yöntemleri ya da çocuk davranışı ile ilgili araştırmaların en fazla üzerinde durduğu konulardan biri de saldırganlıktır. Genelde yinelenen bulgu da, alt SED' deki çocukların, üst SED'dekilere görece yetişkinlerden daha fazla saldırganlık gördüğüdür.

Batıda yapılmış araştırmalardan değişik araştırmaların sonuçları kendi aralarında tutarlı olmamakla birlikte – genelde elde edilen bir sonuç da orta ve üst SED'lerde çocukların daha çok övgü, ödül ve sevgi kısıtlaması ile, alt SED' de fiziksel ceza uygulaması ve hakların kısıtlanması yolu ile kontrol edilmeleridir. Gürkaynak'ın araştırmasında ise itaatin sağlanmasında araç olarak ödül ve övgünün üst SED yetişkinleri tarafından daha fazla yeğlendiği gözlenmiştir.

Öyle görülüyor ki, üst SED'den çocuklar, yetişkinler tarafından daha çok, yaptıkları işin değerlendirilmesi yoluyla – ödüllerle – kontrol edilirken, alt SED'den çocuklar daha çok duygularla, duyguların ya da sevginin kısıtlanması yolu ile kontrol edilmektedirler.

Geleneksel üst SED ailelerin eşitlikçi ve demokratik tutuma, alt SED ailelerin ise otokratik tutumlara sahip oldukları savı bu araştırma bulgularınca desteklenmemiştir ve araştırmada alt SED ailelerin de üst SED ailelerin de demokratik olmadığı sonucuna varılmıştır. Özetle çocuk kontrol edilmektedir ve bağımlıdır.

Daha önce ve yukarıda bireycilik olarak ele alınan olgu ve alt SED'den çocuklara ilişkin olarak bu araştırmada belirlenen bazı özellikler, başarı güdüsü tanımının içerdiği niteliklere benzetmekte, böylece de yabancı literatürde öne sürülen, üst SED çocuklarında başarı güdüsünün, alt SED çocuklarında olduğundan daha yüksek var olduğu savı, bu araştırmanın bulgularında desteklenmemiştir.

Bir başka deyişle, üst SED çocuğun değerlendirme, yani onaylama ya da onaylamama yolu ile kontrol edilmesi, onun onaylamak amacı ile başarı göstermek istemesine, diğer insanların istemeleri halinde ya da büyüklerini memnun etmek amacıyla davranmasına neden olmakta, böylece de, başarı güdüsü tanımının temeli olan “kendi gereğini kendisinin seçmesi” koşulu yerine gelmiş olmamaktadır.

Oysa alt SED’deki çocuk bunu yapmakta, kendi oluşturduğu ölçütlere göre davranmakta, kendi kendine iken başarılı olabilmektedir, bu araştırmada ortaya çıkan genel profile göre, üst SED çocuğu ile bu açılardan karşılaştırıldığında, alt SED çocuğunun bir “örgüt insanı” olmak üzere yetiştirilmediği görülmektedir.

Bu araştırmanın sonucu olarak psiko-ekolojik yöntem olan spesimen kayıtlamasının tanıtılmasından başka, günümüze dek birçok araştırmanın konusu olan SED farklılıkları da görgül olarak incelenmiştir. Böyle bir yaklaşım sonucu elde edilen bulgular Batıda yapılmış araştırmalarda bulunan SED farklılıklarının ülkemizde değişik bir görünüm sunduğunu göstermiştir. (T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu: ailede Çocuk Eğitimi, 1995).

Saymalp (1985) Sosyo-ekonomik düzeyin bireyin kendini gerçekleştirme düzeyine etkisi konulu araştırmasında sosyo-ekonomik düzey ve cinsiyet faktörünün lise son sınıf öğrencilerinin kendilerini gerçekleştirme düzeylerine etkisini ele almıştır.

Bu araştırmada beş ana denence sıranmıştır. Birinci denence de sosyo-ekonomik düzeyin genel toplumda, ikinci denence de kızlarda, üçüncü denence de erkeklerde, dördüncü denence de ise cinsiyet faktörünün zamanı iyi kullanma ve desteği içten alma üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Elde edilen bulgulara göre, araştırmada sosyo-ekonomik düzey ile ilgili denenceler tümüyle desteklenirken, cinsiyet faktörü ile ilgili denenceler, alt sosyo-ekonomik düzeyde zamanı iyi kullanma faktörü dışında desteklenmemiştir (Saymalp, 1985).

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu tarafından toplumsal devinim ve dönüşümlerin toplumların yapıları ile birlikte, en küçük birimleri olarak kabul edilen aileyi de derinden etkisi altına almakta olduğu göz önünde bulundurularak. Yaptıkları bir çalışmaya göre, bireyin temel değer yargılarını, tutumlarını ve davranış kurallarını öğrenme sürecinin ailede başlaması, bireyin aile içinde en güçsüz olduğu dönemde denetlenip biçimlenmesine yol açmaktadır. Bireyin ailede biçimlendirilmesi aynı zamanda toplumun değişim yönünün de belirleyicisi olmaktadır. Bu nedenle ailede ortaya çıkan değişimin yönünün bir başka ifadesi olan aile içi etkileşim ve ilişkilerin toplumsal değişimlere yansımalarını ele almayı amaçlamıştır. Araştırmanın kapsamına 5-12 yaş grubunda, bir başka deyişle okul öncesi çağda ve ilkokul çağında çocuğu bulunan tüm aileleri girmektedir. Bu geniş kapsamlı araştırmada ana-baba çocuk yetiştirme tarzını ortaya çıkarabilmek için çocuk yetiştirme yöntemleri “yetkeci”, “yetkin” ve “serbest” olmak üzere üç boyutta incelenmiştir. Araştırmanın örneklemi tüm Türkiye’den seçilmiştir (T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu: Ailede Çocuk Eğitimi, 1995).

Yukarıda bütünüyle Batı ülkelerinde, Amerika’da ve Türkiye’de çocuk yetiştirme yöntemleri ile ilgili yazına bir göz atmış ve bu yazında gözlenen anababalık örüntüleri de ele

alınmıştır. Aşağıda biraz da genelde batı yazınında eleştirilere ve tartışmalara yol açan Türkmenistan'daki eğitim ve çocuk yetiştirme sistemi üzerinde duracaktır.

Konu ile ilgili Türkmenistan'da yapılan araştırmalar sonucu araştırılmakta olan konu ile ilgili her hangi bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Araştırmanın amacı

Bu çalışmanın amacı çocuk yetiştirme tutumları ya da algılanan anababa davranışları açısından Türkmen ve Türk kültürlerini karşılaştırmaktır.

Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

Araştırma soruları

1. Türken annelerle Türk anneler arasında algılanan 14 anne davranışı açısından farklılıklar var mıdır? Diğer bir deyişle, Türkmen ve Türk anneler 14 anne davranışı boyutundan hangilerinde benzerlikler ve hangilerinde farklılıklar göstermektedirler?

2. Türkmen anneler algılanan 14 anne davranışından hangilerinde cinsiyet farkı göstermekte, hangilerinde göstermemektedirler? Diğer bir deyişle, erkek ve kız çocuklarına karşı hangi boyutlarda farklı hangilerinde benzer davranmaktadırlar.

3. Türken babalarla Türk babalar arasında algılanan 14 baba davranışı açısından farklılıklar var mıdır? Diğer bir deyişle, Türkmen ve Türk babalar 14 baba davranışı boyutundan hangilerinde benzerlikler ve hangilerinde farklılıklar göstermektedirler?

4. Türkmen babalar algılanan 14 baba davranışından hangilerinde cinsiyet farkı göstermekte, hangilerinde göstermemektedirler? Diğer bir deyişle, erkek ve kız çocuklarına karşı hangi boyutlarda farklı hangilerinde benzer davranmaktadırlar.

Araştırmanın önemi:

Bu araştırmanın önemi uygulama açısından ve kuramsal açıdan olmak üzere iki kısımda belirtilmektedir:

1. Uygulama açısından: Daha önce de belirtildiği gibi, çocuk yetiştirme yöntemleri açısından anababanın çocuğuna gösterdiği davranışlarıyla, çocuğun saldırganlık ve bağımlılık gibi kişiliğinin toplumsal yanı arasındaki bazı ilişkilerin olduğu belirtilmiştir. Ayrıca araştırmalar, toplumun akıl sağlığı açısından anababa çocuk ilişkilerinin önemini ortaya koymuştur. Türkmen ve Türk anababalarının çocuk yetiştirme yöntemlerini aydınlatmak, anababa ve çocuklara hizmet veren kuruluşlara mesleki kişilere yararlı olabilir. Bunlardan, örneğin, çocuk rehberlik kuruluşları, her yıl düzenlenmekte olan 23 Nisan Uluslar Arası Çocuk Bayramı düzenleyen TRT, ruh sağlığı dispanserleri, çocuk psikiyatristleri, ana-çocuk merkezleri, ananın ve çocuğun sağlığını koruma merkezleri, anababa eğitimi ve anababalığa hazırlık kuruluşları, güven telefonu büroları, eğitim (pedagoji) üniversitelerinin ana okulda eğitim (pedagoji) ve öğretim ve diğer bölümlerinin öğrencileri vs. anababa ve çocuk ile ilişkisini sürdürmesi gereken kuruluşlar, bilimsel yoldan olumlu etkisi desteklenmiş olan disiplin teknikleri ve davranış biçimleri hakkında anababayı aydınlatıcı çalışmalar yapılabilir. Bu kuruluşlarda çalışan öğretmen, psikoloji danışmanı, aile hayatı psikolojisi öğretmenleri, psikiyatrist, psikolog, sosyal hizmet uzmanı vs. gibi mesleki kişiler, yardımcı oldukları çocuk ve anababalarıyla ilgilenirken TRT tarafından her yıl 23 Nisanda düzenlenen çocuk bayramına davet edilen ülkelerden gelen çocukların ailelere dağıtılmasının planlanmasında ve çocuk almak isteyen ailelere gelecek ve onların ailesinde kalması planlanan çocuklar hakkında bilgi vermekte, gelen çocuklara ve onlara sahip çıkan ailelere rehberlik edecek olan tercüman-mütercimlerin eğitiminde de bu araştırmanın bulgularından yararlanabilirler.

2. Kuramsal açıdan: Bu araştırma çocuk yetiştirme yöntemleri açısından anababa çocuk ilişkileri konusunda, diğer toplumlarda yapılan kültürler arası karşılaştırmalı çalışmaların Türkiye ve Türkmenistan'da yapılan eşi niteliğindeki ilk araştırmadır. Bu nedenle henüz kuramsal olarak gelişmekte olan anababa çocuk ilişkileri hakkındaki bulguları destekleme ya da desteklememe yoluyla konuya kuramsal açıdan bir katkıda olabileceği düşünülmektedir. Bunun yanında, bu araştırma sınırlı da olsa, Türkiye ve Türkmenistan'daki

aile kurumunun psikososyal özelliklerini anababa çocuk ilişkileri yönünden oldukça aydınatabileceği, çocuk ve yetişkin kişilik özellikleri hakkında yapılacak çalışmaları az çok yönlendirebileceği beklenmektedir.

Özellikle, son cümledeki aile kurumunun psikososyal özellikleri, anababa çocuk ilişkileri yönü ile ilgili olarak belirtilmekte olan görüş Türkmenistan için daha da önemlidir. Bu önemin birkaç nedeni vardır: Bunlardan, birincisi, psikolojinin, bu günkü anlamdaki psikoloji olarak, yani felsefe ve diğer toplum bilimlerinden bölünerek ayrı bir disiplin ve ya bilim dalı olarak ortaya çıkmaya başladığı yıllarda bu günkü Türkmenlerin ve Türkmenistan'ın bulunduğu ekonomik ve coğrafi durumundan dolayı, bu araştırmaya benzer araştırmaları yapabilecek psikologun olmaması ve bu araştırmanın verebileceği bilgileri temin edecek araştırmaların yapılması değil psikolojinin mevcudiyeti söz konusu olamaz. Bu döneme ait Türkmenler ve onların yaşamı, aile yapısı, çocuk yetiştirme yöntemleri hakkında Fransız yazarı Blocgueville'nin "Türkmenlerin arasında" adlı eserinde (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1986), Fransızca'dan ve Almanca'dan Türkmençe'ye çevirilerinin adı ise "Türkmenlerin elinde esirlik" adlı kitabında, diğer Rus, Macar ve Türkmen etnografların yazıtlarında da değinilmektedir.

İkincisi, yukarıda bahsi edilmekte olan yazıtları bize miras bırakan araştırmacı ve ya yazarların hiç birinin psikolog olmadıkları için araştırmalarının amacı da olaylara psikolojik açıdan yaklaşmak ve sonuçlar elde etmek olmaması.

Üçüncüsü, 1917 devriminden sonra Türkmenistan'ın Sovyetler Birliğine girmesi ile bizim ülkemizde de diğer bilim dalları ile birlikte psikoloji de kendi yerini almaya başlamıştır. Ancak, eski S.S.C.B'de yoğun bir şekilde aile siyaseti, yani aile hayatının yeniden düzenlenmesini yeni bir toplum inşa etme, "komünist vatandaş tipi" insanlar yetiştirme siyaseti yürütülse bile, bu siyasi akım her ulusu ayrı ayrırlıkta değil, hepsini genel olarak kapsamıştır. Çocuk yetiştirmeyi teşvik edici tedbirler, aile ile ilgili toplumsal güvenlik mevzuatı, aile ve çocuklara yardımlar gibi aile yapısını güçlendirmeye yönelik kararlar

alınsa da araştırmalar her milletin kendi kültür özelliklerini göz önünde bulundurmadan genel olarak yürütülmüştür.

Dördüncüsü, araştırmalar ne kadar genel olarak yürütülse bile, örneğin, Baltık ülkelerinde bu konu daha derin ve daha iyi bir şekilde işlenmiştir, çünkü bu ülkede bazı faktörlerin etkisi ile yerli halktan yetişmiş olan psikologların Türkmenlere oranla daha fazla olmasıdır. Türkmenistan'da ise Türkmen asıllı psikologların az olması, Türkmenistan'da fizik, matematik, güneş enerjisi, çöl bilimleri, tıp özellikle göz hastalıkları vs. bilim dallarına verilen önem kadar önem verilmemesinden dolayı yetişmiş psikologların olmaması, olanların da psikolojinin diğer dallarında uzmanlaşması ve merkezde doktora yaptıkları için yerel sorunlar ile ilgili araştırma yapmaktan uzakta kalmışlardır.

Beşincisi, Karl Marx'ın doktrinini esas alarak 1898 yılında kurulan Sosyalist Demokrat Partinin içinde doğan bir grup (fraksiyon) olan Bolşeviklerin 1917 yılında gerçekleştirdiği devriminden sonra devletin yürüttüğü aile ve çocuk yetiştirme siyasetinin zaman zaman değişime uğratılmasıdır. Sovyetler Birliğinin ilk kuruluş yıllarında kabul edilen kanunların katı aile politikası kuralları dünya ekonomik bunalımının başlaması ile birlikte 1927'lere kadar sürmüştür. Bu dönemden sonra aileye bakış tarzı bir nebze de olsa yumuşatılmıştır ve 1944 yılında kanunlarda yapılan düzenlemeler uygulamaya konan politikalar kuvvetli bir aile yapısını teşvik edici mahiyet taşımaktadırlar. Bu çabalar 2. Dünya Savaşında nüfusun azalması yüzünden daha da yoğunlaştırılmıştır. Sonra devletin kuruluş ve siyasetine uygun olan insanların yetiştirilmesi için genel bir eğitim-öğretim (terbiye) modeli geliştirilmiştir. Bu eğitim-öğretim (terbiye) modeli oluşturulurken milli farklılıklar bazı durumlarda gözden kaçırılmıştır.

Altıncısı, Sovyetler Birliğinin bilim ile ilgili yürüttüğü siyasettir. Bu siyasetin oluşmasına da tabi olarak 1930'lu yıllardaki alimlerin, yeni sosyalist düzene ve sağduyulu görüşlere uygun olan ilim sisteminin oluşturulması konusundaki tartışmalarıdır. Bu tartışmalar yeni yetişmekte olan refleksoloji ile uğraşanların felsefi bilimlerinin yetersizliğinden dolayı materyalizmin eski düşmanlarından Çelpanov ve Şpet'in insan

davranışlarının doğasını tabi ilimlere dayandırılarak öğrenilmesini ve açıklanmasını tenkit etmesi ile başlamıştır. Çelpanov (1926), Marksizmin temellerine dayanan psikolojiye geçmenin tek bir yolunun olduğunu bunun da eskiden kalma bireysel ve ya kişilik psikolojisi ile beraber sosyal psikolojinin geliştirilmesinin olduğunu savunmaktadır. “Psikolojide yapılacak olan yeni ideolojiye uygun reformların sembolü, bazı çağdaş psikoloji kuruluşlarında yapıldığı gibi reflekslerin öğrenilmesi için köpek yuvalarının kurulması değil, sosyal psikolojinin öğrenilmesini organize etmektir” (Çelpanov, 1926. Akt. Recepov). 1926 yılında Çelpanov Özel Sosyal Psikoloji Enstitüsünün Açılmasını da teklif etmiş. Ancak Çelpanov’un ileri sürdüğü savlar Rus Coğrafya Cemiyeti tarafından halkın içinden gönüllü olarak bilgi toplayanların yardımıyla elde edilen etnografik bilgilere dayanmaktadır. Bu bilgiler zamanında Kavelin tarafından da 1872 yılında “Psikolojinin meseleleri” adlı işinde kullanılarak Seçenov’a karşı koyularak hüsranlı bir kayba uğramış ve kabul edilememiştir ki ta Çelpanov hatırlayarak yeni ideoloji sayesinde gün ışığına çıkarıncaya kadar. Bu eskiden reddedilen bilgilerin ileri sürülmesi ve Çelpanov’un yandaşı olan felsefeci Şpet’in Batı mantığına dayalı etnik psikolojinin yeniden yapılandırılması üzerinde çalışarak yeni gelişmekte olan sisteme karşı çıkmaları ve Marksizm ile Gusserl’i barıştırma çabaları olmasaydı belki de sosyal psikoloji o yıllardan itibaren gelişmeye ve Sovyet ilim sisteminde yerini alır ve geliştirdi, hatta Çelpanov’un öğrencisi ve yandaşı olan Kornilov’a en başta gelen Moskova Psikoloji Enstitüsü Başkanlığı da verilmişti. Ancak Çelpanov hala Leypsig ve Vyursburg akımlarının dünya psikolojisinde tesirini kaybetmiş olan tezlerini savunmasına devam etmesi sonucu önem verilmemiştir (Yaroşevskiy, 1985. Akt. Recepov). Bu da ayrı bir bilim dalı olarak sosyal psikolojinin tanınmamış olmasına neden olmuştur. Sosyal psikoloji diğer bilim dalları içinde yer bulmuştur. Çocuk yetiştirme yöntemleri ve diğer sosyal psikolojiyi ilgilendiren konular ve genel olarak sosyal psikolojinin sorunları, psikoloji disiplinleri hakkında bilgiler içeren Genel Psikolojinin “İletişim”, “Kolektif”, “Kişilik” gibi bölümlerinde yerini bulmakta ve incelenmektedir. Ancak, zamanın geçmesi ve dünyadaki durumların değişmesinden sonra sosyal psikoloji kendi başına bir dal olarak kabul edilmeye

ve üniversitelerin psikoloji bölümlerinde ayrı bir ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Daha sonra Sosyal Psikoloji Eğitim (Pedagoji) Üniversitelerinin okul müfredatlarına da dahil edilmiştir ve sosyal psikoloji sosyal psikolojinin genel kursu olarak değil Eğitim ve Gelişim Sosyal Psikolojisi, okul ve aile sosyal psikolojisi olarak düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler, sosyal psikolojinin geliştirilmesi ve benimsenmesi ile ilgili işler Komünist Partisinin Merkezi Komitesinin Nisan 1984 tarihli Genel Toplantısında aldığı, orta genel eğitimi ve mesleki eğitim reformlarının esas yönlerini belirleyen, karara dayanarak yapılmıştır (Petrovskiy, Abramenkova, Zelenova ve ark., 1987. Akt. Recepov). Bunun dışında sosyal psikoloji parti okullarında daha fazla siyasi amaçla okutulmaya başlanmıştır.

Yukarıda genel olarak çok kısa da olursa Türkmenistan'da psikoloji biliminin gelişmesine değinmemim nedeni, belki de bu araştırma Türkiye için büyük bir önem arz etmeyebilir, belki de önemi küçümsenmemelidir ki, bu konuda, yani çocuk yetiştirme yöntemleri konusunda Türkiye'de de kültürler arası karşılaştırmalı araştırmaya Kağıtçıbaşı'nın araştırmasından başka rastlanmamaktadır. Türkmenistan söz konusu olduğunda bu konuda yapılan araştırmalara rastlamak mümkün değildir. Bu nedenden dolayı da bu araştırma ilk araştırma olma özelliğine sahiptir ve bağımsızlığına yeni kavuşmuş olan Türkmenistan'ın psikoloji biliminin, özellikle de sosyal psikolojinin oluşması ve gelişmesi için büyük bir önem taşımaktadır.

BÖLÜM II

Yöntem

Psikolojik çalışmalarda son yıllarda giderek önem kazanan kültürler arası karşılaştırmalar kültürler arası davranış farklılıkları ve bunların kaynakları üzerinde odaklaşmaktadırlar. Bu araştırma da kültürler arası karşılaştırmalı araştırmadır ve tarama (örneklem surveyi) modelinde olup, Türk ve Türkmen ailelerinde çocuk yetiştirme yöntem ya da tutumlarını karşılaştırma amacı taşımaktadır. Bu karşılaştırma 14 alt boyut temelinde yapılmıştır.

Evren ve örneklem

Evren: Bu araştırmanın evreni Türkiye'nin ve Türkmenistan'ın başkentleri olan Ankara ve Aşkabat kentlerinin orta sosyo-ekonomik düzey ailelerden gelen 12-14 yaş orta okul çocuklarıdır.

Buradaki kent sözcüğü Ankara için "Belediye sınırları içindeki bölge", Aşkabat için ise "Küçük ilçe sınırları içindeki bölge" anlamına gelmektedir.

Örneklem: Örneklem grubu Türkiye'de tesadüfi örneklem yöntemi ile seçilen orta sosyo-ekonomik düzeye mensup ailelerden gelen 100 kız, 100 erkek 200, Türkmenistan'dan da aynı şekilde seçilen 100 kız, 100 erkek 200 olmak üzere toplam 400 çocuk oluşturmuştur.

Araştırmada, her iki başkentten de seçilen ve örneklemini oluşturan denekler, devlet ilkokulların beşinci, altıncı ve yedinci sınıfında okuyan öğrencilerdir. Bu sınıfta bulunan çocuklar genellikle 12-14 yaşlarında olmaktadır. Bu yaşlar ileri çocukluk döneminin sonuna, yani ergenliğe rastlamaktadır. Bundan önceki gelişim dönemlerine

göre, toplumsal gelişimin daha hızlı olduğu ileri çocukluk dönemi ve bu gelişimin en çok belirginleştiği 12-14 yaşları arası anababa davranışlarıyla çocuğun davranışları arasındaki ilişkileri araştırmayı amaçlayan bu araştırma için, en uygun yaş aralığı olarak görülmüştür. Bu nedenle öğrencilerin kendilerini daha iyi tanıdıkları ve daha iyi ifade edebilecekleri varsayılmıştır.

Örneklem için ilk olarak okullar seçilmiş, daha sonra seçilen okullar içinden sınıflar saptanmıştır. Örneklem seçiminde tabakalı (stratified) ve eşit olasılıklı (random) örneklem yöntemleri kullanılmıştır.

Örneklemin seçildiği okullar Ankara’da Kurtuluş Lisesi, Cebeci Ortaokulu ve Cumhuriyet Lisesidir.

Aşkabat’ta ise örneklemin seçildiği okullar 20. ve 27. on yıllık kesintisiz eğitim veren okullar olarak belirlenmiştir.

Kullanılan veri toplama aracı:

Bu araştırmada, araştırmanın bağımlı değişkenleri olan anababa davranışlarını ölçmek için Edvard, C. Devereux, Urie Bronfenbrenner ve Robert Rotgers tarafından geliştirilmiş olan “Algılanan Anababa Davranışları Ölçeği” kullanılmıştır. Bu araç özellikle sosyo-ekonomik düzeyleri, etnik grupları ve kültürleri çocuk yetiştirme yöntemleri bakımından karşılaştırmaya çok elverişlidir. Değişkenlerle ilgili bilgileri toplamak için çocuklara geriye dönük rapor (retrospektif reporting) etme yöntemiyle çocukluk dönemlerine ilişkin anne-baba davranışlarını değerlendirmeleri istenmiştir.

Daha önce bu konu ile ilgili yapılan araştırmalarda anababanın çocuk yetiştirme yöntemlerini doğrudan gözleme, görüşme ya da anket yoluyla anababadan bilgi alma veya çocuk ya da gençten anababanın çocuk yetiştirme davranışlarını değerlendirmesini

isteme gibi yöntemlerin uygulandığı görülmektedir. Anababanın davranış ve tutumları ile ilgili olarak gözlem yapmanın güçlüğü ve sınırlılığı, görüşme ya da anket yoluyla kendilerinden bilgi alınmasının da yöntemsel açıdan yetersiz olduğu, araştırmacılar tarafından sık sık ileri sürülmektedir (Yarrow, 1967., Danziger, 1971; Jersild, 1972. Akt. Uluğtekin; Bilal 1984; Gürkaynak, 1977).

Çocukların anababalarının davranışları ile aile ön koşullarının ilişkisini inceleyen pek çok araştırmada, ergenin çocukluk döneminde anababasıyla olan ilişkilerini nasıl hatırladığı ve nasıl değerlendirdiğini ortaya koyucu “geriye dönük rapor alma”(retrospective reporting) yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntemin tercih edilmesinin nedeni pek çok araştırmacının, çocuğun anababa davranışlarını algılaması ve değerlendirmesi ile profesyonel görüşmecilerin anababa davranışlarını ölçme ya da davranışların doğrudan gözlemine dayalı veriler arasında yüksek korelasyonlar bulmuş olmalarıdır (Bronson ve ark. 1959; Devereux ve ark. 1969; Cox, 1970. Akt. Yeşilyaprak).

Bu çalışmada da, anababa davranışlarına ilişkin bilgiyi toplamada yukarıda belirtilmiş olan nedenler göz önünde bulundurularak çocukların algıları esas alınmıştır ve anababaların davranışlarına ilişkin bilgiler çocuklardan toplanmıştır. Anababanın çocuğuna karşı uyguladığı çocuk yetiştirme yöntemine bağlı olarak davranışlarını kendisinin nasıl algıladığı değil, çocukları tarafından nasıl algılandığı araştırmanın amacına uygun veri toplamada önemli olarak görülmüştür. Çünkü gerek insancıl psikoloji, gerekse fenemanolojik psikoloji açısından önemli olan, gerçeğin objektif olarak ne olduğu değil, nasıl algılandığıdır (Kuzgun, 1972). Çünkü birey, çevresindeki duruma olduğu gibi değil, “algıladığı gibi” tepki göstermektedir. Bu görüşlerden yola

çıkılarak, çocukların, anababa davranışlarını nasıl algıladıklarının daha güvenilir ve amaca uygun bir bilgi oluşturacağı kabul edilmiş ve bu yöneme dayanan bir araç kullanılmıştır.

Çocuklardan veri toplama aracı olarak kullanılan araç, Algılanan Anababa Davranışları Ölçeği (AADÖ) olarak adlandırılan bir araçtır, araç anne ve babalarının davranışlarını nasıl algıladıklarını ifade etmelerine olanak sağlayan bir ölçektir. Bu ölçek anne ve babaya ilişkin 30 ifadeden oluşan 5 bölümlü Likert tipi bir dereceleme ölçeğinden oluşmaktadır. Ölçekte, çocuğun anne ve babasını nasıl algıladığı ile ilgili sorular yer almaktadır.

Örneklem kapsamına giren okullar saptandıktan sonra, Ankara Milli Eğitim Müdürlüğü Kültür Dairesine, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü tarafından verilen yazı ile başvurulmuş ve Kurtuluş Lisesi, Cumhuriyet Lisesi ve Cebeci Ortaokulu'nda araştırma yapılması için ilgili yazı ile izin istenmiştir. Bu yazıya dayalı olarak Eğitim-Öğretimi aksatmayacak şekilde, Okul Müdürü'nün gözetimi ve denetimi altında söz konusu araştırmanın yapılması Müdürlük tarafından uygun görülmüştür ve uygun görüldüğü takdirde Valilik tarafından Olur verilmesini arz eden bir yazı yazılmıştır. Bu okullarda araştırma yapmak üzere bağlı oldukları Okul Müdürlükleri aracılığıyla verilmek koşuluyla yazılı izin alınmıştır. (Ek 00).

Aşkabat'ta örneklem kapsamına giren okullar belirlendikten sonra Türkmenistan Bilimler Akademisinden belirlenmiş olan okullarda araştırma için izin isteğinde bulunulmuştur ve okul müdürlüklerine verilmek amacıyla bir yazı alınmıştır. Okul Müdürlükleri de araştırmanın gerçekleştirilmesi ve gereken yaş ve nitelikleri taşımakta olan sınıfların belirlenmesi, araştırmanın organize edilmesi, öğrencilerin katılımlarının

sağlanması amacıyla Okul Müdürünün, Okul Talim ve Terbiyeden Sorumlu Müdür Yardımcısına, okulun aile psikolojisi öğretmeni ve okul psikologuna ve sınıf öğretmenlerine talimatlar vermiştir.

Anket uygulaması, Ankara'da 1996 yılının Ocak ayında, Aşkabat'ta ise 1995 yılının Eylül ayında gerçekleştirilmiştir. Okullardaki anket uygulaması sınıf öğretmenin yardımıyla araştırmacının kendisi tarafından yapılmıştır.

Ankara'da bulunan okullardaki uygulamalar, okul müdürüne araştırmanın amacı, örneklem ve uygulanacak anket hakkında kısa bir bilgi vermekle başlamıştır. Aynı açıklamalar olanakların elverdiği ölçüde sınıf öğretmenine de yapılmıştır.

Aşkabat'ta da Ankara'da olduğu gibi Okul Müdürü ve diğer araştırmayı organize etmekte olan öğretmenlere araştırmanın amacı, örneklem ve uygulanacak anket hakkında bilgi verilmiştir.

Öğrencilere araştırmacının kimliği, kendileriyle görüşme nedeni açıklandıktan ve anketler dağıtıldıktan sonra, anketin açıklama kısmı okunmuştur. Öğrencilerin açıklamaya ilişkin bazı sorularının cevaplandırılması sona erdikten sonra anket uygulamasına geçilmiştir. Öğrencilerin genellikle anketteki soruları anladıkları ve özenle cevapladıkları gözlenmiştir.

Puanlama: Algılanan Anababa Davranışları Ölçeği (AADÖ) çocukların (yaklaşık 5-12 yaşlar) anne ve babalarının davranışlarını nasıl algıladıklarını ifade etmelerine olanak sağlayan bir ölçektir. Bu ölçek anne ve babaya ilişkin 30 maddeden oluşan 5 bölümlü Likert tipi bir dereceleme ölçeğidir. Ölçekte yer alan her bir madde belirli bir davranış açısından çocuğun anne ve babasını nasıl algıladığını belirleme amacı gütmektedir. Bu amaçla çocuktan ölçekteki her bir davranışı anne ve babanın ne ölçüde

ya da ne kadar sıklıkla gösterdiğini “Hiçbir zaman”, “Çok seyrek”, “Bazen”, “Genellikle”, “Hemen her zaman”, “Yılda bir iki kez”, “Ayda bir”, “Haftada bir”, “Sık sık”, “Çok sık”, “Hemen her gün”, seçeneklerinden oluşan beş bölümlü bir ölçek. üzerinde işaretlemesi istenmektedir. Yanıtlar değerlendirilirken her maddeye 2 ila 10 arası bir puan verilmektedir. Yüksek puanlar söz konusu davranışların anababa tarafından daha fazla gösterildiğine işaret etmektedir.

Ölçeğin düzenlenmesinde önemli bir nokta olan, sorunun niteliğini göz önüne almadan hep aynı yönde, aynı tip yanıt verme eğilimini (response set) önlemek için maddelerden bazılarının olumlu bazılarının olumsuz olarak ifade edilmesine dikkat edilmiştir (Mac Donald, 1971. Akt. Yeşilyaprak).

Alt Ölçekleri: daha önce de belirtildiği gibi ölçekte 14 alt ölçek ya da boyut bulunmaktadır. Bunlar aşağıda verilmiştir:

1. Sevgi-Şefkat (madde 1, 8, 14)	8. Başarı Beklentisi (madde 11, 28)
2. İlkeli Disiplin (madde 20, 2)	9. Kontrol (madde 17, 23)
3. Araçsal Beraberlik (madde 9, 26)	10. Koruyuculuk (madde 5, 29)
4. Beklentilerde Tutarlılık (madde 15, 21)	11. Duygusal Cezalandırma (madde 12, 18)
5. Özerkliğe Özendirme (madde 3, 27)	12. Haklardan Yoksun Bırakma (mad. 6, 24)
6. Hoşgörü (madde 10, 16)	13. Azarlama (madde 13, 30)
7. Sorumluluk Yükleme (madde 4, 22)	14. Fiziksel Ceza (madde 7, 19, 25).

Doğaldır ki, belirli bir kültürde ve dilde geliştirilmiş bir ölçek o kültüre özgü kavramlaştırma ve örnekleme özelliklerini taşır. Aynı ölçeğin diğer bir kültüre de uyarlanabilir ve yararlı olabilmesi için ölçek uyarlaması dediğimiz sistematik uygulama öncesi hazırlıkların yapılması gerekmektedir.

Herhangi bir ölçek belirli bir kültür içinde, o kültürün insanları tarafından duyulan ihtiyaç (lar) sonucu ve aynı kültürün özelliklerini (fiziksel, toplumsal, psikolojik vs.) taşıyan, o kültüre özgü bir dilde geliştirilmektedir. Geliştirilmiş olan ölçek hem kültüre bağlı insan davranışlarıyla ilgili olguları hem de bu olguların ifadesini göreceli kılar. Öyleyse aynı psikolojik olguları ya da davranışları değişik bir dil kullanarak diğer bir kültürde ölçmek ne denli anlamlı ve geçerlidir sorusuna yanıt verebilmek için Amerikan İngilizce'sinden Türkçe'ye çevirerek Algılanan Anababa Davranışları Ölçeğinin (AADÖ) Türk kültürü ve diline uygun olması, Türkiye'de uygulandığında Türk insanı tarafından anlaşılabilmesi gerekmektedir.

Diğer bir deyişle Algılanan Anababa Davranışları Ölçeğinin anababanın gerçek davranışlarını ölçen bir ölçek olarak geçerliliğinin kanıtlanması gerekmektedir. Bu konuda Devereux ve arkadaşları (1969) şu görüşleri paylaşmaktadırlar: (a) Çocukların ve anababaların yanıtlarının gerçek anababa davranışı gözlemleri ile karşılaştırılması genellikle benzer sonuçlar vermektedir ve (b) anababaların kendi değerlendirmeleri ile çocukların yanıtları arasında olumlu-anlamlı korelasyonlar vardır.

Aracın Türkiye'deki Güvenirlik Çalışmaları: Yeşilyaprak (1988) ölçeği Devereuxs ve arkadaşlarının "Child-Reaing in Englad and United States" A Cross-National Comparison" adı ile Journal of Marriage and Family'de yayınlanan makalelerinin orijinalinden çevirmiş, güvenirlik ve geçerlilik çalışmalarını yapmıştır (Yeşilyaprak, 1990).

Yeşilyaprak aracın güvenirliğini saptamak üzere test tekrar test yöntemini kullanmıştır. Bu amaçla, sosyo-ekonomik düzey ve cinsiyet yönünden heterojen olmak üzere 130 kişiden oluşan bir lise 2. sınıf öğrencisi grubuna ölçek 3 hafta ara ile

uygulanmıştır. Denek kaybı nedeniyle sonuçta 100 kişiden alınan sonuçlar üzerinde yapılan güvenirlik katsayıları Çizelge 2’de aşağıda verilmiştir.

Çizelge 2.
AAD ENVANTERİNİN ALT ÖLÇEKLERE GÖRE
GÜVENİRLİK KATSAYILARI

AAD E envanteri Alt Ölçekleri	Güvenirlik Katsayısı (r)
İlgi-Şefkat	77
Amaçsal Beraberlikte Yardımcı Olma	91
İlkeli Disiplin	78
Beklentilerde Tutarlılık	73
Koruyuculuk	79
Fiziksel Cezalandırma	75
Başarı Beklentisi	90
Haklardan Yoksun Bırakma	85
Duygusal Cezalandırma	84
$\bar{X}$	81

elde edilen değerler; aracın güvenirliğinin oldukça yüksek olduğunu göstermiş ve böylece Türkiye’de de tutarlı sonuçlar verebileceği kanısına varılmıştır (Yeşilyaprak, 1990).

Aracın Türkiye’deki Geçerlilik Çalışmaları: Yukarıda belirtilmiş olan Binnur Yeşilyaprak tarafından yapılan güvenirlik ve geçerlilik çalışmalarından başka Algılanan Anababa Davranışları Ölçeğine (AADÖ) ilişkin bir geçerlilik çalışması da Ankara’da alt sosyo-ekonomik düzeye mensup ortaokul 1.sınıf öğrencileri üzerinde Bozanoğlu (1990) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada geçerlilik kanıtı olarak babanın çocuk yetiştirme davranışlarına ilişkin olarak annenin bildirimleri ve annenin çocuk yetiştirme

davranışlarına ilişkin olarak da babanın bildirimleri alınmış ve genel olarak eşlerin bildirimleri ile genel olarak çocukların bildirimleri arasındaki korelasyonlara bakılmıştır. Bu korelasyonların bazıları oldukça düşük olmakla birlikte, biri dışında hepsi anlamlı bulunmuştur.

Söz konusu korelasyonlar Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. Bozanoğlu çalışmasından eşlerin bildirimleri ile çocukların bildirimleri arasındaki korelasyonlar.

<u>Anababa Tutumları</u>	<u>N</u>	<u>R</u>
Sevgi-Şefkat	110	0.506**
İlkeli Disiplin	110	0.492**
Araçsal Beraberlik	110	0.387**
Beklentilerde Tutarlılık	110	0.234*
Özerkliğe Özendirme	110	0.431**
Hoşgörü	110	0.388**
Sorumluluk Yükleme	110	0.239*
Başarı Beklentisi	110	0.313**
Kontrol	110	0.440**
Koruyuculuk	110	0.316**
Duygusal Cezalandırma	110	0.167
Haklardan Yoksun Bırakma	110	0.349**
Azarlama	110	0.483**
Fiziksel Ceza	110	0.605**

. p<0.05

.. p<0.01

Görüldüğü gibi duygusal cezalandırma boyutu dışında çocukların bildirimleri ile eşlerin bildirimleri arasında diğer tüm boyutlarda istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Aracın ülkemizdeki (Türkiye) geçerliğine ilişkin yapılan çalışmada 25 kişilik bir uzman grubunun incelemesine sunularak görünüş ve yapı geçerliği araştırılmıştır. Başvurulan uzman grubu: Hacettepe Üniversitesi ile Gazi Üniversitesinde, Eğitimde psikolojik Hizmetler ile Çocuk Gelişimi ve Eğitimi alanlarında en az bilim uzmanlığı düzeyinde eğitime sahip olan kişilerden oluşmuştur. Uzman grubundan: ölçekteki maddelerin hangi davranış boyutunu ölçtüğünü belirtmeleri, ayrıca her maddenin kültüre uygunluk ve ifade yönünden anlaşılabilirliği hakkındaki görüşleri istenmiştir. Ölçeği inceleyip geri iade eden 21 kişinin görüş ve önerileri ışığında araç üzerinde bazı değişiklikler yapılarak ölçeğin geliştirilmesine çalışılmıştır (Yeşilyaprak, 1990).

Aracın Türkiye’de geçerlilik ve güvenilirliği ile ilgili çalışmalar yapılırken uzman grubunun incelemesine sunularak görünüş ve yapı geçerliliği araştırılmıştır. Uzmanlardan ölçekteki maddelerin hangi davranış boyutunu ölçtüğünü belirtmeleri Uzman kanısına başvurulması sonucu ölçekte var olan bazı boyutlar birleştirilerek, ayrıca her maddenin kültüre uygunluk ve ifade bakımından anlaşılır olup olmadığı hakkında görüşlerini bildirmeleri istenmiştir. Ölçeği inceleyen uzman grubunun görüş ve önerileri ışığında araç üzerinde bazı değişiklikler yapılarak ölçeğin geliştirilmesine çalışılmıştır. Ölçeğin Türkiye kültürüne uygun olarak geliştirilmesi ile ilgili çalışmaların biri de Yeşilyaprak tarafından yapılmıştır. Yaptığı geliştirme çalışmaları sonucu Yeşilyaprak yukarıda adı geçmekte olan doktora tezinde (1) İlgi-şefkat; (2) Amaçlarına Ulaşmada Yardımcı Olma; (3) Tutarlı Disiplin; (4) Koruyuculuk; (5) Fiziksel Cezalandırma; (6)

Başarı İçin Baskı; (7) Duygusal Cezalandırma gibi 7 alt davranış boyutunda oluşan bir ölçek kullanmıştır (Yeşilyaprak, 1988, Yeşilyaprak, 1989). Bu tür geliştirme amacı ile yapılan araştırmalar sonucu aynı ölçeğin 14 boyutlu, 7 boyutlu varyantlarına rastlanabilmektedir.

Aracın Türkmenistan'daki Geçerlilik Çalışmaları:

Bir dilde geliştirilmiş olan ölçeğin bir başka dile çevrilmesi, o ölçeğin doğasına bir miktar psikolinguistik etkiden kaynaklanan kusur katar ve bu kaçınılmazı olanaksız olan psikolinguistik farklılıkların azaltılması (en aza indirilebilmesi) ve çevrilen dildeki insanlara uygulanarak standardizasyonun yapılması, ölçek uyarlama da temel işlemi oluşturmaktadır.

Bir ölçek iki ya da daha fazla kültür ya da dile uyarlanırken bazı soruların yanıtlanması gerekmektedir:

1. Uyarlanan ölçeği oluşturan maddeler (ifadeler) ölçeğin orijinalindeki maddelerin anlamını aynen vermekte midir? Maddelerin anlaşılabilirliği ve anlam eşdeğerliği saptanabilmekte midir?
2. Maddelerin görünüm geçerliliği (face validity) var mı? Yani maddeler okuyan tarafından anlaşılabilirmekte midir?

Yukarıda sorulan soruları yanıtlamak ve ölçeğin Türkmenistan'da uygulanması için gereken güvenilirlik ve geçerlilik çalışmaları araştırmacının kendisi tarafından yapılmıştır. Bunların yapılması için araştırmacı Algılanan Anababa Davranışları Ölçeği'nin (AADÖ) daha önce Türkiye'de çoğu benzeri araştırmada kullanılmış olan Türkçe formunu Türkmence'ye çevirmiş ve hem Türkmence'yi hem de Türkçe'yi iyi bilen Magtımğulı Türkmen Devlet Üniversitesi ve Türkmen Devlet Dünya Dilleri Üniversitesi dil uzmanlarına çevirinin aslına uygun olarak çevrilip çevrilmediğini

kontrol ettirmiştir. Daha sonra bu çeviri uzmanlar tarafından Türkmençe'den Türkçe'ye çevrilmiş ve Türkmençe formunun çevirisinin Türkçe aslına uygunluğu kontrol edilmiştir.

Dil uzmanları tarafından aracın dil, anlam ve çeviri kurallarına uygunluğu ile ilgili işler bitirildikten sonra aracın Türkmençe formu Türkmenistan'da Türkmen asıllı uzman psikologların en çok bulunduğu Seydi Türkmen Devlet Pedagoji (Eğitim) Üniversitesi psikoloji uzmanlarına dağıtılmış ve araçta yer alan maddelerin (ifadelerin) psikolojik açıdan, yani davranış boyutlarını ölçüp ölçmeyecekleri, maddelerin kültüre uygunluk dereceleri ve psikolojik açıdan aracın uygulanacağı çocuklar tarafından anlaşılıp anlaşılamayacağına ilişkin görüşleri alınmıştır.

Gerek dil uzmanlarının gerek uzman psikologların yaptıkları değişiklikler ve tavsiyeleri sonucunda anketin çevirisi ve geçerlilik işlemleri bitirilmiştir, yani Türkmençe formuna son şekli verilmiş ve araştırmada kullanılmasına karar verilmiştir.

Verilerin Analizi:

Ham veriler anne ve babaların davranışları ile ilgili 30'ar maddelik iki ayrı ölçme aracına çocukların verdikleri tepkilerden oluşmaktadır. Bu tepkiler her anababa için 14 anababa davranış boyutunda puanlar elde etmek üzere toplanmıştır.

Her maddeye verilebilecek puanlar 2 ile 10 arasında değişmekte ve puanlar yükseldikçe davranış da artmaktadır. Analiz bir dizi varyans analizi biçiminde yapılmış ve her analizde hem her kültür içinde ve hem de kültürler arasında anababa davranışlarındaki uygun farklılıklar için testler sağlanmıştır. Saptanık (fixed) değişkenler çocuğun cinsiyeti, anababaların cinsiyeti ve kültürdür. Nicel değişkenlerse 14 boyuttaki puanlardır.

İzleyen çizelgelerde sanki birbirinden bütünüyle bağımsızlaşmış gibi 14 anababa davranışı boyutundan her biri için ayrı ayrı varyans analizi çözümlenmesi yapılmıştır. Gerçekte ise durum böyle değildir. Aynı çocuklar tarafından anne ve babaya ilişkin olarak verilen tepkilerin bütünüyle bağımsız olmadıkları açıktır.

Anlamlılık düzeyi olarak .05 kabul edilmiştir.

B Ö L Ü M III

B U L G U L A R

Anne davranışlarına ilişkin bulgular

1. Sevgi – Şefkat Boyutu:

Anneye ilişkin sevgi-şefkat boyutu puanları varyans analizi sonuçları Çizelge 3.1’de verilmiştir. Çizelgeden de görülebileceği gibi, sevgi-şefkat açısından milliyet temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Türkmen annelerin sevgi-şefkat puanları ortalaması Türk annelerinkinden (ortalamalar sırasıyla 26.39 ve 24.71) anlamlı olarak daha yüksektir. Başka bir deyişle, Türkmen anneler Türk annelere göre çocuklarına daha fazla sevgi-şefkat göstermektedirler, yani Türkmen anneler sorunları olduğunda çocuklarına daha fazla yardımcı olma ve onları daha fazla rahatlatma, onlara kendileri ile her şeyi konuşabilecekleri ve ona ihtiyaçları olduğunda yardımlarına geleceği duygusunu daha fazla vermek eğilimindedirler.

Annelerin çocuklarına sevgi-şefkat göstermesi ile ilgili cinsiyet temel etkisi anlamsız bulunmuştur. Anneler erkek ve kız çocuklarına yaklaşık olarak aynı düzeyde sevgi-şefkat göstermektedirler (ortalamalar sırasıyla 25.23 ve 25.87).

Anneye ilişkin sevgi-şefkat boyutu milliyet-cinsiyet ortak etkisi de anlamlı bulunmuştur.

Türkmen annelerin erkek çocuklarına gösterdikleri sevgi-şefkat puanları ortalaması (26.50) ile Türk annelerinki (23.96) arasındaki fark anlamlıdır. Türkmen annelerin ortalaması anlamlı olarak daha yüksektir. Diğer bir deyişle, Türkmen anneler genel olarak erkek çocuklarına Türk annelerden daha fazla sevgi-şefkat göstermektedirler.

Türkmen annelerin kız çocuklarına gösterdikleri sevgi-şefkat puanları ortalaması (26.28) ile Türk annelerinki (25.46) arasındaki fark anlamsızdır.

Türkmen annelerin erkek çocuklarına gösterdikleri sevgi-şefkat puanları ortalaması (26.50) ile Türkmen annelerin kız çocuklarına gösterdikleri sevgi-şefkat puanları ortalaması (26.28) arasındaki fark da anlamsızdır.

Türk annelerin erkek çocuklarına gösterdikleri sevgi-şefkat puanları ortalaması (23.96) ile kız çocuklarına gösterdikleri sevgi-şefkat puanları ortalaması (25.46) arasındaki fark ise anlamlıdır. Diğer bir deyişle, Türk anneler genel olarak kız çocuklarına erkek çocuklarından daha fazla sevgi-şefkat göstermektedirler.

Çizelge 3.1. Algılanan Anne Davranışları Sevgi-Şefkat Boyutu Varyans Analizi Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	282.240	1	282.240	12.146	.05
Cinsiyet	40.960	1	40.960	1.763	---
Milliyet-Cinsiyet	73.960	1	73.960	3.183	.05
Hata	9201.840	396	23.237	---	---
Toplam	9599.000	399	24.058	---	---

2. İlkeli Disiplin Boyutu:

Anneye ilişkin ilkeli disiplin boyutu puanları varyans analizi sonuçları Çizelge 3.2’de gösterilmiştir. Çizelgeden de görülebileceği gibi, ilkeli disiplin açısından milliyet temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Türkmen annelerin ilkeli disiplin puanları ortalaması Türk annelerin ilkeli disiplin puanları ortalamasından (sırasıyla 17.37 ve 15.75) daha yüksektir. Diğer bir deyişle, Türkmen anneler genel olarak çocuklarına

Türk annelerden daha fazla ilkeli disiplin uygulamakta, yani çocuklarından bir şey yapmasını istediklerinde ve onu cezalandırdıklarında nedenini de açıklamaya daha eğilimli görülmektedirler.

Çizelge 3.2’de görüldüğü gibi ilkeli disiplin boyutu açısından cinsiyet temel etkisi anlamlıdır. Genel olarak annelerin erkek ve kız çocuklarına farklı davranmadıkları görülmektedir. Çünkü anneye ilişkin erkek çocuklar ilkeli disiplin puanları ortalaması (16.65) ile kız çocuklar ilkeli disiplin puanları ortalaması (16.47) arasındaki fark anlamsızdır.

Anneye ilişkin ilkeli disiplin milliyet-cinsiyet ortak etkisi anlamlı bulunmuştur. Buna göre, Türkmen anneler erkek çocuklarına Türk annelerden daha fazla ilkeli disiplin uygulamaktadırlar. Ortalamalar sırasıyla 18.16 ve 15.14’dir.

Türkmen annelerin erkek çocuklarına uyguladıkları ilkeli disiplin puanları ortalaması (18.16) ile kız çocuklarına uyguladıkları ilkeli disiplin puanları ortalaması (16.57) arasındaki fark da anlamlıdır. Diğer bir deyişle, Türkmen anneler genel olarak erkek çocuklarına kız çocuklarından daha fazla ilkeli disiplin uygulamaktadırlar.

Çizelge 3.2. Algılanan Anne Davranışları İlkeli Disiplin Boyutu Varyans Analizi Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	260.317	1	260.317	20.597	.05
Cinsiyet	3.229	1	3.229	.255	---
Milliyet-Cinsiyet	197.557	1	197.557	15.631	.05
Hata	4954.442	392	12.639	---	---
Toplam	5415.545	395	13.710	---	---

3. Araçsal Beraberlik Boyutu:

Anneye ilişkin araçsal beraberlik boyutu puanları varyans analizi sonuçları Çizelge 3.3'te verilmiştir. Buradan da görülebileceği gibi araçsal beraberlik milliyet temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Türkmen annelerin çocukları ile araçsal beraberlik boyutu puanları ortalaması (17.30) Türk annelerinkinden (16.12) anlamlı olarak daha yüksektir. Diğer bir deyişle, Türkmen anneler çocuklarına öğrenmek istedikleri şeyleri öğretmede, ödev ve derslerinde Türk annelerden daha fazla yardımcı olmaktadır.

Araçsal Beraberlik boyutu ile ilgili olarak cinsiyet temel etkisi anlamsız bulunmuştur. Türkmen ve Türk annelerin kız ve erkek çocukları için Araçsal Beraberlik boyutu puanları ortalamaları (sırasıyla 16.81 ve 16.61) aşağı yukarı aynıdır. Başka bir deyişle, genel olarak anneler erkek ve kız çocuklarına karşı araçsal beraberlik açısından çocukları tarafından aşağı yukarı aynı derecede algılanmaktadır.

Anneye ilişkin araçsal beraberlik boyutu milliyet-cinsiyet ortak etkisi anlamlı bulunmuştur. Buna göre Türkmen anneler araçsal olarak erkek çocukları ile Türk annelerden daha fazla beraber olmaktadır. Araçsal beraberlik puanları Türkmen ve Türk anneleri için sırasıyla 17.92 ve 15.70'tir.

Ayrıca araçsal beraberlik açısından Türkmen anneleri erkek çocukları ile kız çocukları ile olduklarından daha fazla araçsal olarak beraber olmaktadır. Türkmen annelerin erkek ve kız çocukları ile araçsal beraberlik puanları ortalamaları sırasıyla 17.92 ve 16.68'dir.

Çizelge 3.3. Algılanan Anne Davranışları Araçsal Beraberlik Boyutu Varyans Analizi Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	4.000	1	4.000	9.322	.05
Cinsiyet	139.240	1	139.240	.268	---
Milliyet –Cinsiyet	108.160	1	108.160	7.241	.05
Hata	5914.960	396	14.937	---	---
Toplam	6166.360	399	15.455	---	---

4. Beklentilerde Tutarlılık Boyutu:

Anne ile ilgili beklentilerde tutarlılık puanları varyans analizi sonuçları Çizelge 3.4'te verilmiştir. Buna göre, beklentilerde tutarlılık milliyet temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Türkmen ve Türk annelerin beklentilerde tutarlılık boyutu puanları ortalamaları sırasıyla 15.35 ve 16.71'dir. Başka bir deyişle, Türkmen anneler çocuklarından neler beklediklerini ve onların nasıl davranmaları gerektiğini hissettirmeleri ve istemedikleri bir şeyi yaptıklarında davranışlarının çocukları tarafından kestirilebilmesi açısından Türk annelerden daha az tutarlı davranmaktadırlar.

Beklentilerde Tutarlılıkla ilgili cinsiyet temel etkisi anlamsız bulunmuştur. Türkmen ve Türk annelerin beklentilerde tutarlılık puanı ortalamaları sırasıyla 15.94 ve 16.07'dir.

Anneye ilişkin olarak beklentilerde tutarlılık milliyet-cinsiyet ortak etkisi ise anlamlı bulunmuştur. Buna göre, ilk olarak Türkmen anneler erkek çocuklarından

beklentilerinde kız çocuklarından beklentilerinde olduğundan daha tutarlıdır. Erkek ve kızlar için ortalamalar sırasıyla 15.74 ve 14.96'dır.

İkinci olarak, Türk babaların kız çocuklarından beklentilerde tutarlılık puanları (17.28), erkek çocuklarından beklentilerde tutarlılık puanlarından (16.14) anlamlı olarak daha yüksektir.

Son olarak, Türk anneler kızlarından beklentilerinde Türkmen annelerden anlamlı olarak daha tutarlıdır (ortalamalar sırasıyla 17.28 ve 14.96).

Çizelge 3.4. Algılanan Anne Davranışları Beklentilerde Tutarlılık Boyutu Varyans Analizi Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	12791.610	1	12791.610	1.274	---
Cinsiyet	10261.690	1	10261.690	1.022	---
Milliyet-Cinsiyet	11902.810	1	11902.810	1.186	---
Hata	3975395.880	396	10038.878	---	---
Toplam	4010351.990	399	10051.007	---	---

5. Özerkliğe Özendirme Boyutu:

Annenin özerkliğe özendirmesi ile ilgili puanlara uygulanan varyans analizi sonuçları Çizelge 3.5'te verilmiştir. Bu çizelgeden de görülebileceği gibi, özerkliğe özendirme milliyet temel etkisi anlamsız bulunmuştur. Türkmen annelerin ortalaması (14.46) ile Türk annelerin ortalaması aşağı yukarı aynıdır. Başka bir deyişle, Türkmen annelerle Türk anneler arasında çocuklarına kendi başlarına yeni şeyler denemeleri konusunda cesaret verme ve bazı yanlışlar yapabileceklerini bildikleri

halde yapmak istedikleri şeylere ilişkin kendi planlarını yapmalarına izin verme açısından bir fark yoktur.

Çizelge 3.5'te görüldüğü gibi, özerkliğe özendirme ile ilgili cinsiyet temel etkisi de anlamsız bulunmuştur. Annelerin erkek ve kız çocuklarını özerkliğe özendirme puanı ortalamaları sırasıyla 14.73 ve 14.43'tür. Başka bir deyişle anneler çocuklarını özerkliğe özendirme bakımından cinsiyet ayrımı yapmamaktadırlar.

Anneye ilişkin olarak özerkliliğe özendirme milliyet-cinsiyet ortak etkisi de anlamsız bulunmuştur.

Çizelge 3.5. Algılanan Anne Davranışları Özerkliğe Özendirme Boyutu Varyans Analizi Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	Önemlilik Düzeyi (P)
Milliyet	9.000	1	9.000	.122	---
Cinsiyet	5.760	1	5.760	.078	---
Milliyet-Cinsiyet	262.440	1	262.440	3.55	---
Hata	29276.240	396	73.930	---	---
Toplam	29553.440	399	74.069	---	---

6. Hoşgörü Boyutu:

Annenin çocuklarına hoşgörü göstermesi ile ilgili hoşgörü boyutu puanları varyans analizi sonuçları Çizelge 3.6'da verilmiştir. Bu sonuçlara göre, hoşgörü açısından milliyet temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Türkmen annelerin hoşgörü puanları ortalaması Türk annelerinkinden (sırasıyla 12.91 ve 13.94) anlamlı olarak daha düşüktür. Başka bir deyişle, yanlış bir şey yapması halinde yumuşak davranma

ve cezalandırmaya kıymama biçiminde Türkmen anneler çocuklarına Türk annelerden daha az hoşgörü göstermektedirler.

Hoşgörü ile ilgili cinsiyet temel etkisi de anlamlı bulunmuştur (Çizelge 3.6). Annelerin erkek çocukları için hoşgörü puanları ortalaması kız çocukları için olandan (sırasıyla 14.39 ve 12.46) anlamlı olarak daha yüksektir. Başka bir deyişle, genel olarak anneler erkek çocuklarına kız çocuklarına olduğundan daha fazla hoşgörü göstermektedirler.

Çizelge 3.6'da görüldüğü gibi annenin çocuklarına hoşgörü göstermesi ile ilgili milliyet-cinsiyet ortak etkisi de anlamlı bulunmuştur.

Çizelge 3.6'da görüldüğü gibi, Türkmen ve Türk annelerin erkek çocukları ile ilgili hoşgörü puanları ortalamaları sırasıyla 14.96 ve 13.82'dir. İki ortalama arasındaki fark anlamlıdır. Özetle Türkmen anneler genel olarak erkek çocuklarına Türk annelerden daha hoşgörülü davranmaktadırlar.

Türkmen annelerin kız çocuklarına ilişkin hoşgörü puanları ortalaması ile Türk annelerinki arasındaki fark da anlamlıdır. Ortalamalar sırasıyla 10.86 ve 14.06'dır. Diğer bir deyişle, Türkmen anneler genel olarak kız çocuklarına Türk annelerden daha az hoşgörülü davranmaktadırlar.

Türkmen anneler erkek çocuk hoşgörü puanları ortalaması ile yine Türkmen anneler kız çocuk hoşgörü puanları ortalaması arasındaki fark da anlamlı bulunmuştur. Ortalamalar sırasıyla 14.96 ve 10.86'dır. Özetle, Türkmen anneler genel olarak erkek çocuklarına karşı kız çocuklarına karşı olduğundan daha hoşgörülü davranmaktadırlar.

Çizelge 3.6. Algılanan Anne Davranışları Hoşgörü Boyutu Varyans Analizi

Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	106.090	1	106.090	6.670	.05
Cinsiyet	327.490	1	327.490	23.420	.05
Milliyet-Cinsiyet	470.890	1	470.890	29.607	.05
Hata	6298.280	396	15.905	---	---
Toplam	7247.750	399	18.165	---	---

7. Sorumluluk Yükleme Boyutu:

Annelerin çocuklarına sorumluluk yükleme ile ilgili boyut puanlarına uygulanan varyans analizi sonuçları Çizelge 3.7’de verilmiştir. Bu Çizelgede görüldüğü gibi, annelerin çocuklarına sorumluluk yüklemeleri açısından milliyet temel etkisi anlamsız bulunmuştur. Türkmen annelerinin sorumluluk yükleme boyutu ortalaması ile Türk annelerinki (sırasıyla 16.79 ve 16.75) aşağı yukarı aynıdır. Diğer bir deyişle, Türkmen annelerle Türk anneler arasında çocuklarına ev işlerine yardım etme ve eşyalarını düzenli tutma biçiminde sorumluluk yükleme açısından anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Çizelge 3.7’deki sonuçlar annelerin çocuklarına sorumluluk yüklemeleri ile ilgili cinsiyet temel etkisinin ise anlamlı olduğunu göstermektedir. Genel olarak annelerin kız çocuklarına yükledikleri sorumluluk puanları ortalaması (17.52) erkek çocuklarına yükledikleri sorumluluk puanları ortalamasından (16.02) daha yüksektir. Diğer bir deyişle Türkmen ve Türk anneleri birlikte alındığında erkek çocuklara daha az sorumluluk yükledikleri görülmektedir.

Ayrıca, sorumluluk yükleme boyutunda milliyet-cinsiyet ortak etkisi de anlamlı bulunmuştur (Çizelge 3.7).

Buna göre Türk annelerin erkek ve kız çocuklarına sorumluluk yükleme puanları ortalamaları (sırasıyla 15.62 ve 17.88) arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Diğer bir deyişle, Türk anneler genel olarak kız çocuklarına erkek çocuklarından daha fazla sorumluluk yüklemektedirler.

Çizelge 3.7. Algılanan Anne Davranışları Sorumluluk Yükleme Boyutu Varyans Analizi Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	.160	1	.160	.004	---
Cinsiyet	225.000	1	225.000	5.874	.05
Milliyet-Cinsiyet	57.760	1	57.760	1.508	---
Hata	15167.920	396	38.303	---	---
Toplam	15450.840	399	38.724	---	---

8. Başarı Beklentisi Boyutu:

Annelerin çocuklarından başarı beklentileri boyutuna ilişkin puanlara uygulanan varyans analizi sonuçları Çizelge 3.8’de verilmiştir. Bu çizelgeden de görülebileceği gibi, annelerin başarı beklentisi açısından milliyet temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Genel olarak bakıldığında Türkmen annelerin çocuklarından başarı beklentisi puanları ortalaması (15.48) Türk annelerinkinden (11.26) daha yüksektir. Diğer bir deyişle, Türkmen anneler, Türk annelerle karşılaştırıldığında, çocuklarından daha fazla başarı beklemektedirler.

Çizelge 3.8’de görüldüğü gibi, başarı beklentisi ile ilgili cinsiyet temel etkisi anlamsız bulunmuştur. Genel olarak annelerin erkek ve kız çocuklarından (ortalamalar sırasıyla 13.64 ve 13.10’dır) başarı beklentileri arasında fark yoktur.

Çizelge 3.8. Algılanan Anne Davranışları Başarı Beklentisi Boyutu Varyans Analizi Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	1780.840	1	1780.840	98.738	.05
Cinsiyet	29.160	1	29.160	1.617	---
Milliyet-Cinsiyet	1.000	1	1.000	.055	---
Hata	7142.240	396	18.036	---	---
Toplam	8953.240	399	22.439	---	---

9. Kontrol Boyutu:

Annelerin çocuklarını kontrol etmeleri ile ilgili kontrol boyutu puanlarına uygulanan varyans analizi sonuçları Çizelge 3.9’da sunulmuştur. Bu sonuçlara göre, annelerin çocuklarını kontrolleri açısından milliyet temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Türkmen annelerin çocuklarını kontrol puanları ortalaması (15.43) Türk annelerinkinden (13.22) anlamlı olarak daha yüksektir. Başka bir deyişle, Türkmen anneler genel olarak Türk annelerden, sokağa çıktığında tam olarak nereye gideceğini bilmek ve harçlığını tam olarak nasıl harcadığını ona anlatmasını istemek biçiminde çocuklarını daha fazla kontrol etmektedirler.

Annelerin çocuklarını kontrol boyutu ile ilgili cinsiyet temel etkisi anlamsız bulunmuştur. Annelerin erkek ve kız çocuklarını kontrol puanları ortalamaları (sırasıyla 14.46 ve 14.18) aşağı yukarı aynıdır. Diğer bir deyişle, kontrol uygulama

açısından annelerin erkek ve kız çocukları arasında bir ayırım yapmadıkları görülmektedir.

Yine Çizelge 3.9'a bakıldığında annelerin çocuklarına uyguladıkları kontrole ilgili milliyet-cinsiyet ortak etkisinin de anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre, Türkmen annelerin erkek çocuklarına uyguladıkları kontrol puanları ortalaması (16.02) Türk annelerinkinden (12.92) daha yüksektir. Özetle, Türkmen anneler erkek çocuklarını Türk annelerden daha fazla kontrol etmektedirler.

Ayrıca Türkmen annelerin kız çocuklarına uyguladıkları kontrol puanları ortalaması (14.84) ile Türk annelerinki (13.52) arasındaki fark da anlamlıdır. Türkmen annelerin ortalaması anlamlı olarak daha yüksektir. Diğer bir deyişle, Türkmen anneler genel olarak kız çocuklarını Türk annelerden daha fazla kontrol etmektedirler.

Son olarak, kontrol açısından Türkmen annelerin erkek ve kız çocuklarına uyguladıkları kontrol puanları ortalamaları (sırasıyla 16.02 ve 14.84) arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Diğer bir deyişle, Türkmen anneler genel olarak erkek çocuklarını kız çocuklarından daha fazla kontrol etmektedirler.

Çizelge 3.9. Algılanan Anne Davranışları Kontrol Boyutu Varyans Analizi

Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	486.239	1	486.239	30.890	.05
Cinsiyet	7.950	1	7.950	.505	---
Milliyet-Cinsiyet	79.028	1	79.028	5.021	.05
Hata	6217.720	395	15.741	---	---
Toplam	6790.937	398	17.063	---	---

10. Koruyuculuk Boyutu:

Koruyuculuk açısından milliyet temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Türkmen annelerin ortalaması Türk annelerin ortalamasından (sırasıyla 13.25 ve 11.23) anlamlı olarak daha yüksektir. Başka bir deyişle, Türkmen anneler genel olarak Türk annelerden, çocuğun kendi kendisini çekip çevirebileceği konusunda kaygılanma ve bir şeyler olabilir korkusu ile bir yerlere gitmesine izin vermeme şeklinde daha fazla koruyucu davranmaktadırlar.

Koruyuculuk ile ilgili cinsiyet temel etkisi anlamsız bulunmuştur. Annelerin erkek ve kız çocukları için koruyuculuk puanları ortalamaları (sırasıyla 12.55 ve 11.93) aşağı yukarı aynıdır. Başka bir deyişle, genel olarak anneler erkek ve kız çocuklarına karşı aşağı yukarı aynı derecede koruyucu davranmaktadırlar.

Koruyuculuk boyutunda milliyet-cinsiyet ortak etkisi ise anlamlı bulunmuştur. Türkmen anneleri cinsiyet ayrımı yaparak erkek çocuklarını (14.04) kız çocuklarından (12.46) daha fazla korumaktadırlar. Türk annelerde ise koruyuculuk

açısından cinsiyet ayrımı gözlenmemektedir; Erkek ve kız çocuklarına ilişkin koruyuculuk puanları sırasıyla 11.06 ve 11.40'tır.

Ayrıca Türkmen annelerin erkek çocuklarını Türk annelerden anlamlı olarak daha fazla korudukları da görülmektedir. Türkmen annelerin erkek çocukları için koruyuculuk puanları ortalaması 14.04 iken Türk annelerinki 11.06'dır. Başka bir deyişle, Türkmen anneler genel olarak erkek çocuklarına karşı Türk annelerden daha koruyucu davranmaktadırlar.

Koruyuculuk açısından Türkmen annelerin kız çocukları için koruyuculuk puanları ortalaması (12.46) Türk annelerinkinden (11.40) anlamlı olarak daha yüksektir. Başka bir deyişle, Türkmen anneler genel olarak kız çocuklarına karşı Türk annelerden daha fazla koruyucu davranmaktadırlar.

Çizelge 3.10. Algılanan Anne Davranışları Koruyuculuk Boyutu Varyans Analizi Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	408.040	1	408.040	28.658	.05
Cinsiyet	38.440	1	38.440	2.700	.05
Milliyet-Cinsiyet	92.160	1	92.160	6.473	.05
Hata	5638.320	396	14.238	---	---
Toplam	6176.960	399	15.481	---	---

11. Duygusal Cezalandırma Boyutu:

Anneye ilişkin duygusal cezalandırma boyutu puanları varyans analizi sonuçları Çizelge 3.11'de verilmiştir. Çizelgeden de görülebileceği gibi, duygusal cezalandırma açısından milliyet temel etkisi anlamsız bulunmuştur. Türkmen ve

Türk anneler arasında çocuklarını duygusal olarak cezalandırma bakımından bir farklılık görülmemektedir.

Annelerin çocuklarını duygusal olarak cezalandırmaları ile ilgili olarak cinsiyet temel etkisi de anlamsız bulunmuştur. Türkmen ve Türk anneler çocuklarına duygusal ceza uygularken cinsiyet, yani erkek-kız ayırımı yapmamaktadırlar.

Öte yandan, duygusal cezalandırma boyutunda milliyet-cinsiyet ortak etkisi anlamlı bulunmuştur. Buna göre, Türkmen anneler erkek çocuklarına Türk annelerden daha fazla duygusal ceza uygulamaktadırlar. Ortalamalar sırasıyla, 10.40 ve 9.02'dir.

Çizelge 3.11. Algılanan Anne Davranışları Duygusal Cezalandırma Boyutu Varyans Analizi Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	Önemlilik Düzeyi (P)
Cinsiyet	28.090	1	28.090	2.226	---
Milliyet	39.690	1	39.690	3.145	---
Milliyet-Cinsiyet	56.250	1	56.250	4.450	.05
Hata	4996.760	396	12.618	---	---
Toplam	5120.790	399	12.348	---	---

12. Haklardan Yoksun Bırakma Boyutu:

Anneye ilişkin haklardan yoksun bırakma boyutu puanları varyans analizi sonuçları Çizelge 3.12'de verilmiştir. Çizelgeden de görülebileceği gibi, haklardan yoksun bırakma açısından milliyet temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Türkmen annelerin çocuklarından aldıkları puanların ortalaması Türk annelerinkinden

(sırasıyla 7.67 ve 6.03) anlamlı olarak daha yüksektir. Başka bir deyişle, Türkmen anneler çocuğun çok sevdiği bir şeyi kullanmasını bir süre yasaklayarak ve arkadaşları ile birlikte olmasına izin vermeyerek cezalandırma şeklinde çocuklarını Türk annelerden daha fazla haklardan yoksun bırakmaktadırlar.

Annelere ilişkin haklardan yoksun bırakma boyutu cinsiyet temel etkisi de anlamlı bulunmuştur. Öyle görülüyor ki, genel olarak bakıldığında anneler erkek çocuklarını kız çocuklarından daha fazla haklardan yoksun bırakmaktadırlar. Erkek ve kız çocukları için ortalamalar sırasıyla, 7.28 ve 6.42'dir.

Çizelge 3.12. Algılanan Anne Davranışları Haklardan Yoksun Bırakma Boyutu Varyans Analizi Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	268.960	1	268.960	25.956	.05
Cinsiyet	73.960	1	73.960	7.137	.05
Milliyet-Cinsiyet	.640	1	.640	.062	---
Hata	4103.440	396	10.362	---	---
Toplam	4447.000	399	11.145	---	---

13. Azarlama Boyutu:

Anneye ilişkin azarlama boyutu puanları varyans analizi sonuçları Çizelge 3.13'te verilmiştir. Çizelgeden de görülebileceği gibi, azarlama açısından milliyet temel etkisi anlamsızdır. Başka bir deyişle, Türkmen ve Türk anneler arasında çocuklarını azarlama ve onlardan yakınma ya da şikayet etme açısından da bir fark yoktur. Ortalamalar sırasıyla 8.11 ve 8.28'dir.

Annelerin çocuklarını Azarlaması ile ilgili olarak cinsiyet temel etkisi de anlamsız bulunmuştur. Türkmen ve Türk annelerin erkek ve kız çocuklarından aldıkları puanların ortalamaları (8.38 ve 8.01) aşağı yukarı aynıdır. Başka bir deyişle, genel olarak anneler arasında erkek ve kız çocuklarını azarlama açısından anlamlı bir fark yoktur.

Çizelge 3.13. Algılanan Anne Davranışları Azarlama Boyutu Varyans Analizi Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	2.890	1	2.890	.188	---
Cinsiyet	13.960	1	13.960	.892	---
Milliyet-Cinsiyet	13.690	1	13.690	.892	---
Hata	6078.520	396	15.350	---	---
Toplam	6108.790	399	15.310	---	---

14. Fiziksel Cezalandırma Boyutu:

Anneye ilişkin fiziksel cezalandırma boyutu puanları varyans analizi sonuçları Çizelge 3.14'te verilmiştir. Bu Çizelgeden de görülebileceği gibi, fiziksel ceza açısından milliyet temel etkisi anlamlıdır. Başka bir deyişle, Türkmen anneler iyi davranmazsa kıcını tokatlayacağını söyleme ya da kıcını tokatlama ve eliyle vurma şeklindeki fiziksel cezaya Türk annelerden daha sık başvurmaktadır. Türkmen ve Türk annelerin ortalamaları sırasıyla 10.21 ve 8.25'tir.

Annelerin çocuklarını fiziksel olarak cezalandırması ile ilgili cinsiyet temel etkisi ise anlamsız bulunmuştur. Türkmen ve Türk annelerin erkek ve kız çocuklarından aldıkları fiziksel cezalandırma puanları (sırasıyla 9.88 ve 9.08) ortalamaları aşağı

yukarı aynıdır. Başka bir deyişle, genel olarak anneler erkek ve kız çocuklarına aşağı yukarı aynı derecede fiziksel ceza uygulamaktadırlar.

Son olarak fiziksel ceza uygulama ile ilgili milliyet-cinsiyet temel etkisi anlamsız bulunmuştur. (Ortalamalar Çizelge 3.29’da verilmiştir).

Çizelge 3.14. Algılanan Anne Davranışları Fiziksel Ceza Boyutu Varyans Analizi Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	213.160	1	213.160	12.009	.05
Cinsiyet	64.000	1	64.000	3.606	---
Milliyet-Cinsiyet	1.960	1	1.960	.110	---
Hata	7028.720	396	17.749	---	---
Toplam	7307.840	399	18.315	---	---

Baba davranışlarına ilişkin bulgular

1. Sevgi – Şefkat Boyutu:

Babaya ilişkin sevgi-şefkat boyutu puanları varyans analizi sonuçları Çizelge 3.15’te verilmiştir. Çizelgeden de görülebileceği gibi, sevgi-şefkat açısından milliyet temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Türkmen babaların çocuklarından aldıkları sevgi-şefkat puanları ortalaması Türk babalarinkinden (sırasıyla 25.71 ve 22.27) anlamlı olarak daha yüksektir. Başka bir deyişle, Türkmen babalar çocuğun sorunları olduğunda yardımcı olma ve rahatlatma, kendisi ile her şeyi konuşabileceği ve ona ihtiyacı olduğunda yardıma geleceği duygusunu verme şeklinde çocuklarına Türk babalarından daha fazla sevgi-şefkat göstermektedirler.

Babaya ilişkin sevgi-şefkat boyutu ile ilgili cinsiyet temel etkisi de anlamlı bulunmuştur. Genel olarak babalar erkek çocuklarına kız çocuklarına olduğundan daha fazla sevgi ve şefkat göstermektedirler. Erkek ve kızlar için sevgi-şefkat boyutu puanları sırasıyla, 24.81 ve 23.17'dir.

Babaya ilişkin sevgi-şefkat gösterme milliyet-cinsiyet ortak etkisi de anlamlı bulunmuştur.

Buna göre, ilk olarak Türkmen erkek çocuklar babalarından Türk erkek çocuklardan daha fazla sevgi-şefkat görmektedirler. Türkmen ve Türk babaların sevgi-şefkat boyutu ortalamaları sırasıyla 27.96 ve 21.66'dır.

İkinci olarak, sevgi-şefkat açısından Türkmen babaların kız çocuklarından aldıkları puanların ortalaması Türk babalarından anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Ortalamalar sırasıyla 23.46 ve 22.88'dir. Başka bir deyişle, Türkmen babalar kız çocuklarına Türk babalardan daha fazla sevgi-şefkat göstermektedirler.

Üçüncü olarak Türkmen babaların erkek çocuklarından aldıkları sevgi-şefkat boyutu puanları kız çocuklarından aldıklarından anlamlı olarak daha yüksektir. Ortalamalar sırasıyla 27.96 ve 23.46'dır. Özetle Türkmen babalar erkek çocuklarına kız çocuklarına olduğundan daha fazla sevgi ve şefkat göstermektedirler.

Dördüncü olarak, sevgi-şefkat boyutunda Türk babaların erkek ve kız çocuklarından aldıkları sevgi-şefkat puanları ortalamaları arasındaki fark anlamsız olarak bulunmuştur. Ortalamalar Çizelge 3.30'da verilmiştir.

Çizelge 3.15. Algılanan Baba Davranışları Sevgi-Şefkat Boyutu Varyans Analizi

Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	1183.360	1	1183.360	40.308	.05
Cinsiyet	268.960	1	268.960	9.161	.05
Milliyet-Cinsiyet	817.960	1	817.960	27.862	.05
Hata	11625.680	396	29.358	---	---
Toplam	13895.960	399	34.827	---	---

2. İlkeli Disiplin Boyutu:

Babaya ilişkin ilkeli disiplin boyutu puanları varyans analizi sonuçları Çizelge 3.16'da verilmiştir. Çizelgeden de görülebileceği gibi, ilkeli disiplin açısından milliyet farkı anlamlı bulunmuştur. Türkmen babaların ilkeli disiplin boyutu puanları ortalaması Türk babalarından (sırasıyla 16.64 ve 14.62) anlamlı olarak daha yüksektir. Başka bir deyişle, Türkmen babalar, çocuğundan bir şey yapmasını istediğinde ve ya cezalandırdığı zaman nedenini açıklama biçiminde Türk babalardan daha fazla ilkeli disiplin uygulamaktadırlar.

Babaların çocuklarına ilkeli disiplin uygulaması ile ilgili cinsiyet temel etkisi de anlamlı bulunmuştur. Genel olarak babaların erkek çocuklarına kız çocuklarına olduğundan daha fazla ilkeli disiplin uyguladıkları görülmektedir. Erkek ve kızlar için ortalamalar sırasıyla, 16.17 ve 15.09'dır.

Babaya ilişkin ilkeli disiplin boyutunda milliyet-cinsiyet ortak etkisi de anlamlı bulunmuştur.

Buna göre, ilk olarak, Türkmen babaların erkek çocuklarına uyguladıkları ilkeli disiplin boyutu puanlarının ortalaması ile Türk babalarinki arasındaki fark anlamlıdır. Türkmen erkek çocuklarının ilkeli disiplin puanları ortalaması Türk erkek çocuklarıkinden (sırasıyla 18.28 ve 14.06) anlamlı olarak daha yüksektir. Başka bir deyişle, Türkmen babalar genel olarak erkek çocuklarına Türk babalardan daha fazla ilkeli disiplin uygulamaktadırlar.

İkinci olarak Türkmen ve Türk kız çocuklarının babalarına verdikleri ilkeli disiplin puanları ortalamaları (sırasıyla 15.00 ve 15.17) arasındaki fark anlamsız bulunmuştur. Başka bir deyişle, Türkmen ve Türk babalar kız çocuklarına aşağı yukarı aynı derecede ilkeli disiplin uygulamaktadırlar.

Üçüncü olarak, Türkmen erkek ve kız çocuklarına babaları tarafından uygulanan ilkeli disiplin puanları ortalamaları (sırasıyla 18.28 ve 15.00) arasındaki fark anlamlıdır. Başka bir deyişle, Türkmen babalar erkek çocuklarına kız çocuklarına olduğundan daha fazla ilkeli disiplin uygulamaktadırlar.

Son olarak, İlkeli Disiplin açısından Türk erkek ve kız çocuklarına babalar tarafından uygulanan ilkeli disiplin puanları ortalamaları (14.06 ve 15.17) arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Başka bir deyişle, Türk babalar kız çocuklarına erkek çocuklarına olduğundan daha fazla ilkeli disiplin uygulamaktadırlar.

Çizelge 3.16. Algılanan Baba Davranışları İlkeli Disiplin Boyutu Varyans Analizi Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	406.063	1	406.063	25.766	.05
Cinsiyet	116.730	1	116.730	7.407	.05
Milliyet-Cinsiyet	477.841	1	477.841	30.320	.05
Hata	6177.798	392	15.760	---	---
Toplam	7178.432	395	18.173	---	---

3. Araçsal Beraberlik Boyutu:

Babaya ilişkin araçsal beraberlik boyutu puanları varyans analizi sonuçları Çizelge 3.17’de verilmiştir. Çizelgeden de görülebileceği gibi, araçsal beraberlik açısından milliyet farkı anlamlıdır. Türkmen babaların çocuklarından aldıkları araçsal beraberlik puanları ortalaması Türk babalarından (sırasıyla 17.20 ve 16.29) anlamlı olarak daha yüksektir. Başka bir deyişle, Türkmen babalar araçsal olarak çocukları ile Türk babalardan daha fazla beraber olmakta, yani öğrenmek istedikleri bir şeyi öğrenmelerinde, ödev ve derslerinde anlamadıkları şeyleri anlamalarında daha fazla yardımcı olmaktadır.

Babaların çocukları ile araçsal beraberliklerine ilişkin cinsiyet temel etkisi anlamsız bulunmuştur. Türkmen ve Türk babaların erkek ve kız çocuklarından aldıkları araçsal beraberlik puanlarının ortalamaları (sırasıyla 16.75 ve 16.74) aşağı yukarı aynıdır. Başka bir deyişle, genel olarak Türkmen ve Türk babalar erkek ve kız çocukları ile aşağı yukarı aynı derecede araçsal olarak beraber olmaktadır.

Babaların çocukları ile araçsal beraberlikleri açısından milliyet-cinsiyet ortak etkisi anlamsızdır. Ortalamalar Çizelge 3.30’da verilmiştir.

Çizelge 3.17. Algılanan Baba Davranışları Araçsal Beraberlik Boyutu Varyans Analizi Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	82.810	1	82.810	5.494	.05
Cinsiyet	.010	1	.010	.001	---
Milliyet-Cinsiyet	26.010	1	26.010	1.726	---
Hata	5969.160	396	15.074	---	---
Toplam	6077.990	399	15.233	---	---

4. Beklentilerde Tutarlılık Boyutu:

Babaya ilişkin beklentilerde tutarlılık boyutu puanları varyans analizi sonuçları Çizelge 3.18’de verilmiştir. Buradan da görülebileceği gibi, beklentilerde tutarlılık açısından milliyet farkı anlamsız bulunmuştur. Çocuklarından beklentilerinde tutarlılık açısından Türkmen babalarla Türk babalar (ortalamalar sırasıyla 15.47 ve 16.10’dır) arasında bir fark yoktur.

Babaların çocuklarından beklentilerinde tutarlılıkla ilgili cinsiyet temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Genel olarak babalar erkek çocuklarından beklentilerinde kız çocuklarından beklentilerinde olduğundan daha tutarlıdırlar. Erkek ve kız çocuklara ilişkin, beklentilerde tutarlılık puanları ortalamaları sırasıyla 16.17 ve 15.40’dır.

Babalara ilişkin beklentilerde tutarlılık milliyet-cinsiyet ortak etkisi anlamlıdır. Buna göre:

İlk olarak, babaların erkek çocuklarından beklentilerinde tutarlılıkları açısından Türkmen puanlarının ortalaması ile Türk puanlarının (sırasıyla 16.66 ve 15.68) arasındaki fark anlamsız bulunmuştur. Başka bir deyişle, Türkmen ve Türk babalar erkek çocuklarına karşı beklentilerde tutarlılık açısından benzer davranmaktadırlar.

İkinci olarak, babaların Türkmen ve Türk kız çocuklarından beklentilerinde tutarlılık puanlarının ortalamaları arasındaki fark ise anlamlı bulunmuştur. Türk babalar kız çocuklarından beklentilerinde Türkmen babalardan anlamlı olarak daha tutarlıdırlar. Ortalamalar sırasıyla 16.52 ve 14.28'dir.

Üçüncü olarak, Türkmen babaların erkek ve kız çocuklarından beklentilerde tutarlılık puanları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Türkmen babalar erkek çocuklarından beklentilerinde kız çocuklarından beklentilerinde olduklarından daha tutarlıdırlar. Ortalamalar sırasıyla 16.66 ve 14.28'dir.

Son olarak Türk babaların erkek ve kız çocuklarından beklentilerinde tutarlılık puanları ortalamaları (sırasıyla 15.68 ve 16.52) arasındaki fark anlamsız bulunmuştur. Başka bir deyişle, Türk babalar erkek ve kız çocuklarından beklentilerinde aşağı yukarı eşit derecede tutarlıdırlar.

Çizelge 3.18. Algılanan Baba Davranışları Beklentilerde Tutarlılık Boyutu Varyans Analizi Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	39.898	1	39.898	3.130	---
Cinsiyet	59.273	1	99.273	4.650	.05
Milliyet-Cinsiyet	259.076	1	259.076	20.243	.05
Hata	5035.217	395	12.747	---	---
Toplam	5393.464	398	13.551	---	---

5. Özerkliğe Özendirme Boyutu:

Babaya ilişkin özerkliğe özendirme boyutu puanları varyans analizi sonuçları Çizelge 3.19’da verilmiştir. Çizelgeden de görülebileceği gibi, özerkliğe özendirme açısından milliyet farkı anlamsız bulunmuştur. Türkmen babalarının özerkliğe özendirme puanları ortalaması ile Türk babalarındaki (sırasıyla 14.24 ve 13.42) aşağı yukarı aynıdır. Başka bir deyişle, Türkmen ve Türk babalar arasında, özerkliğe özendirme, yani çocuğun kendi başına yeni şeyler denemesi konusunda cesaret verme ve bazı yanlışlar yapabileceğini bildiği halde yapmak istediği şeylere ilişkin kendi planlarını yapmasına izin verme açısından bir fark yoktur.

Babaların çocuklarını özerkliğe özendirmesi ile ilgili cinsiyet temel etkisi de anlamsız bulunmuştur. Genel olarak babaların erkek ve kız çocuklar için özerkliğe özendirme puanları ortalamaları (sırasıyla 13.28 ve 14.38) arasındaki fark anlamlı değildir. Başka bir deyişle, genel olarak babalar erkek ve kız çocuklarını özerkliğe aşağı yukarı aynı derecede özendirmektedirler.

Babaya ilişkin özerkliğe özendirme ile ilgili cinsiyet-milliyet temel etkisi anlamsız bulunmuştur.

Çizelge 3.19. Algılanan Baba Davranışları Özerkliğe Özendirme Boyutu Varyans

Analizi Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	8427.240	1	8427.240	1.306	---
Cinsiyet	7921.000	1	7921.000	1.277	---
Milliyet-Cinsiyet	2134.440	1	2134.440	.331	---
Hata	2555897.760	396	6454.287	---	---
Toplam	2574380.440	399	6452.081	---	---

6. Hoşgörü Boyutu:

Babaya ilişkin hoşgörü boyutu puanları varyans analizi sonuçları Çizelge 3.20’de verilmiştir. Buradan da görülebileceği gibi, hoşgörü açısından milliyet farkı anlamlıdır. Türkmen ve Türk babaların hoşgörü puanları ortalamaları sırasıyla 13.76 ve 10.36’dır. Özetle Türkmen ve Türk babalar arasında yanlış bir şey yapması halinde çocuğa yumuşak davranma ve cezalandırmaya kıymama biçiminde hoşgörülü davranma açısından anlamlı bir fark bulunmaktadır.

Babalara ilişkin hoşgörü boyutunda cinsiyet temel etkisi anlamlıdır. Genel olarak babalar erkek çocuklara karşı kız çocuklara karşı olduğundan daha hoşgörülüdürler. Babaların kız ve erkek çocuklara karşı hoşgörü puanları sırasıyla 14.47 ve 13.04’tür.

Babaya ilişkin hoşgörü boyutu milliyet-cinsiyet ortak etkisi de anlamlı bulunmuştur.

İlk olarak, Türkmen ve Türk erkek çocuklarının babalarından gördükleri hoşgörü puanları ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Türkmen erkek çocukları babalarından Türk erkek çocuklarından daha fazla hoşgörü görmektedirler. Türkmen ve Türk babaların erkek çocuklarına gösterdikleri hoşgörü puanları ortalamaları sırasıyla, 16.44 ve 12.50'dir.

İkinci olarak, Türkmen kız çocukları ile Türk kız çocuklarının babalarından gördükleri hoşgörü puanları ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Başka bir deyişle, Türkmen babalar genel olarak kız çocuklarına Türk babalardan daha az hoşgörü göstermektedirler. Ortalamalar sırasıyla 11.58 ve 14.50'dir.

Üçüncü olarak, Türkmen erkek ve Türkmen kız çocukların babalarından gördükleri hoşgörü puanları ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Başka bir deyişle, Türkmen babalar erkek çocuklarına kız çocuklarına olduğundan daha hoşgörülü davranmaktadırlar. Ortalamalar sırasıyla, 16.44 ve 11.58'dir.

Son olarak, Türk babaların erkek ve kız çocuklarına karşı hoşgörü puanları ortalamaları arasındaki fark da anlamlıdır. Türk babalar erkek çocuklarına karşı gösterdikleri hoşgörü puanları ortalaması kız çocuklarına karşı gösterdikleri hoşgörü puanları ortalamasından (sırasıyla 12.50 ve 14.50) anlamlı olarak daha düşüktür. Başka bir deyişle, Türk babalar Türkmen babalarının tersine kız çocuklarına karşı erkek çocuklarına karşı olduklarından daha hoşgörülü davranmaktadırlar.

Çizelge 3.20. Algılanan Baba Davranışları Hoşgörü Boyutu Varyans Analizi

Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	1156.000	1	1156.000	79.407	.05
Cinsiyet	268.960	1	268.960	18.475	.05
Milliyet-Cinsiyet	368.640	1	368.640	25.322	.05
Hata	6845.000	396	17.285	---	---
Toplam	8251.990	399	20.682	---	---

7. Sorumluluk Yükleme Boyutu:

Babaya ilişkin sorumluluk yükleme boyutu puanları varyans analizi sonuçları Çizelge 3.21’de verilmiştir. Çizelgeden de görülebileceği gibi, sorumluluk yükleme açısından milliyet temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Türkmen babaların çocuklarına sorumluluk yükleme puanları ortalaması Türk babalarından (sırasıyla 16.35 ve 14.55) anlamlı olarak daha yüksektir. Başka bir deyişle, Türkmen babalar Türk babalara göre, ev işlerine yardım etme ve eşyalarını düzenli tutma biçiminde çocuklarına daha fazla sorumluluk yüklemektedirler.

Babaların çocuklarına sorumluluk yüklemesi ile ilgili cinsiyet temel etkisi anlamsız bulunmuştur. Babaların erkek ve kız çocuklarına sorumluluk yükleme puanları ortalamaları sırasıyla 15.42 ve 15.48’dir. Özetle babalar sorumluluk yüklemede çocukları arasında cinsiyet farkı göstermemektedirler.

Babaya ilişkin sorumluluk yükleme milliyet-cinsiyet ortak etkisi anlamlı bulunmuştur. Buna göre:

İlk olarak, Türkmen ve Türk babaların erkek çocuklarına yükledikleri sorumluluk puanları ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır. Türkmen babalar erkek çocuklarına Türk babalardan daha fazla sorumluluk yüklemektedirler. Ortalamalar sırasıyla 16.78 ve 14.06'dır.

İkinci olarak, Türkmen ve Türk babaların kız çocuklarına yükledikleri sorumluluk puanları ortalamaları arasındaki fark anlamsız bulunmuştur. Ortalamalar sırasıyla, 15.92 ve 15.04'tür.

Üçüncü olarak, Türkmen babaların erkek ve kız çocuklarına yükledikleri sorumluluk puanları ortalamaları arasındaki fark anlamsızdır. Ortalamalar sırasıyla 16.78 ve 15.92'dir.

Son olarak, Türk babaların erkek ve kız çocuklarına yükledikleri sorumluluk puanları ortalamaları arasındaki fark anlamsızdır. Başka bir deyişle, Türk babalar sorumluluk yükleme açısından erkek ve kız çocukları arasında bir ayırım yapmamaktadırlar. Erkek ve kızlar için ortalamalar sırasıyla 14.06 ve 15.04'tür.

Çizelge 3.21. Algılanan Baba Davranışları Sorumluluk Yükleme Boyutu Varyans Analizi Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	324.000	1	324.000	21.306	.05
Cinsiyet	.360	1	.360	.024	---
Milliyet-Cinsiyet	84.640	1	84.640	5.556	.05
Hata	6022.000	396	15.207	---	---
Toplam	6431.000	399	16.118	---	---

8. Başarı Beklentisi Boyutu:

Babaya ilişkin başarı beklentisi boyutu puanları varyans analizi sonuçları Çizelge 3.22'de verilmiştir. Buradan da görülebileceği gibi, başarı beklentisi açısından milliyet farkı anlamlı bulunmuştur. Türkmen ve Türk babaların çocuklarından başarı beklentisi puanları ortalamaları sırasıyla 15.96 ve 11.00'dir. Buna göre Türkmen babaların ortalaması anlamlı olarak daha yüksektir. Başka bir deyişle, Türkmen babalar öteki çocuklardan daha iyi olması ve okulda başarılı olması biçiminde çocuklarından Türk babalarından daha fazla başarı beklemektedirler.

Babaların çocuklarından başarı beklentisi ile ilgili cinsiyet temel etkisi anlamsız bulunmuştur. Erkek ve kızlar için ortalamalar sırasıyla 12.59 ve 12.37'dir.

Babaya ilişkin başarı beklentisi milliyet-cinsiyet ortak etkisi anlamsız bulunmuştur.

Çizelge 3.22. Algılanan Baba Davranışları Başarı Beklentisi Boyutu Varyans Analizi Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	924.160	1	924.160	.143	---
Cinsiyet	10444.840	1	10444.840	1.619	---
Milliyet-Cinsiyet	5565.160	1	5565.160	.863	---
Hata	2554949.680	396	6451.893	---	---
Toplam	2571883.840	399	6445.824	---	---

9. Kontrol Boyutu:

Babaya ilişkin kontrol boyutu puanları varyans analizi sonuçları Çizelge 3.23'te verilmiştir. Buradan da görülebileceği gibi, kontrol açısından milliyet farkı anlamlıdır. Türkmen babaların ortalaması Türk babaların ortalamasından (sırasıyla 14.76 ve 12.00) anlamlı olarak daha yüksektir. Başka bir deyişle, Türkmen babalar, sokağa çıktığında tam olarak nereye gideceğini bilme ve harçlığını tam olarak nasıl harcadığını ona anlatmasını isteme biçiminde çocuklarını Türk babalardan daha fazla kontrol etmektedirler.

Babaların çocuklarını kontrolü ile ilgili cinsiyet temel etkisi de anlamlıdır. Babaların erkek çocuklarına ilişkin kontrol puanları ortalaması (14.24) kız çocuklarına ilişkin olanlardan (12.52) anlamlı olarak daha yüksektir. Başka bir deyişle, Türkmen ve Türk babalar, genel olarak, erkek çocuklarını kız çocuklarından daha fazla kontrol altında tutmaktadırlar.

Babaya ilişkin kontrol milliyet-cinsiyet ortak etkisi de anlamlıdır. Buna göre:

İlk olarak, Türkmen ve Türk babaların erkek çocuklarına ilişkin kontrol puanları ortalamaları (sırasıyla 16.20 ve 12.28) arasındaki fark anlamlıdır. Ortalamalardan da görülebileceği gibi, Türkmen babalar genel olarak erkek çocuklarını Türk babalardan daha fazla kontrol etmektedirler.

İkinci olarak, Türkmen ve Türk babaların kız çocuklarına ilişkin kontrol puanları ortalamaları (sırasıyla 13.32 ve 11.72) arasındaki fark anlamlıdır. Başka bir deyişle, Türkmen babalar genel olarak kız çocuklarını Türk babalardan daha fazla kontrol etmektedirler.

Üçüncü olarak, Türkmen babaların erkek ve kız çocuklarına uyguladıkları kontrol puanları ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır. Ortalamalar sırasıyla 16.20

ve 13.32'dir. Başka bir deyişle, Türkmen babalar genel olarak erkek çocuklarını kız çocuklarından daha fazla kontrol etmektedirler.

Son olarak Türk babaların erkek ve kız çocuklarına ilişkin kontrol puanları ortalamaları arasındaki fark anlamsızdır. Başka bir deyişle, Türk babalar erkek ve kız çocuklarını aşağı yukarı aynı derecede kontrol etmektedirler.

Çizelge 3.23. Algılanan Baba Davranışları Kontrol Boyutu Varyans Analizi Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	761.760	1	761.760	42.048	.05
Cinsiyet	295.840	1	295.840	16.300	.05
Milliyet-Cinsiyet	134.560	1	134.560	7.428	.05
Hata	7174.080	396	18.116	---	---
Toplam	8366.240	399	20.968	---	---

10. Koruyuculuk Boyutu:

Babaya ilişkin koruyuculuk boyutu puanları varyans analizi sonuçları Çizelge 3.24'te verilmiştir. Çizelgede de görülebileceği gibi, koruyuculuk açısından milliyet farkı anlamlıdır. Türkmen babaların ortalaması Türk babaların ortalamasından (sırasıyla 13.76 ve 10.36) anlamlı olarak daha yüksektir. Başka bir deyişle, Türkmen babalar çocuğunun kendi kendisini çekip çevirebileceği konusunda kaygılanma ve bir şeyler olabilir korkusu ile bir yerlere gitmesine izin vermeme biçiminde Türk babalardan daha koruyucu davranmaktadırlar.

Babaların çocuklarını koruyuculuğu ile ilgili cinsiyet temel etkisi de anlamlı bulunmuştur. Genel anlamda babaların erkek çocuklarına ilişkin koruyuculuk puanları ortalaması (12.88) kız çocuklarına ilişkin olandan (11.24) anlamlı olarak daha yüksektir. Özetle, babalar erkek çocuklarını daha fazla korumaktadırlar.

Babaya ilişkin koruyuculuk milliyet-cinsiyet ortak etkisi de anlamlı bulunmuştur. Buna göre:

İlk olarak, Türkmen ve Türk babaların erkek çocuklarına ilişkin koruyuculuk puanları ortalamaları (sırasıyla, 15.54 ve 10.22) arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Başka bir deyişle, Türkmen babalar genel olarak erkek çocuklarını Türk babalardan daha fazla korumaktadırlar.

İkinci olarak, Türkmen ve Türk babaların kız çocuklarına ilişkin koruyuculuk puanları ortalamaları (sırasıyla 11.98 ve 10.50) arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Başka bir deyişle, Türkmen babalar genel olarak kız çocuklarını Türk babalardan daha fazla korumaktadırlar.

Üçüncü olarak, Türkmen babaların erkek ve kız çocuklarına ilişkin koruyuculuk puanları ortalamaları (sırasıyla, 15.54 ve 11.98) arasındaki fark anlamlıdır. Başka bir deyişle, Türkmen babalar genel olarak erkek çocuklarını kız çocuklarından daha fazla korumaktadırlar.

Son olarak, Türk babaların erkek ve kız çocuklarına ilişkin koruyuculuk puanları ortalamaları arasındaki fark anlamsızdır. Erkek ve kızlara ilişkin puanların ortalamaları sırasıyla 10.22 ve 10.50'dir. Özetle, Türk babalar çocuklarına karşı koruyuculukta cinsiyet ayırımı yapmamaktadırlar.

Çizelge 3.24. Algılanan Baba Davranışları Koruyuculuk Boyutu Varyans Analizi

Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	1156.000	1	1156.000	79.407	.05
Cinsiyet	268.960	1	268.960	18.475	.05
Milliyet-Cinsiyet	368.640	1	368.640	25.322	.05
Hata	5764.960	396	14.558	---	---
Toplam	7558.560	399	18.944	---	---

11. Duygusal Cezalandırma Boyutu:

Babaya ilişkin duygusal cezalandırma boyutu puanları varyans analizi sonuçları Çizelge 3.25'te verilmiştir. Çizelgeden de görülebileceği gibi, duygusal cezalandırma açısından milliyet farkı anlamsızdır. Türkmen ve Türk babaların duygusal cezalandırıcılık puanları ortalamaları (sırasıyla 10.83 ve 8.96) arasında anlamlı bir fark yoktur.

Babaların duygusal ceza uygulamaları ile ilgili cinsiyet temel etkisi de anlamsızdır. Türkmen ve Türk babalara ilişkin ortalamalar sırasıyla 11.00 ve 8.82'dir. Özetle, babalar duygusal ceza uygulamada cinsiyet ayrımı yapmamaktadırlar.

Duygusal cezalandırma boyutunda cinsiyet-milliyet ortak etkisi de anlamsızdır.

Çizelge 3.25. Algılanan Baba Davranışları Duygusal Cezalandırma Boyutu

Varyans Analizi Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	14089.690	1	14089.690	1.405	---
Cinsiyet	14762.250	1	14762.250	1.472	---
Milliyet-Cinsiyet	12882.250	1	12882.250	1.284	---
Hata	3971829.400	396	10029.872	---	---
Toplam	4013563.590	399	10059.057	---	---

12. Haklardan Yoksun Bırakma Boyutu:

Babaya ilişkin haklardan yoksun bırakma boyutu puanları varyans analizi sonuçları Çizelge 3.26'da verilmiştir. Çizelgeden de görüleceği gibi, haklardan yoksun bırakma açısından milliyet farkı anlamlı bulunmuştur. Türkmen babaların çocuklarını haklardan yoksun bırakma puanları ortalaması Türk babalarinkinden (sırasıyla 9.07 ve 6.12) anlamlı olarak daha yüksektir. Başka bir deyişle, Türkmen babalar çocuğun çok sevdiği bir şeyi bir süre kullanmasına izin vermeme ve arkadaşları ile birlikte olmasına izin vermeyerek cezalandırma biçiminde haklardan çocuklarını Türk babalardan haklardan daha fazla yoksun bırakmaktadırlar.

Babaların çocuklarını haklardan yoksun bırakması ile ilgili cinsiyet temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Genel olarak babaların çocuklarını haklardan yoksun bırakma puanları ortalamaları erkekler için 9.21, kızlar içinse 5.98'dir. Buna göre, babalar erkek çocuklarını kız çocuklarından daha fazla haklardan yoksun bırakmaktadırlar.

Babaya ilişkin haklardan yoksun bırakma boyutu milliyet-cinsiyet ortak etkisi de anlamlı bulunmuştur. Buna göre:

İlk olarak, Türkmen ve Türk babaların çocuklarını haklardan yoksun bırakma puanları ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır. Sonuç olarak, Türkmen babalar erkek çocuklarını Türk babalardan daha fazla haklardan yoksun bırakmaktadırlar. Erkek çocuklar için Türkmen ve Türk baba ortalamaları sırasıyla 11.44 ve 6.98'dir.

İkinci olarak, Türkmen ve Türk babaların kız çocuklarını haklardan yoksun bırakma puanları ortalamaları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Kız çocuklar için Türkmen babaların ortalaması Türk babalarinkinden (sırasıyla 6.70 ve 5.26) anlamlı olarak daha yüksektir. Buna göre, Türkmen babalar kız çocuklarını Türk babalardan daha fazla haklardan yoksun bırakmaktadırlar.

Üçüncü olarak, Türkmen babaların erkek ve kız çocuklarını haklardan yoksun bırakma puanları arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Türkmen babalar erkek çocuklarını kız çocuklarından daha fazla haklardan yoksun bırakmaktadırlar. Türkmen babaların erkek ve kız çocuklarına ilişkin haklardan yoksun bırakma puanları ortalamaları sırasıyla 11.44 ve 6.70'tir.

Son olarak, Türk babaların erkek ve kız çocuklarına ilişkin haklardan yoksun bırakma puanları ortalamaları sırasıyla 6.98 ve 5.26'dır. Başka bir deyişle, Türk babalar erkek çocuklarını kız çocuklarından anlamlı olarak daha fazla haklardan yoksun bırakmaktadırlar.

Çizelge 3.26. Algılanan Baba Davranışları Haklardan Yoksun Bırakma Boyutu

Varyans Analizi Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	870.250	1	870.250	81.185	.05
Cinsiyet	1043.290	1	1043.290	97.328	.05
Milliyet-Cinsiyet	228.010	1	228.010	21.271	.05
Hata	4244.840	396	10. 719	---	---
Toplam	6386.390	399	16.006	---	---

13. Azarlama Boyutu:

Babaya ilişkin azarlama boyutu puanları varyans analizi sonuçları Çizelge 3.27’de verilmiştir. Bu çizelgeden de görülebileceği gibi, babaların çocuklarını azarlamalarına ilişkin milliyet temel etkisi anlamsız bulunmuştur. Türkmen babalarına azarlama puanları ortalaması 7.64, Türk babalarındaki 7.77’dir.

Babaların çocuklarını azarlaması ile ilgili cinsiyet temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Babaların erkek ve kız çocuklarına ilişkin azarlama puanları ortalamaları sırasıyla 8.6 ve 6.95’dir. Özetle, babalar erkek çocuklarını kız çocuklarından daha fazla azarlamaktadırlar.

Babalara ilişkin azarlama boyutunda milliyet-cinsiyet ortak etkisi anlamsız bulunmuştur.

Çizelge 3.27. Algılanan Baba Davranışları Azarlama Boyutu Varyans Analizi

Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	(P)
Milliyet	1.960	1	1.960	.153	---
Cinsiyet	228.010	1	228.010	20.613	.05
Milliyet-Cinsiyet	15.210	1	15.210	1.375	---
Hata	4380.280	396	11.061	---	---
Toplam	4625.190	399	11.592	---	---

14. Fiziksel Cezalandırma Boyutu:

Babaya ilişkin fiziksel ceza boyutu puanları varyans analizi sonuçları Çizelge 3.28’de verilmiştir. Çizelgeden de görülebileceği gibi, fiziksel ceza açısından milliyet temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Türkmen babaların fiziksel ceza uygulama puanlarının ortalaması Türk babalarinkinden (sırasıyla 10.21 ve 9.30) anlamlı olarak daha yüksektir. Buna göre, Türkmen babalar çocuklarına iyi davranamazsa kıcını tokatlayacağını söyleme ve ya kıcını tokatlama, eliyle vurma biçiminde daha fazla fiziksel ceza uygulamaktadırlar.

Babaların çocuklarına fiziksel ceza uygulamaları ile ilgili cinsiyet temel etkisi de anlamlı bulunmuştur. Babaların erkek çocuklarına fiziksel ceza uygulama puanları ortalaması 10.48, kız çocuklarına fiziksel ceza uygulama puanları ise 8.67’dir. böylece, babalar erkek çocuklarına daha fazla fiziksel ceza fiziksel ceza uygulamaktadırlar.

Fiziksel Ceza boyutunda milliyet-cinsiyet ortak etkisi anlamsız bulunmuştur.

Ortalamalar Çizelge 3.30'da verilmiştir.

Çizelge 3.28. Algılanan Baba Davranışları Fiziksel Cezalandırma Boyutu

Varyans Analizi Sonuçları.

Kaynak	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalama Kareler	F	Önemlilik Düzeyi (P)
Milliyet	82.810	1	82.810	4.015	.05
Cinsiyet	470.890	1	470.890	22.829	.05
Milliyet-Cinsiyet	26.010	1	26.010	1.261	---
Hata	8168.280	396	20.627	---	---
Toplam	8747.990	399	21.925	---	---

Çizelge 3.29. Türkmen ve Türk erkek ve kız çocukların anne davranışlarına ilişkin boyut ortalamaları.

BOYUTLAR	T Ü R K M E N		T Ü R K	
	ERKEK	KIZ	ERKEK	KIZ
Sevgi-Şefkat	26.50	26.28	23.96	25.46
İlkeli Disiplin	18.16	16.57	15.14	16.37
Araçsal Beraberlik	17.92	16.68	15.70	16.54
Beklentilerde Tutarlılık	15.74	14.96	16.14	17.28
Özerkliğe Özendirme	15.42	13.50	14.04	15.36
Hoşgörü	14.96	10.86	13.82	14.06
Sorumluluk Yükleme	16.42	17.16	15.62	17.88
Başarı Beklentisi	15.80	15.16	11.48	11.04
Kontrol	16.02	14.84	12.92	13.52
Koruyuculuk	14.04	12.46	11.06	11.40
Duygusal Cezalandırma	10.40	9.12	9.02	9.24
Haklardan Yoksun Bırakma	8.06	7.28	6.50	5.56
Azarlama	8.48	7.74	8.28	8.28
Fiziksel Cezalandırma	10.54	9.88	9.22	8.28

Çizelge 3.30. Türkmen ve Türk erkek ve kız çocukların baba davranışlarına ilişkin boyut ortalamaları.

BOYUTLAR	T Ü R K M E N		T Ü R K	
	ERKEK	KIZ	ERKEK	KIZ
Sevgi-Şefkat	27.96	23.46	21.66	22.88
İlkeli Disiplin	18.28	15.00	14.06	15.17
Araçsal Beraberlik	17.46	16.94	16.04	16.54
Beklentilerde Tutarlılık	16.66	14.28	15.68	16.52
Özerkliğe Özendirme	16.38	12.10	14.78	16.66
Hoşgörü	16.44	11.58	12.50	14.50
Sorumluluk Yükleme	16.78	15.92	14.06	15.04
Başarı Beklentisi	17.34	14.58	11.66	10.16
Kontrol	16.20	13.32	12.28	11.72
Koruyuculuk	15.54	11.98	10.22	10.50
Duygusal Cezalandırma	12.64	9.08	9.36	8.56
Haklardan Yoksun Bırakma	11.44	6.70	6.98	5.26
Azarlama	8.20	7.08	8.72	6.82
Fiziksel Cezalandırma	11.04	9.38	10.64	7.96

B Ö L Ü M IV

TARTIŞMA VE YORUM

Milliyet temel etkisi

Algılanan anne davranışlarına ilişkin anlamlı milliyet temel etkisileri açısından bakıldığında öyle görülüyor ki, Türkmen anneler çocuklarına Türk annelerden daha fazla sevgi-şefkat göstermekte, onlara daha fazla ilkeli disiplin uygulamakta, onlarla daha fazla araçsal olarak beraber olmakta, onlardan daha fazla başarı beklemekte, onları daha fazla korumakta, haklardan yoksun bırakmakta ve fiziksel olarak cezalandırmaktadırlar. Böylece 14 boyuttan yedisinde Türkmen anneler Türk annelerden daha yüksek puanlar almışlardır.

Türk anneler sadece çocuklarına gösterdikleri hoşgörü, onlardan beklentileri bakımından Türkmen annelerden daha yüksek puanlar almışlardır. Türk anneler çocuklarına karşı Türkmen annelerden daha fazla hoşgörülü davranmakta ve onlardan beklentilerinde daha tutarlıdır.

Beş boyutta ise iki ulustan anneler arasında anlamlı farklılıklar bulunmamıştır. Bunlar özerkliğe özendirme, sorumluluk yükleme, duygusal cezalandırma ve azarlama boyutlarıdır.

Anneler ile ilgili şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır: Türkmen anneler çocuklarını daha çok sevmekte, onları daha çok korumakta, onlara daha çok ilkeli disiplin uygulamakta ve gerektiğinde de daha çok cezalandırmaktadırlar.

Babalarda milliyet temel etkisine bakıldığında da aşağı yukarı benzer bir örüntü gözlenmektedir. Beklentilerde tutarlılık, özerkliğe özendirme, hoşgörülü davranma, duygusal cezalandırma ve azarlama boyutlarında Türkmen ve Türk farkı yoktur.

Geriye kalan 8 boyutun tümünde Türkmen babalar daha yüksek puanlar almışlardır. Böylece Türkmen babaların çocuklarına Türk babalardan daha fazla sevgi-şefkat gösterdikleri, daha fazla ilkeli disiplin uyguladıkları, araçsal olarak onlarla daha fazla beraber oldukları, daha fazla sorumluluk yükledikleri, onlardan daha fazla başarı bekledikleri, daha koruyucu oldukları, haklardan daha fazla yoksun bıraktıkları ve onları fiziksel olarak daha fazla cezalandırdıkları görülmektedir.

Cinsiyet temel etkisi

Genel olarak bakıldığında annelerin yalnızca dört boyutta kız ve erkek çocuklarına farklı davrandıkları, diğer boyutlarda ise cinsiyet farkı gözetmedikleri görülmektedir. Anneler genel olarak erkek çocuklarına karşı kız çocuklarına karşı olduğundan daha hoşgörülü, daha koruyucu davranmakta, daha az sorumluluk yüklemekte ve onları istenmedik bir davranışta bulunduklarında daha fazla haklardan yoksun bırakarak cezalandırmaktadırlar.

Babaların annelerden daha fazla boyutta cinsiyet farkı gözettikleri görülmektedir. Bunlar sevgi-şefkat, ilkeli disiplin, beklentilerde tutarlılık, hoşgörü, başarı beklentisi, kontrol, koruyuculuk, haklardan yoksun bırakma, azarlama ve fiziksel cezalandırma olmak üzere toplam 10 boyuttur. Diğer bir deyişle genel olarak alındığında babalar erkek çocuklarına daha fazla sevgi-şefkat göstermekte, daha fazla ilkeli disiplin uygulamakta, onlardan beklentilerinde daha tutarlı olmakta, onlara karşı daha hoşgörülü davranmakta, onları daha fazla kontrol etmekte, onlardan daha fazla başarı beklemekte, onlara karşı daha koruyucu davranmakta, onları daha fazla haklardan yoksun bırakmakta ve son olarak daha fazla azarlamakta ve fiziksel olarak daha fazla cezalandırmaktadırlar. Geriye kalan dört boyutta yani araçsal beraberlik,

özerkliğe özendirme, sorumluluk yükleme, ve duygusal cezalandırma boyutlarında ise erkek kız farkı gözetmemektedirler.

Öyle görülüyor ki, babalar erkekler üzerinde annelerden daha fazla yoğunlaşmak eğilimindedirler.

Milliyet-cinsiyet

Annelerle ilgili olarak altı boyutta milliyet-cinsiyet ortak etkisi anlamlı bulunmuştur. Bunlar sevgi-şefkat, ilkeli disiplin, araçsal beraberlik, kontrol ve duygusal ceza uygulama boyutlarıdır. Diğer bir deyişle (1) Türkmen erkek çocukları kız çocuklarından daha fazla sevgi-şefkat, Türk anneler kız çocuklarına erkek çocuklarından daha fazla sevgi-şefkat görmektedirler; (2) Türkmen anneler erkek çocukları ile araçsal olarak Türk annelerden daha fazla beraber olmakta; (3) Türkmen anneler hem erkek ve hem de kız çocuklarına Türk annelerden daha fazla kontrol uygulamakta, Türk anneler ise Türkmen annelerinin tersine, kız çocuklarını erkek çocuklarından daha fazla kontrol etmektedirler; (4) Türkmen anneler hem erkek ve hem de kız çocuklarını Türk annelerden daha fazla, kendi erkek çocuklarını da yine kendi kız çocuklarından daha fazla korumaktadırlar; ve son olarak da (6) Türkmen anneler erkek çocuklarına Türk annelerden daha fazla duygusal ceza uygulamaktadır.

Babalarla ilgili anlamlı milliyet-cinsiyet ortak etkileri sevgi-şefkat, ilkeli disiplin, beklentilerde tutarlılık, hoşgörü, sorumluluk yükleme, kontrol, koruyuculuk ve haklardan yoksun bırakma boyutlarında ortaya çıkmaktadır. Bu boyutlardaki farklılıklar aşağıda yukarıdaki sıra ile verilmiştir: (1) Türkmen babalar erkek çocuklarına Türk babalardan daha fazla sevgi-şefkat göstermektedirler; Türkmen babalar kız çocuklarına da Türk babalarından daha fazla sevgi-şefkat göstermektedirler; Türkmen babalar kendi kız çocuklarına erkek çocuklarına

olduğundan daha fazla sevgi-şefkat göstermektedirler; son olarak Türk babalar gösterdikleri sevgi-şefkat açısından erkek ve kız çocukları arasında fark gözetmemektedirler; (2) Türkmen babalar erkek çocuklarına Türk babalardan daha fazla ilkeli disiplin uygulamakta, yine Türkmen babalar erkek çocuklarına kız çocuklarından daha fazla ilkeli disiplin uygulamaktadırlar, Türk babalar ise bu bakımdan cinsiyet farkı gözetmemektedirler; (3) Türk babalar kız çocuklarından beklentilerinde Türkmen babalardan daha tutarlıdır, Türkmen babalar erkek çocuklarından beklentilerinden kız çocuklarından beklentilerinde olduğundan daha tutarlıdır; son olarak, Türk babalar beklentilerde tutarlılık açısından herhangi bir cinsiyet farkı gözetmemektedirler; (4) Türkmen babalar erkek çocuklarına karşı Türk babalardan daha hoşgörülüdürler, Türkmen babalar kız çocuklarına karşı Türk babalardan daha az hoşgörülüdürler; Türkmen babalar erkek çocuklarına karşı, kız çocuklarına karşı olduğundan daha hoşgörülüdürler; Türk babalar ise tam tersine kız çocuklarına karşı daha hoşgörülüdürler; (5) Türkmen babalar erkek çocuklarına Türk babalardan daha fazla sorumluluk yüklemektedirler; (6) Türkmen babalar hem erkek ve hem de kız çocuklarını Türk babalardan daha fazla kontrol etmektedirler; (7) Türkmen babalar çocuklarını Türk babalardan daha fazla korumaktadırlar; Türkmen babalar erkek çocuklarını kızlardan daha fazla korumaktadırlar. (8) Türkmen babalar hem erkek hem de kız çocuklarını Türk babalardan daha fazla haklardan yoksun bırakmaktadırlar; Türkmen babalar erkek çocuklarını kız çocuklarından daha fazla haklardan yoksun bırakmaktadırlar.

B Ö L Ü M V

SONUÇ VE ÖNERİLER

SONUÇ

Sonuç olarak şunlar söylenebilir. Öyle görülüyor ki:

- 1) Türkmen babalar çoğu durumda ne yaparlarsa Türk babalarından daha fazlasını yapmaktadırlar. Örneğin hem daha fazla sevgi-şefkat göstermekte ve hem de daha fazla ceza uygulamaktadırlar.
- 2) Türkmen anababalar Türk anababalardan daha fazla cinsiyet ayrımı gözetmektedirler.
- 3) Türkmen anababalar daha çok erkek çocuklar üzerinde yoğunlaşır görünürken Türk anababalar özellikle bazı boyutlarda kız çocuklar üzerinde odaklaşır görünmektedirler.
- 4) Türkmen anababalar çocuklarını yetiştirirken Türk anababalarından daha fazla kontrol ve disiplin uygulamaktadırlar.
- 5) Türkmen anababalar çocuklarından Türk anababalardan daha fazla başarı beklemektedirler.
- 6) Türkmen anababalar erkek çocuklarına karşı daha hoşgörülü davranırken Türk anababalar kız çocuklarına karşı daha hoşgörülü davranmaktadırlar.
- 7) Türkmen anababalar çocukları ile Türk anababalardan daha fazla araçsal olarak beraber olmaktadır.
- 8) Türkmen anababalar erkek çocuklarını Türk anababalarsa kız çocuklarını daha fazla özerkliğe özendirmektedirler.
- 9) Türkmen anababalar çocuklarına karşı Türk anababalardan daha koruyucu davranmaktadırlar.

ÖNERİLER:

Anababa çocuk ilişkisi çocuğun kişilik gelişiminde, onun topluma uyum sağlayabilen bir birey olarak gelişmesinde kişilik özelliklerini kazanabilmesinde en önemli toplumsallaştırıcı olduğunu düşünülerek ilk öneri, anababaların genel olarak sağlıklı anababa çocuk ilişkilerini oluşturabilmeleri için bilinçlendirilmeleridir.

Yukarıda değinilenlerin gerçekleştirilebilmesi için ilk önce gelecekte anababa olacak gençlerin okullarda (lise vs.) ön eğitim görmeleri, en azından Türkiye’de öğretmen okulları, yüksek okul ve üniversitelerin eğitim bilimleri bölümlerinde gibi gelecekte yeni nesil ile uğraşacak olan meslek dallarında aile ilişkileri ve çocuk yetiştirme dersleri verilebilir, Ana-çocuk Sağlığı Merkezlerinde, Rehberlik ve Araştırma Merkezleri, Ruh Sağlığı, Çocuk Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Klinikleri, Emniyet Birimleri gibi kuruluşlarda sağlıklı ve topluma uyum sağlayabilen çocukları yetiştirme programları uygulanabilir. Sadece yukarıda değinilen kuruluşların eğitim vermesi veya eğitim programları uygulaması yeterli değildir. Radyo ve televizyon, basın yayın araçları da bu konuda önemli rol oynamaktadırlar. Radyo ve televizyonlarda “Sağlık”, “Aile ve çocuklar” vs. gibi programlar yayınlanma yoluyla toplumun ilerlemesi ve refahı için önemli olan işe katkıda bulunmuş olurlar. Bu çalışmalarda her eğitim düzeyindeki anababaların anlayabileceği nitelikte programlar hazırlanarak nüfusun önemli kısmına ulaşabilmek mümkündür.

Eğitim programları, sadece çocuğun en yakın çevresi olan aileye yönelik olmamalıdır bir taraftan da çocuğa aile dışında kuramsal hizmet götürülmelidir. Çocuğa yönelik programlar denince önce okul öncesi eğitim kurumları akla

gelmektedir. Son zamanlarda Türkmenistan'da bu ve diğer konudaki programlar aksatılmaktadır ya da hiç uygulanmamaktadır. Türkmenistan'da bu programların yeniden gözden geçirilerek eski derecesine getirilmesine Türkiye'de ise en azından devlet kuruluşlarının müfredatlarına dahil edilmesi gerekmektedir. Türkmenistan'daki okul müfredatlarında bulunan "Aile ahlakı ve estetiği" derslerinin okutulmasında yarar vardır. Eğitim, çocuk gelişimi ve psikolojik hizmetler anabilim dallarındaki eğitim programları içinde çocuk yetiştirme yöntemleri konularının işlenmesi konusu değerlendirilmeye değer. Türkiye'de sekiz yıllık kesintisiz eğitime geçilmesi ve bu eğitimin on veya daha yukarıya çıkarılması öngörülmektedir. Bu ilerlemeyi aksatmadan hayata geçirebilmek için sosyal psikoloji bölümü öğrencileri pedagojik formasyon dersleri alırken aile ve ailede çocuk yetiştirme yöntemleri ile ilgili dersleri görmesi Türkiye'de yukarıda önermekte olduğum dersi verebilecek elemanların yetişmesini hızlandıracaktır.

Çocuk yetiştirmede anababalar fiziksel ya da duygusal cezalandırma yöntemleri kullanarak istenmeyen davranışları bastırmaya çalışmak yerine tutarlı bir disiplin uygulayarak açık ve anlaşılır kurallar koyma ve çocuğa yaşına göre bunları açıklayarak, çocukta davranışları ile ödül ve ceza arasındaki neden-sonuç bağlantıları kurmayı öğretmeye önem vermeleri gerekmektedir. Anababaların çocuğun dikkatini olumlu davranışlarına çekmelidir, sorunları kendi başına çözebilmesi için ona fırsat vermeli, davranışlarının sonuçlarını görmesine ortam hazırlamalıdır.

Türkmen ve Türk anababalarının benimsedikleri anababalık örüntüleri ve kullandıkları çocuk yetiştirme yöntemleri karşılaştırılarak her iki tarafında kullanmakta olduğu yöntemlerin yararlısının alınarak tarafların kullanması yararlı olacaktır. Bu iki ülke ayrı ayrılıkta alındığında araştırmamızın konusu Türkiye'de

Türkmenistan ile karşılaştırıldığında daha yeterli derecede incelenmiştir. Ancak Türkiye’de yapılan araştırmaların sonucu genelde yayınlanmamış olarak kalmaktadır. Bu konu, Türkmenistan’ın milli özellikleri göz önünde tutulduğu zaman incelenmemiştir ya da araştırmalar yapılmamıştır denebilir. Türkiye’de yapılanlara benzer araştırmalar eski Sovyetler Birliğinde de yapılmamıştır. Bu araştırmada elde edilen sonuçlar ışığında yeni araştırmalar için şu öneriler verilebilir:

Henüz Sovyetler Birliğinin etkisi tesirini Türkmen toplumu üzerinde korurken en kısa zaman zarfı içerisinde denenmesi daha mantıklı olan “Politik ve sosyal organizasyon” olarak adlandırabileceğimiz hipotezin denenmesi ilginç olan hipotezlerin biridir. İster bu hipotez karşılaştırmalı ister tek bir kültürü kapsasın.

Tarihsel olarak nitelendirilebilecek her iki kültürde de geçmişten bu güne kadar kültürlerde değişen ve değişmeyen değerler karşılaştırılabilir. Yani bir toplumsal kurum olan aile, ailelerin sahip olduğu kültür ve izlemekte oldukları çocuk yetiştirme yöntemleri arasındaki farklar ve bunların nedenleri konusu üzerine araştırma yapılabilir.

Türkmen ve Türk ailelerinde yaptığım araştırmada birbiri ile benzeşmekte olan konular, örneğin beklentilerde tutarlılık, özerkliğe özendirme, duygusal cezalandırma, azarlama gibi boyutlarda her iki toplum mensubu olan anababalar benzerlik göstermektedirler. Bu benzerlikler nelerdir?

Başka bir araştırma konusu olabilecek konu farklılık göstermekte olan boyutlar açısından incelenmesidir. Başka bir deyişle, neden Türkmen anababalar Türk anababalarına göre daha fazla ilkel disiplin, araçsal beraberlik, hoşgörü, başarı beklentisi, kontrol, koruyuculuk, haklardan yoksun bırakma, fiziksel ceza uygulamaktadırlar.

Türkmen ailesi mi ya da Türk ailesi daha otoriter ve ya tersine hangisi daha demokratik ailedir? Bu ve buna benzer konular aynı soydan, fakat zaman aşımından dolayı birbirinden uzaklaşmış olan milletlerde oluşan değişiklikleri ve ya benzerlikleri karşılaştırmak için henüz açılmamış bir sayfadır. Türkmenistan'da da Türkiye'de de bu alan, yani kültürler arası karşılaştırmalı araştırmaların yapılması henüz yeni keşfedilmekte olduğu düşünülürse farklı alanlardaki yaklaşımlarla farklı amaçlar doğrultusunda pek çok araştırma boyutu düşünülebilir.

Metodolojik açıdan bakıldığında üzerinde durulması ve çalışılması gereken bir nokta da araştırmada kullanılan aracın Türkmenistan'da güvenilirlik çalışmalarının yapılması ve aracın daha kullanışlı hale getirilmesi söz konusudur.

Bu araştırmanın bazı istenen sonuçları vermemesinin ortaya konulmasının çözümleme (analiz) yöntemlerinden kaynaklanan bir sorun olabileceği dikkate alınırnsa yeni araştırmalar yapılırken çok yönlü varyans analizi gibi istatistiksel yöntemlerin kullanılması önerilmektedir.

ÖZET

Bu araştırmanın amacı Türkmen ve Türk kültürlerini algılayan anababa davranışları açısından karşılaştırmaktır. Bu amaçla çalışmada, 100'ü erkek, 100'ü kız 200 Türkmen ve 100'ü erkek, 100'ü kız 200 Türk olmak üzere toplam dört yüz 5. 6 ve 7. sınıf öğrencisi denek olarak kullanılmıştır.

Algılanan anababa davranışlarını ölçmek için Devereux ve arkadaşlarının geliştirdikleri Algılanan Anababa Davranışları Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçeğin 14 alt ölçeği (boyutu) vardır. Her ölçekten elde edilen puanlara iki yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Böylece 14 ölçekle ilgili olarak 14 varyans analizi yapılmıştır. Sonuçlar; (1) Türkmen anababaların genelde ne yapıyorlarsa Türk anababalardan daha fazla yaptıklarını, diğer bir deyişle, çocuklarını Türk anababalardan daha fazla sevdiklerini, kontrol ettiklerini, cezalandırdıklarını, koruduklarını; (2) Çocuklarına karşı daha fazla cinsiyet ayrımcılığı yaptıklarını; (3) Türk anababalardan daha fazla erkek çocuklar üzerinde odaklaştıklarını (Türklerde ise hiç değilse bazı boyutlarda tersi yönde yani kızlar lehine bir ayrımcılığın göze çarptığını); (4) Erkek çocuklarına karşı daha hoşgörülü olduklarını (Türkler de ise tersinin doğru olduğunu); (5) Çocuklarına karşı daha koruyucu olduklarını; (6) Onlardan daha fazla başarı beklediklerini ve (7) Onlarla daha fazla araçsal olarak beraber olduklarını göstermiştir.

SUMMARY

The purpose of this study was to compare Turkoman and Turkish cultures in terms of perceived parental attitudes. One hundred male and 100 female Turkoman and 100 male and 100 female Turkish 5th-7th grade students summing up to 400 were used as subjects. To measure perceived parental attitudes Devereux et al.'s Scale of Perceived Parental Behaviors was utilized. This scale has 14 subscales and a two way analysis of variance was applied to scores obtained from each of these subscales. The results of the study indicated that (1) Turkoman parents got higher scores from almost all of these scales. In other words they loved, controlled, and punished their children more than their Turkish counterparts; (2) They behaved in a more sex discriminatory way concerning their children, in that, they concentrated more on their male children. Turkish parents on the other hand, especially on some subscales, seem to discriminate against their male offsprings; (3) Turkoman parents' expectancy of success from their children was higher than that of Turkish parents; (4) Turkoman parents were more consistent in their expectancies from their male siblings than from their female siblings while the opposite was true for Turkish parents; (5) Turkoman parents were more protecting toward their boys than toward their girls while Turkish parents did not among their boys and girls in this respect; (6) Turkomans were more tolerant of their boys than of their girls while the opposite was true for Turkish parents.

KAYNAKLAR

Acar, G., (1981), Çocuğa Yklenen Değer ve Sosyalleşmeye İlişkin Tutumlar. Psikoloji Bilim Uzmanlığı Tezi. Hacettepe Üniversitesi.

Ainsworth, Mary D. Salter ve Eivhberg, C. (1991), Effects of infant-mother attachment of mothers' unresolved loss of an attachment figure, or other taumatic experiences. In C. Murray, Parker, J. Stevenson-Hinde ve P.Marris (Eds.), Attachment across the life cyscle. London: Routledge.

Aronfreed, J., "The Nature, Variety and Social Patterning of Moral Responses to Transgression. Journal Abnormal Social Psychology, 63: 223-240"

Arsan, C. (1970), Türk kültürü ve kişiliği üzerine bir tartışma. V. Milli Nöro-psikiyatri Kongresi, İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası.

Азаров, Ю.П., (1985), Семейная педагогика. Издание второе, переработанное и дополненное. Москва: издательство политической литературы.

Baltacıoğlu, İ. H., (1963), Pedagojide İhtilal. s.64.

Barbu, Z., (1971), Society, Culture and Personality. Oxford: Basil Blackwell.

Başaran, F. (1974), "Psiko-Sosyal Gelişim". Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, No: 254.

Baumrind, D. (1967), Child-care practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic Psychology Monographs*, 75, 43-88.

Baumrind, D. (1971), Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology*, 4 (Monograph 1), 1-103

Baumrind, D., (1980), New Directions in Socialization Research, *American Psychology*, 35, 639-652.

Baumrind, D. (1982), Are androgynous individuals more effective persons and parents? *Child Development*, 53,44-75.

Baumrind, D. (1989), Rearing competent children. In William Damon (Ed.), *New directions for child development: adolescent health and human behavior*. San Francisco: Jossey-Bass.

Baumrind, D. (1991a), Effective parenting during the early adolescent transition. In P.A. Cowen ve E.M. Hetherington (Eds.), *Advances in family research* (Vol.2). Hillsdale, NJ; Erlbaum.

Baumrind, D. (1991b), The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *Journal of Early Adolescence*, 11,56-95

Baumrind, D. (1991c), Parenting styles and adolescent development. In Jeanne Brooks, -Gunn richarlerner ve Anne C. Petersan (Eds) The encyclopedia of adolescence. New York; Garland.

Becker, W. C., (1964), "Consequences of Different Kinds of Parental Discipline, "Review of Child Development Research, Editörler: L. W. Hoffman ve H. L. Hoffman (New York: Russel Sage Foundation), volume 1, s. 194.

Berelson, B., Steinger, G. A., (1964), Human Behavior: An Inventory of Scientific Findings (New York: Harcaurt Brace and World Inc.), ss. 32-83.

Bilal, G., (1984), Demokratik ve otoriter olarak algılanan anababa tutumlarının çocukların uyum düzeylerine etkisi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacattepe Üniversitesi.

Bilhan, S., (1986), Eğitim Sosyolojisi, Ankara s.134.

Blocgueville, H. De C., (1986), Türkmenlerin Arasında. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Bozanoğlu, İ., (1990), Ana-bab Çocuk Yetiştirme Tutumları Ölçeğinin Alt SED'de Geçerliliği ve Ana-baba Tutumları ile Kendine Saygı Arasındaki İlişki. Lisans Tezi, 1990. Yayınlanmamış Lisans Tezi.

Carter D. B. ve Middlemiss, W.A. (1992), The socialization of instrumental competence in families in the United States. In J.L. Roopnariene ve D.B. Carter (Eds.) Annual advances in applied developmental psychology : Vol.5. Parent-child socialization in diverse cultures. Norwood NJ:Ablex.

Cebiroğlu, Y., ve Yurtbay, T., (1970), Değişen Türk toplumunda aile koşullarının çocuk davranışlarına etkisi. Tıp Dünyası, 43(12), ss.527-532.

Cebiroğlu, Y., Yurtbay, T., ve Bakan, G., (1974), Saldırgan davranışlı çocuklarda bazı psiko-sosyal etkenler. Milli Psik. Nöro. Bil. Kong. Bil. Çalış., ss.309-314.

Clark, R.D., (1983), Family life and school achievement: Why poor black succeed or fail. Chicago: University of Chicago Press.

Coraini, R., (1977), (Ed.) Current Personality. Theories Hosca, İll: F. E. Peacock.

Cox, H. S., (1970), "Intrafamily Comparison of Loving-Rejecting Child-rearing Practices" Child Development, C. 41. ss. 436-448.

Челпанов, Г., (1926), Социальная психология или «условные рефлексы?». М., стр.10.

Çifter, I., (1970), Türk toplumunda agresyonun yönelimi. V. Milli Nöro-psikiyatri Kongresi, İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası.

Danziger, K., (1971), Socialization (harmonds worth, Middlesex: Penguin Books Ltd.).

Dangizer, K., (1971), Socialization. Penguen Science of Behaviour. ss. 145-151.

Darling N. ve Steinberg, L., (1993), Parenting sytye as context. An integrative model. Psychological Bulletin, 110, 3-25.

Devereux ve ark., (1969), "Child-Rearing in England and Unit States" A Cross-National Comparison" Journal of Marria and the family. 31: 247-270.

Dix, T., (1991), The effective organization of parenting. Adaptive and maladaptive processes. Psychology Bulletin, 110, 3-25.

Dnbush, S. M., Ritte, P. L., Leiderman, P. H., Roberts, D. F., Fraileigh, M. J., (1987), The relation of parenting style to adolescent shool performance. Child Development, 58, 1244-1257.

Dornbusch, S. Mb., Ritter, R. L., Leiderman, H., Roberts, D. F. ve Fraleigh, M. J., (1987). The Relation of Parenting to Adolescent School Performance, Child Development, 58, ss.1244-1257.

Erer, Ş., (1983), The Relationship Between Maternal Child-rearing Attitudes and Dependency Behaviorus in Pre-school Children, nupublished master-tesis, Boğaziçi Üniversitesi.

Erinç, M. S., (1987), Bireysel ve Toplumsal Kimlik Aramada Kültürün ve Sanatın Rolü. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları no: 7, Sanat Yayınları II, Ankara.

Geçtan, E., (1973), Toplumumuz Bireylerinde Kimlik Kavramı ile İlgili Sorunlar Üzerine Bir Tartışma, Ankara, Eğitim Fakültesi Yayınları.

Goodnow, J. J., (1988), Parents Ideas, Actions and Feelings: Models and Methods from Developmental and Social Psychology, Child Development, 59, ss.286-320.

Goodnow. J.J., Collins W.A., (1990), Development according to parents: The nature, sources and consequences of parents'ideas. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Gökberk, M., (1974), Felsefe Tarihi, Ankara, s.344.

Gürkaynak, M., (1978), Sosyal Psikolojide Ekolojik Yaklaşım: Davranış Alanı Yöntemi ve Bir Uygulama. Ankara: Kelaynak Yayınevi.

Gürkaynak, İ. S., (1979), Sosyo-Ekonomik Düzey ve Çocuk. Kelaynak Yayınevi, Ankara.

Güven, A., (1996), Farklı eğitim izleyen öğrencilerde algılanan anababa öğretmen tutumlarının benlik kavramına etkisi. VIII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel

Çalışmaları. (Eds: Y. Topsever ve M. Göregenli, s.149-164), Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayını.

Havighurst, R. J., (1953), Human Development and Education, New York, Longmans.

Heath, S.B., (1983), Ways with words: Language, life, and work in communities and classrooms. Cambridge University Press.

Hetherington, F. M., Parke R. D., (1986), Child Psychology: A Contemporary viewpoint. (New York: Mc Graw Hill Book Company. Çev. Karadayı, F.).

Hoffman, M., (1967), "Power Assertion by the Parent and its İmpakt on the Child, "Readings in the Psychology of Parent Child Relations. Editör: G. R. Medinnus (Nev York: Wiley).

Hoffman, M. L., (1970), Moral development. In.P.H. Mussen (Ed.), Carlmichael's manual of child psychology (3rd ed.) (Vol.2) New York;Wiley.

Хоментаскас Г.Т., (1989), «Семья глазами ребенка». Москва: Педагогика, стр. 102-103.

Hortaçsu, N., (1978), Sosyo-ekonomik düzeyi ilkokul çocuklarında sosyal algı ve okul yaşamını etkileyen bir etmen. Yayınlanmamış Doçentlik Tezi. Ankara.

Hortaçsu, N., Oral, A., Gültekin, Y. Y., (1991), Faktors affecting relationships of Turkish Adolescents with parents and same-sex friends. *Journal of Social Psychology*, 131 (1), 413-427.

Hurlok, E. B., (1974), *Personality Development*, New York: McGraw-Hill Book Company.

İmamoğlu, E.O., (1987), An interdependence model of human development. Ç. Kagitçibaşı (Ed.) *Growth and progress in cross-cultural psychology*. Lisse, Holland; Swets and Zeitlinger.

İmamoğlu E. O., (1991), Çocuğun aile içinde yetiştirme ortamı ve toplumsallaşması. *Türk Aile Ansiklopedisi*. Ankara; T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları

İmamoğlu, O., Yasak-Gültekin, Y., (1993), Önerilen dengelenmiş toplumsal birey modeli ışığında üniversite gençliğinin sorunları: 1982-92 döneminde yayınlanan araştırmalara ilişkin bir değerlendirme, yorum ve öneriler. *Türk Psikologlar Dergisi*, 8, 27-41.

Jersild, A. T., (1972), *Çocuk Psikolojisi*.(Cilt: II). Çev. Gülseren Günçe. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No: 21. s.95.

Johnson, R. C., Medinnus G. R., (1969), Child Psychology Behaviour and Development. New York: J.Wiley and Sons Inc. ss.375-376.

Kağıtçıbaşı, Ç., (1970), Social norms and authoritarianism: A Turkish-American comparison. Journal of Personality and Social Psychology, 16, 444-451.

Kağıtçıbaşı, Ç., (1970), “Sosyal İlim Metodolojisi: Köy ve Nüfus Araştırmaları, İzmir Araştırması” Türkiye’de Sosyal Araştırmaların Gelişmesi, Ankara Hacettepe Üniversitesi Yayınları D-11. 1970, ss.174-185

Kağıtçıbaşı, Ç., (1972), Sosyal Değişmenin Psikolojik Boyutları. (Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, A-5, 1972).

Kağıtçıbaşı, Ç., (1977), Sosyal Değişmenin Psikolojik Boyutları: İzmir Lise Öğrencileri Üzerinde Bir İnceleme – Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, A-5, Ayyıldız Matbaası, Ankara.

Kağıtçıbaşı, Ç., (1980), Çocuğun Değeri: Türkiye’de Değerler ve Doğurganlık, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Kağıtçıbaşı, Ç., (1982), The Changing Value of Children in Turkey-Honolulu, Eastest Center, Publ. No: 60-e.

Kağıtçıbaşı, Ç., (1982-b), Sex Roles, Value in Children and Fertility in Turkey. Ç. Kağıtçıbaşı (Ed.) Sex Roles, Family and Community in Turkey (kitabında). Bloomington: İndiana University Press.

Kağıtçıbaşı, Ç., (1983), “Women and Development in Turkey” International Journal of Turkihs Studies, vol 2., No: 2, ss.59-69. Ankara.

Kağıtçıbaşı, Ç., (1986), Status of Women in Turkey: Cross-cultural Pres Pektives, International Journal of Middle East Studies, 18, 485-489.

Kağıtçıbaşı, Ç., (1988), İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş, İstanbul, Duran Ofset Matbaası, 7.baskı.

Kağıtçıbaşı, Ç., (1989), Aile İçi Etkileşim Çocuk Gelişimi, Türkiye’de Çocuğun Durumu, Ankara.

Kağıtçıbaşı, Ç., (1990), İnsan-Aile-Kültür, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Kağıtçıbaşı, Ç., (1996), Family and Human Development Across Cultures: A View from the Other Side. New Jersey: Erlbaum.

Kağıtçıbaşı, Ç., (1998), Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan ve Aile. İstanbul: Altan Matbaacılık Ltd. Şti.

Kağıtçıbaşı, Ç., ve Kansu, A., (1977), Cinsiyet rollerinin sosyalleşmesi ve aile dinamiği: Kuşaklar arası bir karşılaştırma. Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, 4-5, ss.35-48.

Kağıtçıbaşı, Ç., Sunar, D., Bekman, S., (1988), Comprehensive Preschool Education Project: Final Report IDRC Manuscript Report, 209e.

Kağıtçıbaşı, Ç., Berrey, J., (1989), Cross Cultural Psychology: Current Research and İrends, Annual Review of Pschology, 40, 493-531.

Kağıtçıbaşı, Ç., Bekman, S., Sunar, D., (1991), Anne Eğitim Programı Kılavuzu, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

Kağıtçıbaşı, Ç., Bekman, S., Sunar, D., (1993), Başarı Evde Başlar, Yapa Yayınevi, İstanbul.

Kalaycıoğlu, N., (1978), Ruhsal sorunlu çocukları olan ana-babaların tutumu: Bir karşılaştırma. Psikoloji Dergisi, 1(1), ss.9-11.

Kuzgun, Y., (1972), Anababa Tutumlarının Bireyin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Kuzgun, Y., (1973), Ana-baba tutumlarının bireyin kendini gerçekleştirme düzeyine etkisi. Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 5(1), ss.57-70.

Lamborn, S.D., Mounts, N.S., Steinberg, L. ve Dornbush, S.M., (1991), Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritarian, authoritative, indulgent and neglectful families. *Child Development*, 62, ss.1049-1065.

LeCompte, G., LeCompte, A., Özer, S. A., (1978), “Üç Sosyo-Ekonomik Düzeyde, Ankaralı Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumları: Bir Ölçek Uygulaması”, *Psikoloji Dergisi*, 1(1, 5-9).

Lipstiz, L., (1965), “Working-class authoritarianism” A re-evaluation *American Sociological Review*, 30, 103-109.

Maccoby, E. E., (1983), *Social Development Psychology Growth and Parent-Child Relationship*. New York: Harcourt Brace Jovanovich Inc., 400-420.

Maccoby, E. E., Matrin, J. A., (1983), Sozialization in the context of the family: Parent-child interaction. P. H. Mussen, E. M. Hetherington (Ed.). *Handbook of Child Psychology: Vol. 4. Socialization, personality and social development* (pp. 101-111) New York: Wiley.

Maccoby, E.E., (1992), The role of parents in the socialization of children: A historical overview. *Developmental Psychology*. 28,1006-1017

Mac Donald, K., (1986), Developmental Models and Early Experience, *International Journal of Behavioral Development*, 9, ss.175-190.

Main M., Hesse, E., (1990), Parents'unresolved traumatic experiences are related to infant disorganized attachment status: Is fright and/or frightening parental behavior the linking mechanism? In M.T. Greenberg, D.Cicchetti ve E.M. Cummings (Eds.) *Attachment in the preschool years*. Chicago: University of Chicago Press.

Mc Arthur, C., (1955), "Personality Differences Between Middle and Upper Classes", *Journal of Abnormal Social Psychology*, 50, ss.242-254.

McLoyd. V.C., (1990), The impact of economic hardship on black families and children: Psychological distress, parenting and socioeconomic development. *Child Development*, 61, 311-346

McLoyd, V.C., ve Flanagan, C., (Eds.), (1990), *New directions for child development: No.46. Economic stress: effects on family life and child development*. San Francisco: Jossey-Bass.

Medinnus, G. R., (1967), *Readings in the Psychology of parent-Child Relations*. New York: J. Wiley and Sons Inc. s.3.

Merttürk, N., (1985), 11-15 Yaş Grubu Çocukların Ana ve Babalarını Algılayışları. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Minturn, L., Lambert, W., (1964), *Mothers of Six Cultures*. New York: Wiley.

Mussen, P., ve ark., (1977), Psychology: An Introduction (ikinci baskı) Lexington, Mass: DC Heath.

Mutlu, K., (1991), Türk aile yapısında demokratik baba varlığı. Türk Aile Ansiklopedisi. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile araştırma kurumu Yayınları.

Navaro, L., (1988), Beni Duyuyor musunuz. Yo-Yo Yayınları. İstanbul.

Öztürk, O., (1965), Toplumsal çocuk yetiştirme tarzları ve kişilik gelişmesi. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 8(2), ss.65-86.

Öztürk, O., (1969), Anadolu Toplumunda Özerklik ve Girişim Duygularının Kısıtlanması, I. Milli Nöro-psikiyatri Kongresi.

Öztürk, M. O., (1970), Anadolu toplumunda özerklik ve girişme duygularının kısıtlanması. V. Milli Nöro-psikiyatri Kongresi, İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası.

Öztürk, İ., (1990), Anababa tutumlarının üniversite öğrencilerinin bağımsızlık, duyguları anlama, yakınlık, başatlık, kendini suçlama ve saldırganlık düzeylerine etkisi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Parke R.D., ve Slaby, R.G., (1983), The development of aggression. In E. M. Hetherington (Ed.), Handbook of child psychology; Vol .4. Socialization, personality, and social development (4th.ed.). New York: Wiley.

Rickel, A. U., Williams, D. L., Loigman, G. A., (1987), "Predictors of Maternal Child-rearing Practices: Implications for Interventions", Journal of Community Psychology, 16.

Rothbaum, E. ve Weis., J.R., (1994), Parental caregiving and child externalizing behavior in nonclinical samples: A meta-analysis. Psychological Bulletin, 116,55-74).

Rustov, R. L., (1962), Family Living and Child Rearing in Modern Turkey: A Report on How Some Educated Turkish Women See Themselves as Wives and Mothers. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Savaşır, Y., (1970), Toplumsal kişilik yapısının önemi, araştırılması ve bazı bulgular. V. Milli Nöro-psikiyatri Kongresi, İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası.

Saymalp, C., (1985), Sosyo-Ekonomik Düzeyin Bireyin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi. Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Dalında Bilim Uzmanlık Tezi.

Schaefer, E. S., Bell, R. Q., (1957), Patterns of Attitudes Towards Childrearing of the Family. Journal of Abnormal Social Psychology, 54.

Sears R. R., Maccoby, E., Levin, H., (1957), *Patterns of Child Rearing*. Evanston, III.: Row, Peterson, 1957, s.245.

Sears, R. R., Rau, L., Alpert, R., (1965), *Identification and Child Rearing*. Stanford University Press, s.198.

Shek, D. T. L ., (1995), Chinese adolescentts' perceptions of parenting styles of fathers and mothers. *The Journal of Genetic Psychology*, 156, 175-183.

Smith, H. T., (1967), "A Comparsion of Interview and Observation Measures of Mother Behavior" *Readings in the Psychology of Parent-Child Relarions*, Editör: G. R. Medinnus New York: J. Wiley and Sons Inc. s.29-37.

Спиваковская, А. С., Ковалев, Г. А., (1988), *Популярная психология для родителей*. Под ред. А. А. Бодалева. М. Педагогика.

Steinberg, L.E., Mounts. N.S., (1989), Authoritative parenting psychosocial maturity and academic succes among adolescents. *Child Development*, 60,1424-1436.

Steinberg, L., Mount, N. S., Lamborn S. D., Dornbusch, S. M., (1991), Authoritative parenting and adolescent adjustment across varied ecological niches. *Journal Research on Adolescence*, 1, 19-36.

Sümer, N., Güngör, D., (1999), Algılanan anababalık stillerinin bağlanma stilleri, benlik değerlendirmeleri ve yakın ilişkiler üzerindeki rolü. (Değerlendirme sürecinde).

Symonds, P. M., (1939), The Psychology of Parent Child Relationships (New York: Appleton-Century Crofts).

Topaloğlu, B., (1989), Anababa tutumlarının ve bazı sosyo-ekonomik faktörlerin lise son sınıf öğrencilerinin atılganlık düzeylerine etkisi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Trasler, G., (1961), Explantation of Chanfing American Child – A Spekulative Analysis “Journal of Social Issues. 17.

Tuncer, O., ve Demirel, O. (1974), Değişik toplum kesimlerinde ailenin çocuklarından bekledikleri kişilik özellikleri. Dirim, 49(2), ss.51-56.

Tuzgöl, M., (1998), Anababa tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Türker-Kuel, M., (1995), Kutadgu Bilig’de Aile Kavramı. Bilge Ocak 1995, Kış 3.

Türkiye İstatistik Cep Yıllığı, (1986), “Nüfus Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Dağılımı”, s.19.

Uluğtekin, S., (1976), Çocuk Yetiştirme Açısından Anababa Çocuk İlişkileri. Anababa Davranışlarıyla Çocuğun Saldırganlık ve Bağımlılık Eğilimleri Ararsındaki İlişkilerin Araştırılması. Yayınlanmamış Doktora Tezi. A.Ü.E.F.

Üçcan, F., (1990), Giriş Kısmı, 1990'ların Çocuk Politikası Kongresi Türkiye'de Çocuğun Durumu, Ankara, ss.1-5.

Whiting, J., (1953), Child Trainin and Personality. New Haven: Yale Universitiy Press.

Whiting, B. B., (1963), Six Cultures. New York: Wiley.

Ярошевский, М. Г., (1985), История психологии. Третье переработанное издание. М. «Мысль», стр. 481-491.

Yarrow, M. R., (1967), "Problems of Methods in Parent-Child Resarch" Reading in the Psychology of Parent-Child Relations. Editör: G. R. Medinnus, New York:J. Wiley and Sons Inc. s.7-18.

Yarrov, M. R., Campbell, J. D., Burton, R. V., (1968), Child Rearing: An Inguiryinto Reseach and ethods, san Francisco: Jossey-Bass. Inc. Pubhers.

Yavuzer, H., (1978), 6-12 yaş çocuklarının psiko-sosyal gelişmesi. Psikoloji Dergisi, Mart, 1(5), ss.20-24.

Yavuzer, H., (1982), Çocuk ve suç. Remzi Kitapevi A. Ş. İstanbul.

Yeşilyaprak, B., (1988), Lise öğrencilerinin içsel ya da dışsal denetimli oluşlarını etkileyen etmenler. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara: Yayınlanmamış Doktora Temi.

Yeşilyaprak, B., (1989), Anne-baba tutumlarının kişilik gelişimi üzerindeki etkisine ilişkin bir araştırma. Ya-Pa 6. Okulöncesi Eğitim ve Yaygınlaştırılması Semineri , s 105-115.

Yeşilyaprak, B., (1990), “Anneler, babalar: sonra dizinizi dövmeyiniz”, Cumhuriyet Bilim-Teknik, s.8.

Yörükoğlu, A., (1988), Çocuk Ruh Sağlığı: Çocuk Kişilik Gelişimi Yetiştirilmesi ve Ruhsal Sorunları. Özgün Yayın Dağıtım. İstanbul.

Yörükoğlu, A., (1989), Değişen Toplumda Aile ve Çocuk. Özgün Yayın Dağıtım. İstanbul.

12-24 Yaş Gençlerin Sosyo-Ekonomik Sorunları, M.E.G.S.B., (1986), Ankara, s.7.

ALGILANAN ANABABA DAVRANIŞLARI ÖLÇEĞİ

Aşağıdaki cümlelerden her birine cevap olarak her cümlenin altında verilen beş seçenekli sizinle (**Anneniz - Babanız**) arasındaki ilişkiyi en iyi yansıttığını düşündüğünüz birinin önündeki parantezin içine (X) işareti koyarak işaretleyiniz.

SEÇİLEN EBEVEYN   ( ) ANNE   ( ) BABA

- 1 - Sorunlarım olduğunda bana yardımcı olur ve rahatlatır.
( ) Hiçbir zaman   ( ) Çok seyrek   ( ) Bazen   ( ) Genellikle   ( ) Hemen her zaman
- 2 - Benden bir şey yapmamı istediğinde sebebini de açıklar.
( ) Hiçbir zaman   ( ) Çok seyrek   ( ) Bazen   ( ) Genellikle   ( ) Hemen her zaman
- 3 - Kendi başıma yeni şeyler denemem konusunda bana cesaret verir.
( ) Hiçbir zaman   ( ) Çok seyrek   ( ) Bazen   ( ) Genellikle   ( ) Hemen her zaman
- 4 - Evde işlere yardım etmemi bekler.
( ) Hiçbir zaman   ( ) Yılda bir iki kez   ( ) Ayda bir   ( ) Haftada bir   ( ) Hemen her gün
- 5 - Kendi kendimi çekip çevirebileceğim konusunda kaygılanır.
( ) Hiçbir zaman   ( ) Çok seyrek   ( ) Bazen   ( ) Sık sık   ( ) Çok sık
- 6 - Beni çok sevdiğim şeyleri bir süre kullanmama izin vermeyerek cezalandırır.
( ) Hiçbir zaman   ( ) Yılda bir iki kez   ( ) Ayda bir   ( ) Haftada bir   ( ) Hemen her gün
- 7 - Çocukken daha iyi davranmazsam kıcımlı tokatlayacağını söylerdi.
( ) Hiçbir zaman   ( ) Yılda bir iki kez   ( ) Ayda bir   ( ) Haftada bir   ( ) Hemen her gün
- 8 - Bana kendisi ile her şeyi konuşabileceğim duygusunu verir.
( ) Hiçbir zaman   ( ) Çok seyrek   ( ) Bazen   ( ) Genellikle   ( ) Hemen her zaman
- 9 - Öğrenmek istediğim şeyleri bana öğretir.
( ) Hiçbir zaman   ( ) Yılda bir iki kez   ( ) Ayda bir   ( ) Haftada bir   ( ) Hemen her gün
- 10 - Yanlış bir şey yaptığımda bana yumuşak davranır.
( ) Hiçbir zaman   ( ) Çok seyrek   ( ) Bazen   ( ) Sık sık   ( ) Çok sık
- 11 - Öteki çocuklardan daha iyi olmam için beni zorlar.
( ) Hiçbir zaman   ( ) Çok seyrek   ( ) Bazen   ( ) Sık sık   ( ) Çok sık
- 12 - Sevmediği bir şey yaptığımda üzgün ve düş kırıklığına uğramış görünür.
( ) Hiçbir zaman   ( ) Çok seyrek   ( ) Bazen   ( ) Sık sık   ( ) Çok sık
- 13 - Beni azarlar.
( ) Hiçbir zaman   ( ) Yılda bir iki kez   ( ) Ayda bir   ( ) Haftada bir   ( ) Hemen her gün
- 14 - Ona ihtiyacım olduğunda yardımına geleceği duygusunu verir.
( ) Hiçbir zaman   ( ) Çok seyrek   ( ) Bazen   ( ) Genellikle   ( ) Hemen her zaman

15 – Benden ne beklediğini ve nasıl davranmamı istediğini bilirim.

☐ Hiçbir zaman ☐ Çok seyrek ☐ Bazen ☐ Genellikle ☐ Hemen her zaman

16 – Beni cezalandırmaya kıymaz.

☐ Hiçbir zaman ☐ Çok seyrek ☐ Bazen ☐ Sık sık ☐ Çok sık

17 – Sokağa çıktığımda tam olarak nereye gideceğimi bilmek ister.

☐ Hiçbir zaman ☐ Çok seyrek ☐ Bazen ☐ Genellikle ☐ Hemen her zaman

18 – Beni suçlu hissettirmeye ve utandırmaya çalışarak cezalandırır.

☐ Hiçbir zaman ☐ Çok seyrek ☐ Bazen ☐ Sık sık ☐ Çok sık

19 – Beni tokatlar.

☐ Hiçbir zaman ☐ Yılda bir iki kez ☐ Ayda bir ☐ Haftada bir ☐ Hemen her gün

20 – Beni cezalandırdığı zaman bunun nedenini açıklar.

☐ Hiçbir zaman ☐ Çok seyrek ☐ Bazen ☐ Genellikle ☐ Hemen her zaman

21 – İstemediği bir şey yaptığımda davranışının ne olacağını tam olarak bilirim.

☐ Hiçbir zaman ☐ Çok seyrek ☐ Bazen ☐ Genellikle ☐ Hemen her zaman

22 – Eşyalarımı düzenli tutmamı bekler.

☐ Hiçbir zaman ☐ Çok seyrek ☐ Bazen ☐ Genellikle ☐ Hemen her zaman

23 – Harçlığımı tam olarak nasıl harcadığımı ona anlatmamı bekler.

☐ Hiçbir zaman ☐ Çok seyrek ☐ Bazen ☐ Genellikle ☐ Hemen her zaman

24 – Beni arkadaşlarımla birlikte olmama izin vermeyerek cezalandırır.

☐ Hiçbir zaman ☐ Yılda bir iki kez ☐ Ayda bir ☐ Haftada bir ☐ Hemen her gün

25 – Çocuk iken kıcıma eliyle vururdu.

☐ Hiçbir zaman ☐ Yılda bir iki kez ☐ Ayda bir ☐ Haftada bir ☐ Hemen her gün

26 – Ödev ve derslerimde anlamadığım bir şey olduğunda bana yardım eder.

☐ Hiçbir zaman ☐ Çok seyrek ☐ Bazen ☐ Genellikle ☐ Hemen her zaman

27 – Bazı yanlışlar yapabileceğimi bildiği halde yapmak istediğim şeylere ilişkin kendi planlarımı yapmama izin verir.

☐ Hiçbir zaman ☐ Çok seyrek ☐ Bazen ☐ Genellikle ☐ Hemen her zaman

28 – Okulda başarılı olmam için beni zorlar.

☐ Hiçbir zaman ☐ Çok seyrek ☐ Bazen ☐ Sık sık ☐ Çok sık

29 – Bana bir şeyler olabilir korkusuyla bir yerlere gitmeme izin vermez.

☐ Hiçbir zaman ☐ Çok seyrek ☐ Bazen ☐ Sık sık ☐ Çok sık

30 – Benden yakınır, şikayet eder.

☐ Hiçbir zaman ☐ Yılda bir iki kez ☐ Ayda bir ☐ Haftada bir ☐ Hemen her gün

Жынсыңыз ☐ оглан ☐ гыз

Яшыңыз _____

Эне-ата гатнашыкларыны кабул эдиш өлчегеи.

Ашакдакы сораглары окан. Хер бир сорага бдш жогап бар. Шолардан хайсысы эжениз я-да каканыз / / билен араныздакы гатнашыклара долы ве догры жогап берйден болса шол жогапларын биринин өнүндөки яйын ичине (х) атанак гоюн.

1. Чыкгынысыз ягдая дүшен вагтым мана көмөк берйар ве ынжалдырды.
( ) хич вагт ( ) өрдн сейрек ( ) кэвагт ( ) умуман ( ) хер вагт
2. Менин бир иш этмегими ислән вагты себббини хем дүшүндүрерди.
( ) хич вагт ( ) өрдн сейрек ( ) кэвагт ( ) умуман ( ) хер вагт
3. Өзбашдак бир иш этмек исләнимде мана батыргай болмага голтгы берерди.
( ) хич вагт ( ) өрдн сейрек ( ) кэвагт ( ) умуман ( ) хер вагт
4. Өй ишлерини этмегеме гарашарды (исләрди).
( ) хич вагт ( ) йылда бир-ики гезек ( ) айда бир ( ) хепдеде бир ( ) хер гүн
5. Өзбашына чыкып гидер дийип гайгыланарды.
( ) хич вагт ( ) өрдн сейрек ( ) кэвагт ( ) йыгы-йыгы ( ) өрдн йыгы
6. Мана өрдн говы горйден затларымы уланмакдан махрум эдип темми берерди.
( ) хич вагт ( ) йылда бир-ики гезек ( ) айда бир ( ) хепдеде бир ( ) хер гүн
7. Чагакам беззатлык этсем янбашыны шапбатларын диерди.
( ) хич вагт ( ) йылда бир-ики гезек ( ) айда бир ( ) хепдеде бир ( ) хер гүн
8. Мана өзи билен хер зат хакында гүрлөшип билжегим хакындакы дуйгыны берерди.
( ) хич вагт ( ) өрдн сейрек ( ) кэвагт ( ) умуман ( ) хер вагт
9. Өвренмек ислән затларымы мана өвредерди.
( ) хич вагт ( ) йылда бир-ики гезек ( ) айда бир ( ) хепдеде бир ( ) хер гүн
10. Бир иши ялныш ерине етиренимде мана мылакатлы бакарды.
( ) хич вагт ( ) өрдн сейрек ( ) кэвагт ( ) йыгы-йыгы ( ) өрдн йыгы
11. Бейлеки чагалардан хас онат болмагым үчин мени хер вагт межбур эдерди
( ) хич вагт ( ) өрдн сейрек ( ) кэвагт ( ) йыгы-йыгы ( ) өрдн йыгы
12. Халамадыгы бир зады эденимде гайгылы ве өйкели гөрүнөрди.
( ) хич вагт ( ) өрдн сейрек ( ) кэвагт ( ) йыгы-йыгы ( ) өрдн йыгы
13. Мана кәййәрди.
( ) хич вагт ( ) йылда бир-ики гезек ( ) айда бир ( ) хепдеде бир ( ) хер гүн
14. Она мдгәчлик чекен вагтым мана көмеге гелжеги дуйгусуны берерди.
( ) хич вагт ( ) өрдн сейрек ( ) кэвагт ( ) умуман ( ) хер вагт

15. Менден нәме ислейдигини ве менин өзүми нәхили алып бармагымы ислежекдигини билердим.

☐ хич вагт ☐ өрән сейрек ☐ кәвагт ☐ умуман ☐ хер вагт

16. Мана темми бермәге дөзмезд.

☐ хич вагт ☐ өрән сейрек ☐ кәвагт ☐ йыгы-йыгы ☐ өрән йыгы

17. Дашарык (көчә) чыканымда менин нирәк гитмекчи болянымы анык билмек исләрди.

☐ хич вагт ☐ өрән сейрек ☐ кәвагт ☐ умуман ☐ хер вагт

18. Мени гүнәкар вагтым утандырып темми берерди.

☐ хич вагт ☐ өрән сейрек ☐ кәвагт ☐ йыгы-йыгы ☐ өрән йыгы

19. Мени урарды.

☐ хич вагт ☐ йылда бир-и́ки гезек ☐ айда бир ☐ хепдеде бир ☐ хер гүн

20. Мана темми беренинде себәбини хем дүшүндүрерди.

☐ хич вагт ☐ өрән сейрек ☐ кәвагт ☐ умуман ☐ хер вагт

21. Ислемедик ишини эденимде нәме этжегини анык билердим.

☐ хич вагт ☐ өрән сейрек ☐ кәвагт ☐ умуман ☐ хер вагт

22. Затларымы тертиппи сакламагымы исләрди.

☐ хич вагт ☐ өрән сейрек ☐ кәвагт ☐ умуман ☐ хер вагт

23. Совалгамы нәмә совяндыгымы она айтмагымы исләрди.

☐ хич вагт ☐ өрән сейрек ☐ кәвагт ☐ умуман ☐ хер вагт

24. Мана ден-душларым билен бирликде болмагыма ругсат бермән темми берерди.

☐ хич вагт ☐ йылда бир-и́ки гезек ☐ айда бир ☐ хепдеде бир ☐ хер гүн

25. Чагакам эли билен янбашыма урарды.

☐ хич вагт ☐ йылда бир-и́ки гезек ☐ айда бир ☐ хепдеде бир ☐ хер гүн

26. Сапакларымда ве өй ишлеримде дүшүнмедик затларым болан вагты мана көмек эдерди.

☐ хич вагт ☐ йылда бир-и́ки гезек ☐ айда бир ☐ хепдеде бир ☐ хер гүн

27. Кәбир затлары ялныш этжегими билсе-де, мана ол иши этмәге ругсат берерди.

☐ хич вагт ☐ өрән сейрек ☐ кәвагт ☐ умуман ☐ хер вагт

28. Окувыма өкде болмагым үчин мени межбур эдерди.

☐ хич вагт ☐ өрән сейрек ☐ кәвагт ☐ йыгы-йыгы ☐ өрән йыгы

29. Мана бир зат болар өйдүп, бир ере гитмәге ругсат бермезд.

☐ хич вагт ☐ өрән сейрек ☐ кәвагт ☐ йыгы-йыгы ☐ өрән йыгы

30. Менден кәйинерди ве зейренерди.

☐ хич вагт ☐ йылда бир-и́ки гезек ☐ айда бир ☐ хепдеде бир ☐ хер гүн

Boyutları oluşturan ölçek maddeleri

1. Sevgi-şefkat	1 + 8 + 14
2. İlkeli disiplin	20 + 2
3. Araçsal beraberlik	9 + 26
4. Beklentilerde tutarlılık	15 + 21
5. Özerkliğe özendirme	3 + 27
6. Hoşgörü	10 + 16
7. Sorumluluk yükleme	4 + 22
8. Başarı beklentisi	11 + 28
9. Kontrol	17 + 23
10. Koruyuculuk	5 + 29
11. Duygusal cezalandırma	12 + 18
12. Haklardan yoksun bırakma	6 + 24
13. Azarlama	13 + 30
14. Fiziksel cezalandırma	7 + 19 + 25

Хорматлы кӱрдеш !

«Эне-ата гатнашыкларынын кабул эдилиши» атлы ылым барлаг алып барярын. Бу ылым ишимде Түркмен ве Түрк машгалаларында эне-ата ве чагаларын арасындакы гатнашыклары Өвренмек үчин етгинжеге, чагалык дөврунден башлап эне-атасы биле араларындакы гатнашыклары ндережеде ятлаяндыгыны ве ндережеде араларындакы бу гатнашыклар баха берйӱндигини орта чыкармак үчин «Гечени ятлама» ёлы биле маглумат йыгнамак (ретроспективный рапорт) методыны (усулыны) уланмагы максат эдийӱрин.

Бу максадымы амала ашырмак үчин хем А.Б.Ш.-да Деверухс ве башагалары (1969) тарапындан дүзүлен ве сонра Макдоналд (1971) тарапындан тӱзеден ишленип, кӱмиллешдирилен «Эне-ата гатнашыкларыны кабул эдиш» ады бериле Өлчеге уланмак ислейӱрин.

Өлчег, етгинжеге, чагалык дөвруне дегишли болан, эне-атасы биле араларындакы гатнашыгы ндхили кабул эдийӱндигини анладян жогаплары бермегини талап эдийӱн Өлчегдир.

Бу Өлчег, эне-ата гатнашыклары биле баглы болан 30 сорагдан ыбарат болуп, бӱш айры айры жогабы болан 5 хили (дүрлү) жогап берме мүмкүнчилиги болан ве эне-ата гатнашыкларына баха бермеклиге гӱнүкдирилен 14 дүшүнжеден ыбырытдыр.

Диярымызда илкинжи гезек уланылмасы гӱз Өнүнде тутулан бу Өлчег, ылым иши язмакда болан барлагчы тарапындан түркмен дилине тержиме эдиленден сонра дилчилер топары бу тержимӱнин түркмен дилинин када ве канунларына габат гелмеси хем-де тержиме ёлы биле айдылмак исленен

пикирин асыл нусгасындакы маны билен габат гелйәндигини я-да гелмейәндигини барланларындан сонра бу тержиме хорматлы кәрдешлерим болан сизе өлчег хакындакы пикирлеринизи өвренмек үчин хөдүрленмектедир.

Сизден этжек хайышым, өлчегдаки хер сорагы окуп гапдалында язылан 14 дүшүнжәнин хайсы бирине габат гелйән болса, шонун ашагындакы сүтүне (х) атанак гоймагыңыз герек. Бундан башга-да, шол сорагларын ве дүшүнжелерин бизин медениетимизе габат гелйәрми я-да гелмейәндигини өвренмегинизи ислейәрин. Эгер-де габат гелйәр дийип дүшүнсениз онда башдакы сүтүне-де (х) атанак гоюн. Эгер-де габат гелмейәр дийип пикир эдйән болсаныз, онда, габат гелйәр дийип дүшүнениниз гөрнүшүндәки теклиплеринизи сорагын ашагына язмагынызы хайыш эдйәрин. Эгер-де башга маслахатларыңыз я-да теклиплериниз бар болса, онда кагыз тагтасынын арка тарапыны (сахыпа) уланып билерсиниз.

Бержек көмегиниз ве ише гошжак гошандыңыз үчин өнүнден сизе сагболсун айтмагы өзүмүн боржум хасап эдйәрин.

Хорматламак билен,

Докторант Режеп Режепов.

T.C.
ANKARA VALİLİĞİ
Milli Eğitim Müdürlüğü

Ankara
18 / 12 / 1995

BÖLÜM : Kültür
SAYI : B.08.4.MEM.4.06.00.11.070 / 40305
KONU : Araştırma.

VALİLİK MAKAMINA

İLGİ : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nün 10.11.1995 tarih ve 5868 sayılı yazısı.

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Sosyal Psikoloji) Anabilim Dalı doktora öğrencisi Recep Recepov'un "Algılanan Anababa Davranışları (Kültürler Arası Bir Karşılaştırma)" konulu tezi için İlimiz Kurtuluş Lisesi, Cumhuriyet Lisesi ve Cebeci Ortaokulu'nda araştırma yapabilmesi için ilgili yazı ile izin istenmektedir.

Eğitim-Öğretimi aksatmayacak şekilde, Okul Müdürü'nün gözetim ve denetiminde söz konusu araştırmanın yapılması Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görüldüğü takdirde, gereğini Olurlarınıza arz ederim.

Hakkı GÜNGÖR
Milli Eğitim Müdürü
İmza.

OLUR
... / ... / 1995
Ayhan KOZAĞAÇLI
Vali a.
Vali Yardımcısı
İmza.

Hangi bölüm ve sayılı yazısına karşılık olduğunun bildirilmesini rica ederim.

T.C.
ANKARA VALİLİĞİ
Milli Eğitim Müdürlüğü

Ankara
20 / 12 / 1995

BÖLÜM : Kültür
SAYI : B.08.4.MEM.4.06.00.11.070 / 40329
KONU : Araştırma.

ÇANKAYA KAYMAKAMLIĞI
(İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne)

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Sosyal Psikoloji) Anabilim Dalı doktora öğrencisi Recep Recepov'un İlimiz Kurtuluş Lisesi, Cumhuriyet Lisesi ve Cebeci Ortaokulu'nda araştırma yapabilmesine ilişkin 18.12.1995 tarih ve 070 / 40305 sayılı Valilik Oluru ilişikte gönderilmiştir.

Valilik Oluru gereğince işlem yapılması hususunun ilgili Okul Müdürlüklerine bildirilmesini rica ederim.

EKLER:

EK : 1 – Valilik Oluru

H. Hami ÖZALAN
Vali a.
Müdür Yardımcısı

DAĞITIM:

Gereği :

Altındağ – Çankaya Kaym.

Hangi bölüm ve sayılı yazısına karşılık olduğunun bildirilmesini rica ederim.

**T.C.
ANKARA VALİLİĞİ
Milli Eğitim Müdürlüğü**

Ankara
20 / 12 / 1995

BÖLÜM : Kültür
SAYI : B.08.4.MEM.4.06.00.11.070 / 40329
KONU : Araştırma.

**ALTINDAĞ KAYMAKAMLIĞI
(İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne)**

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Sosyal Psikoloji) Anabilim Dalı doktora öğrencisi Recep Recepov'un İlimiz Kurtuluş Lisesi, Cumhuriyet Lisesi ve Cebeci Ortaokulu'nda araştırma yapabilmesine ilişkin 18.12.1995 tarih ve 070 / 40305 sayılı Valilik Oluru ilişikte gönderilmiştir.

Valilik Oluru gereğince işlem yapılması hususunun ilgili Okul Müdürlüklerine bildirilmesini rica ederim.

EKLER:

EK : 1 – Valilik Oluru

H. Hami ÖZALAN
Vali a.
Müdür Yardımcısı

DAĞITIM:

Gereği :

Altındağ – Çankaya Kaym.

Hangi bölüm ve sayılı yazısına karşılık olduğunun bildirilmesini rica ederim.

T.C.
ALTINDAĞ KAYMAKAMLIĞI
İLÇE MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ

05 OCAK 1996

BÖLÜM : KÜLTÜR
SAYI : B.08.MEM.4.06.01.11 – 070 / 313

Cebeci İlköğretim Okulu MÜDÜRLÜĞÜNE
ALTINDAĞ

Okulunuzda anket uygulama yapılmasının uygun görüldüğü hakkındaki 18 / 12 / 1995 tarih ve 070 / 40305 sayılı Valilik Oluru ekte gönderilmiştir.

Valilik Oluru gereğince işlem yapılmasını rica ederim.

MÜDÜR ADINA

Semra SUNARLI
Müdür a.
Şube Müdürü
İmza.

**T.C.
ÇANKAYA KAYMAKAMLIĞI
İLÇE MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ**

21 ARALIK 1995

BÖLÜM : KÜLTÜR
SAYI : 070 / 23255
KONU : ARAŞTIRMA

CUMHURİYET LİSESİ MÜDÜRLÜĞÜNE

Okulunuzla ilgili Araştırma konusundaki
18 / 12 / 1995 tarih ve 070 / 40329 sayılı Valilik
Oluru ekte gönderilmiştir.

Valilik Oluru gereğince işlem yapılmasını rica ederim.

EKİ : 1

Nazife TEKİNER
Müdür a.
Şube Müdürü
İmza.